

**You have downloaded a document from
RE-BUŚ
repository of the University of Silesia in Katowice**

Title: Wypowiedzi performatywne w języku słoweńskim

Author: Maja Jasińska

Citation style: Jasińska Maja. (2012). Wypowiedzi performatywne w języku słoweńskim. Praca doktorska. Katowice : Uniwersytet Śląski

© Korzystanie z tego materiału jest możliwe zgodnie z właściwymi przepisami o dozwolonym użytku lub o innych wyjątkach przewidzianych w przepisach prawa, a korzystanie w szerszym zakresie wymaga uzyskania zgody uprawnionego.

UNIwersYTET ŚLĄSKI
W KATOWICACH

Biblioteka
Uniwersytetu Śląskiego

Ministerstwo Nauki
i Szkolnictwa Wyższego

Uniwersytet Śląski w Katowicach
Wydział Filologiczny

Maja Jasińska

Wypowiedzi performatywne w języku słoweńskim

Praca doktorska
napisana pod kierunkiem
prof. UŚ dr. hab.
Władysława Kryzi

Katowice 2012

WSTĘP

Tematem niniejszej pracy są wypowiedzi performatywne przedstawione na przykładzie języka słoweńskiego. Zagadnienie performatywności zauważone i opisane przez J. L. Austina nie jest łatwe do jednoznacznego zdefiniowania i zamknięcia w określonych ramach, co zauważył już sam twórca pojęcia. Nie wdając się w szczegóły (które zostaną omówione później) można powiedzieć, iż performatywy to wypowiedzi, przez powiedzenie (zapisanie) których tworzymy różnego rodzaju stany rzeczy np. zobowiązanie przez powiedzenie *Obiecuję / Przysięgam / Ślubuję / Zobowiązuję się, że...* Innym przykładem może być prawo powiedzmy podatkowe tworzone przez zapis odpowiednich przepisów. Jako, że dla Austina teoria wypowiedzi performatywnych okazała się ostatecznie niemożliwa do obrony, włączył ją w zakres swojej kolejnej teorii – teorii aktów mowy, która głosi, iż wypowiedź składa się z trzech składników, aktów mowy: lokucyjnego (wypowiadania), illokucyjnego (czynność inna niż mówienie wykonywana przez mówienie) oraz perlokucyjnego (skutek, jaki powstaje dzięki wypowiedzi).

Większość badaczy komentujących teorię Austina jest przychylna raczej zagadnieniu aktów mowy i ta właśnie teoria doczekała się najwięcej kontynuacji i rozwinięć. Rozróżnienie wypowiedzi tworzących stany rzeczy od wypowiedzi stwierdzających było częściej krytykowane, choć niektórzy badacze byli zwolennikami tej teorii. Warto wspomnieć chociażby E. Benveniste'a¹, który skrytykował odejście Austina od teorii wypowiedzi performatywnych, a jeszcze bardziej sprzeciwiał się utożsamianiu pojęć performatywu i aktu illokucyjnego. Performatyw jest dla niego wypowiedzią (tylko wypowiedzią, nie czasownikiem), której nadawcą jest upoważniona do tego osoba dokonująca wypowiedzi w odpowiednich okolicznościach. Jako, że performatywność zależy od nadawcy i okoliczności, a nie formy, nie jest konieczne użycie pierwszej osoby liczby pojedynczej czasu teraźniejszego strony czynnej trybu oznajmującego, (jak na początku sugerował Austin, który bardzo szybko zresztą zweryfikował ten pogląd uznając jednak takie wypowiedzi za performatywy wyraźne), jednak wypowiedź zawsze musi nazywać zarówno czynność wykonywaną za jej pomocą, jak i wykonawcę czynności. Z tego względu według Benveniste'a performatywy są autoreferencyjne (oznaczają czynność wykonywaną przy ich użyciu)²

¹ E. Benveniste, *Problemes de linguistique generale* T. 1. Paris, 1976

² Poglądy Benveniste'a na temat performatywów i aktów mowy wyłożone w *Problemes...* przytaczają: E. V. Paduczewa, *Teoria aktów mowy i pojęcie wypowiedzi*, W: *Wypowiedź i jej odniesienie do rzeczywistości*, Warszawa 1992 oraz I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, Ljubljana 1989

Odróżnienie performatywów od aktów illokucyjnych jest istotne również dla innych badaczy m. in. M. Furberga, G. J. Warnocka czy I. Žagara. Wypowiedzi performatywne są skonwencjonalizowane – zależne od pozajęzykowych reguł społecznych. Illokucja nie podlega konwencjom pozajęzykowym, jedynie użycie języka jako środka wyrażania illokucji jest konwencjonalne³ W niniejszej pracy zgadzamy się z tym poglądem i nie utożsamiamy tych dwóch pojęć. Ta sama wypowiedź może być rozpatrywana jako wypowiedź performatywna lub jako akt mowy. My rozważać ją będziemy jako pierwsze z tych zagadnień. Jedynym zastrzeżeniem jest pomocnicze użycie terminu rodzaju illokucji w odniesieniu do tego, co tworzy wypowiedź performatywna np. kiedy stwierdzamy, iż nie da się określić bez uwzględnienia kontekstu czy dana wypowiedź w trybie rozkazującym tworzy rozkaz, prośbę, ostrzeżenie czy jeszcze coś innego, możemy w skrócie powiedzieć, że nie sposób określić rodzaju illokucji.

Jeśli chodzi o zawartość pracy, to będzie się ona składać zasadniczo z trzech części. Rozdział I obejmie wstęp teoretyczny do zagadnienia wypowiedzi performatywnych oraz przeciwstawienia go teorii aktów mowy. Omówimy rozwój obu teorii J. L. Austina, pokrótce przybliżymy temat aktów mowy według J. Searle'a, a następnie przejdziemy do dwóch słoweńskich badaczy performatywów – o. S. Škrabca, który już pod koniec XIX wieku zwrócił uwagę na wypowiedzi tworzące stany rzeczy oraz I. Žagara, który współcześnie zajmuje się tą tematyką. Rozdziały II i III to funkcjonalne ujęcie problematyki wypowiedzi performatywnych. Omówimy je jako pełniące trzy funkcje – przede wszystkim sprawczą, która czyni je performatywnymi. Poza tym pokażemy, iż mogą również pełnić funkcję informacyjną (wszystkie performatywy spełniają ją wtórnie informując o tym, co tworzą, dla niektórych z nich funkcja informacyjna jest jednak równie istotna, jak sprawcza). Niektóre wypowiedzi performatywne mogą też pełnić funkcję nakłaniającą, kiedy poprzez stworzenie jakiegoś stanu rzeczy mają za zadanie wpłynąć na odbiorcę. W rozdziale III będzie nas już interesować tylko funkcja sprawcza, a na podstawie jej typów podzielimy wypowiedzi performatywne w zależności od tego, gdzie leży podstawa sprawczego charakteru (np. w konwencji społecznej lub na mocy wiary). Abstrahując od tego podziału zauważyć można dwa zupełnie różne typy performatywów, które w swych pracach wyróżniają G. J. Warnock oraz E. Grodziński. Używając terminologii polskiego badacza chodzi o wypowiedzi zaczynające się od *explicite performatives* oraz wypowiedzi o doniosłości prawnej i quasi – prawnej. Jedne od drugich różnią się tym, iż pierwsze stwarzają pewne abstrakcyjne byty

³ I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, Ljubljana 1989, Poglądy Furberga i Warnocka za: J. Szymura, *Język, mowa i prawda w perspektywie fenomenologii lingwistycznej J. L. Austina*, Wrocław 1982

takie ja obietnica, ostrzeżenie, porada czy rozkaz, drugie natomiast tworzą stosunki prawne oraz społeczne. Wypowiedzi o doniosłości prawnej i quasi – prawnej nie zaczynają się zazwyczaj od czasownika performatywnego, jak to ma miejsce w przypadku pierwszej grupy, jednak mogą być sprowadzone do takiej postaci.⁴ Podział ten nie jest jednak wcale tak ostry, gdyż *explicite performatives* występują również wśród wypowiedzi o doniosłości prawnej np. przysięga małżeńska zawiera czasownik performatywny i oprócz aktu prawnego, jakim jest akt małżeński, tworzy również zupełnie prywatne zobowiązanie wobec współmałżonka na tej samej zasadzie, co zwykła obietnica w cztery oczy. Dlatego dogodniejszy wydaje się podział na podstawie typów funkcji sprawczej, gdzie performatywy o charakterze prawnym znajdują się w grupie wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy formalnej konwencji społecznej, quasi – prawne z kolei bazują na nieformalnej konwencji społecznej. Wypowiedzi zaczynające się od *explicite performatives* w ogóle nie pojawiają się w tej klasyfikacji jako odrębna grupa, występują natomiast w każdym z wyodrębnionych przez nas typów performatywów. Grodziński wyróżnia także trzecią grupę – zwroty grzecznościowe, która u nas znajdzie się wśród wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy nieformalnych konwencji społecznych.

Trzecia część pracy zawarta w rozdziale IV będzie mieć charakter gramatyczny. Przedstawimy tam najbardziej charakterystyczny formalnie typ performatywów, a więc wypowiedzi z czasownikami performatywnymi. Omówimy sporą grupę słoweńskich czasowników jako predykatów pierwszego i wyższego rzędu⁵, które implikują odpowiednie argumenty w odpowiedniej postaci gramatycznej, co z kolei ukáže, jakie formy zdaniowe przyjmują performatywny wyrażne.

⁴ E. Grodziński, *Wypowiedzi performatywne*, Wrocław 1980

⁵ S. Karolak, *Składnia wyrażeń predykatywnych*, W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa 1984, s. 56

ROZDZIAŁ I – TEORIA WYPOWIEDZI PERFORMATYWNYCH

1. Wypowiedź performatywna w badaniach J. L. Austina

1.1 Uwagi wstępne

Postacią kluczową dla badań nad wypowiedziami performatywnymi jest angielski filozof języka, profesor i wykładowca Uniwersytetu w Oksfordzie, John Langshaw Austin. Choć już wcześniej badacze zauważali różnicę między wypowiedziami stwierdzającymi fakty, a takimi, które te fakty tworzą (np. S. Škrabec⁶), to właśnie Austin jako pierwszy opisał to zjawisko, nazwał i podjął próbę zdefiniowania oraz stworzenia kryteriów określających wypowiedzi performatywne. Wcześniej problem takich wypowiedzi był podejmowany niejako na marginesie, przy okazji innych badań, dopiero Austin nadał temu tematowi właściwego znaczenia. W swoich rozważaniach nie osiągnął zamierzonego celu i znacząco odszedł od swojej teorii wypowiedzi performatywnych tworząc na jej bazie inną teorię – teorię aktów mowy, co szczegółowo przedstawimy w dalszej części rozdziału.

Austin swoje badania nad wypowiedziami performatywnymi prowadził na początku lat 50 – tych XX stulecia, a ich wyniki przedstawiał przeważnie w formie wykładów, nie publikował ich. Ukazał się tylko jeden artykuł przygotowany bezpośrednio przez samego autora, a mianowicie *Performatif – constatatif*, który opublikowano we Francji w związku z konferencją, na której Austin przedstawił ów artykuł. Pozostałe publikacje dotyczące performatywów zostały zredagowane przez J. O. Urmsona i G. J. Warnocka na podstawie zapisków Austina oraz nagrań jego wykładów i wydane po śmierci badacza.⁷ W związku z tym istotną rzecz zauważa J. Szymura⁸, dlatego uzasadnionym wydaje się przytoczenie jego słów:

Za wiarygodnością rekonstrukcji Austinowskich poglądów zawartych w tekstach przez niego niezredagowanych przemawia zarówno pedantyczna sumienność ich redaktorów, jak i fakt, że w pewnych przypadkach można się było odwołać do magnetofonowych zapisków słów Austina. Niemniej jednak należy pamiętać, że teksty źródłowe, na których musi się opierać

⁶ S. Škrabec, *Boj z učeno senco* W: *Cvetje z vertov svetega Frančiška*, nr 16, W: *Jezikoslovna dela* 2, red. J. Toporišič, Nova Gorica 1994

⁷ J. L. Austin, *Performative utterances* W: *Philosophical papers*, red. J. O. Urmson, G. J. Warnock, Oksford, 1961; J. L. Austin, *How to do things with words*, red. J. O. Urmson, Oksford, 1962.

⁸ J. Szymura, *Język, mowa i prawda w perspektywie fenomenologii lingwistycznej J. L. Austina*, Wrocław 1982

*każda w miarę całościowa interpretacja jego koncepcji, same są już w pewnym stopniu interpretacjami.*⁹

Tak więc również nasze rozważania opierać się będą w dużym stopniu na interpretacji badań Austina, a nie na samych jego badaniach. Nie ma to większego znaczenia, jednak warto zaznaczyć, że sformułowania typu „Austin uważał, że”, których będziemy używać to często interpretacja interpretacji.

1. 2 Definicja wypowiedzi performatywnej, antyteza *performatyw – konstatacja*

Dla przybliżenia czym jest wypowiedź performatywna i jak się ma ona do konstatacji, przytoczymy słowa Austina, a następnie na ich podstawie przedstawimy pewną hipotetyczną sytuację:

*A ponadto, jeśli ktoś wygłasza wypowiedzi tego rodzaju, to powiemy, że raczej coś robi, niż tylko coś mówi.*¹⁰

Możemy wyobrazić sobie sytuację, gdy w szkole nauczycielka pyta ucznia, co robi chłopiec na obrazku w podręczniku. Uczeń widzi obok chłopca chmurkę z jego słowami: „Stolicą Francji jest Paryż.” i odpowiada nauczycielce: *Chłopiec mówi, że stolicą Francji jest Paryż.* Na obrazku obok w chmurce czyta słowa mamy chłopca: „Dobrze. Obiecuję, że kiedyś zabiorę cię do Paryża.” Prawidłowo w tym wypadku uczeń opisze rysunek: *Mama mówi, że chłopiec dobrze określił stolicę i obiecuje mu, że zabierze go do Paryża.* Sytuacja ta obrazowo ukazuje odróżnienie dwóch typów wypowiedzi, którego dokonał Austin. Chodzi o wypowiedzi konstatające – takie, o których powiemy, że są mówieniem, stwierdzaniem czegoś, oraz wypowiedzi performatywne, które określimy jako robienie czegoś (innego niż mówienie), zwane również performatywami. Austin określił performatyw jako taką wypowiedź, gdzie:

*(...) wypowiedzenie danego zdania jest w całości lub w części wykonaniem jakiejś czynności, której z kolei nie opisałoby się normalnie jako mówienia czegoś.*¹¹

⁹ J. Szymura, Język, mowa i prawda w perspektywie fenomenologii lingwistycznej J. L. Austina, Wrocław 1982 s. 12

¹⁰ J. L. Austin, *Wypowiedzi performatywne* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 313

¹¹ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 554

W tym miejscu angielski uczony dodaje również, że wypowiedzi performatywne nie są prawdziwe ani fałszywe oraz że zawierają czasowniki w 1. osobie liczby pojedynczej lub mnogiej czasu teraźniejszego trybu oznajmującego strony czynnej (o czy będziemy mówić później) i podaje przykłady, m.in.:

„*Nadaję temu statkowi imię «Królowa Elżbieta»* – wypowiedziane, gdy butelka rozbija się o dziób.¹²

Zaznacza także, iż nie konstatają niczego (nie opisują, nie zdają sprawy z niczego), co stawia performatywy w opozycji do konstatacji. Takie założenie stało się przyczyną porzucenia przez Austina swojej teorii wypowiedzi performatywnych na rzecz teorii aktów mowy. Dlaczego? Otóż po wielu próbach znalezienia odpowiednich kryteriów, które pozwalałyby oddzielić jednoznacznie performatywy od konstatacji, doszedł on do wniosku, iż nie ma takich kryteriów, a każda wypowiedź może być w odpowiednich okolicznościach performatywna. Jako przykład podaje słowo „pies”¹³, które umieszczone na bramie przed domem (w polskich realiach przeważnie opatrzone określeniem „zły”) tworzy ostrzeżenie tak samo, jak wypowiedź ewidentnie performatywna *Ostrzegam, że tutaj domu pilnuje pies*. Podobnie wypowiedź pozornie konstatająca, którą wygłasza chłopiec z podręcznika: *Stolicą Francji jest Paryż*. może być w pewnych kontekstach performatywem. Wyobraźmy sobie na przykład, że wcześniej stolicą Francji była Marsylia, doszło do buntu, ktoś inny przejął władzę i wprowadza zmiany ogłaszając: *Od dziś Francja jest republiką. Dzień dzisiejszy jest świętem narodowym. Stolicą Francji jest Paryż*. itp. Gdyby umieścić przywódcę w podręczniku i spytać znów ucznia, co robi ów mężczyzna, powinien odpowiedzieć: Ogłasza Paryż stolicą Francji; a nie Mówi, że *stolicą Francji jest Paryż*. Wykonuje więc czynność inną niż czynność mówienia, a jego wypowiedź to performatyw. Trudno nie zgodzić się z Austinem, że nie da się ostatecznie oddzielić wypowiedzi performatywnych od konstatających, jeśli brać pod uwagę różne możliwe konteksty, w jakich wypowiedzi mogą występować. Fakt ten jednak nie sprawia, iż teoria performatywów upada całkowicie, o czym jeszcze będzie mowa. Na razie w kolejnym podpunkcie przedstawimy próby, jakie podjął

¹² J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993

¹³ J. L. Austin, *Performatywy i konstatacje* W: *Brytyjska filozofia analityczna*, M. Hempoliński, Warszawa 1974, s. 239

Austin, aby znaleźć kryteria przydatne dla wyodrębnienia grupy wypowiedzi performatywnych.

1.3 Charakterystyka wypowiedzi performatywnych – kryteria ich wyodrębnienia

1.3.1 Ocena prawdziwy – fałszywy, a fortunny – niefortunny

Jak już wspomnieliśmy, wypowiedzi performatywne charakteryzuje fakt, iż w przeciwieństwie do konstatacji nie są ani prawdziwe, ani fałszywe. Twierdzenie to należy oprzeć na założeniu, iż wypowiedzi performatywne nie są tylko opisami pewnych czynności wewnętrznych, tylko są tymi czynnościami. Przykładowo „obiecywanie” wiąże się z pewnymi wewnętrznymi myślami (np. jeśli obiecuję szczerze, to postanawiam sobie, że spełnię to co powiedziałem), ale to słowa tworzą obietnicę, a nie nasze wewnętrzne postanowienie. Gdyby słowa zdawały tylko sprawę z tego, co robię w duchu, podlegałyby ocenie prawda – fałsz. Jak już powiedzieliśmy, nie można ich tak ocenić, jednak jak to określa Austin, „cierpią na pewne własne ułomności”. Na przykładzie obietnicy widać, że może być ona nieszczerza (kiedy zamiast postanowienia spełnienia obietnicy, w myślach śmiejemy się już z naiwniaka, który pożycza nam pieniądze po tym, jak obiecaliśmy mu je oddać). Obietnica powstaje mimo to i jest w pełni obietnicą, tak jak zdanie fałszywe jest dalej twierdzeniem, tyle że fałszywym. Od osoby obiecującej wymaga się podjęcia odpowiednich działań, ponieważ podjęła zobowiązanie, nawet jeśli zrobiła to nieszczerze. Istnieją jednak okoliczności, które wypowiedź performatywną pozbawiają jej sprawczej mocy. Kiedy miłość, wierność i uczciwość małżeńską ślubuje mi Jasio na obozie harcerskim przed druhem zastępowym w sutannie, to nie mogę oskarżyć go o zdradę, kiedy po latach zobaczę go z inną dziewczyną. Przysięga małżeńska jest bowiem nieważna i nie ma mocy sprawczej, jeśli nie wypowiedzą jej odpowiednie osoby spełniające pewne warunki w odpowiednich okolicznościach. Austin stworzył listę warunków (zwanych przez niego warunkami fortunności), które wypowiedź performatywna musi spełniać, żeby była ważna lub żeby po prostu nie można jej było nic zarzucić:

(A.1) Musi istnieć uznana procedura konwencjonalna, posiadająca pewien konwencjonalny skutek; procedura ta musi obejmować wypowiadanie pewnych słów przez pewne osoby w pewnych okolicznościach, przy czym:

(A.2) poszczególne osoby i okoliczności w danym przypadku muszą być odpowiednie dla powołania konkretnej procedury, jak została powołana.

(B.1) Wszyscy uczestnicy muszą przeprowadzić daną procedurę zarówno poprawnie, jak też

(B.2) w zupełności.

(Γ.1) Kiedy, co zdarza się często, dana procedura jest przeznaczona do użytku dla osób, mających pewne myśli i uczucia lub do wszczynania, jako następstwa, pewnego postępowania jakiegoś uczestnika, wtedy osoba uczestnicząca, a więc powołująca daną procedurę, musi faktycznie mieć owe myśli i żywić te uczucia, a intencją uczestników musi być postępowanie w dany sposób, a ponadto

(Γ.2) rzeczywiście muszą w następstwie postępować w ten sposób¹⁴

Ze względu na to, które z tych warunków nie zostały spełnione, Austin wyróżnił wypowiedzi będące *niewypalami* (jeśli naruszają warunki z grupy A i B – są to czynności zamierzone, ale niespełnione) oraz *nadużycia* (jeśli naruszają warunki Γ – czynności spełnione, ale z nadużyciem procedury).¹⁵

NIEWYPŁY

Przykładem niespełnienia warunku A.1 może być sytuacja, kiedy mianuję się na króla swojego osiedla mówiąc: „Ogłaszam się waszym królem.” Nie istnieje taka procedura tak, jak nie istnieje urząd króla osiedla. Warunek A.2 zostaje naruszony, gdy ślubu udziela nam przebieraniec, który wcześniej obezwładnił właściwego urzędnika czy kapłana. Procedura istnieje, została wypełniona poprawnie i w pełni, jednak ślub nie jest ważny, gdyż nie udzieliła go osoba do tego przeznaczona. B.1 nie zostanie spełnione, jeśli użyje się błędnej formuły stosowanej dla przeprowadzenia danej procedury, B.2 z kolei naruszymy, gdy np. ksiądz przejdzie przez całą procedurę chrztu, ale zapomni położyć główki dziecka wodą. Można podać wiele przykładów czynności zamierzonych, ale niespełnionych, czasami jednak, jak zauważa Austin, ciężko wytyczyć granice istnienia czy nieistnienia jakiejś procedury albo określić czy dane okoliczności są lub nie są właściwe. Powiedzmy, że jadące na wycieczkę dzieciaki wpadają do autobusu, a jedno z nich krzyczy: „Zajmuję miejsce z tyłu”. Na pewno każdy z nas słyszał o czymś takim jak „zajmowanie” można więc powiedzieć, że jest taka procedura, choć przecież nie jest w żaden sposób sformalizowana. Procedura ta sama w sobie nie zakłada, że musi być przez każdego uznawana, nie można też powiedzieć z góry, że jest nie uznawana. To czy wypowiedź ucznia będzie udana czy też okaże się niewypałem zależy

¹⁴ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 563-564

¹⁵ *Ibidem* s. 565 Dla podkreślenia, że ostatnie dwa warunki mają inny charakter, Austin oznaczył je grecką literą Γ

od tego, czy akurat ci konkretni uczestnicy zdarzenia procedurę uznają. Może być tak, że uczniowie przepuszczą kolegę i pozwolą mu usiąść na miejscu, które zajął. Jeśli jednak ktoś inny tam usiądzie, a ów uczeń powie z wyrzutem: „Ej, ja zająłem to miejsce!”, to czy sformułowanie *zająłem* jest tu odpowiednie? Bo skoro ktoś procedury nie uznaje, to czynność nazwana zajmowaniem nie dokonała się. Nie ma na pewno wątpliwości, jeśli jakaś procedura ma podstawy prawne. Austin podaje przykład wypowiedzi „Rozwodzę się z tobą.”, której skuteczność również zależy od tego czy uczestnicy zdarzenia procedurę uznają, jednak to już zależy od prawa danego kraju, jeśli Polak powie te słowa do swojej polskiej żony, nikt nie zaprzeczy, że jest to niewypał, małżeństwo nie zostanie rozwiązane.

NADUŻYCIA

Jak już powiedzieliśmy niespełnienie tych warunków nie wpływa na moc sprawczą wypowiedzi. Posiadanie określonych myśli, uczuć i intencji nie jest konieczne, a ich brak można rozważać co najwyżej w kategoriach naruszenia zasad etyki. Co więcej istnieją pewne wypowiedzi performatywne, przy których fakt nieposiadania pewnych uczuć czy myśli nie będzie oceniony negatywnie. Chodzi przede wszystkim o wyrażenia grzecznościowe typu *dobranoc*. Wypowiadając tę formułę najczęściej nie myślimy wcale o tym, żeby odbiorca rzeczywiście dobrze przeżył noc, jest to przede wszystkim konwencjonalna formuła pożegnania o danej porze, choć oczywiście niekiedy bywa wypowiadana przy zaistnieniu takich uczuć (np. kiedy mama kładzie spać dziecko, czule je głaska i mówi „dobranoc” zapewne rzeczywiście życzy dziecku dobrej nocy). Nieco inaczej jest w przypadku wyrażenia typu *moje kondolencje*. Śmierć przeważnie wzbudza poczucie żalu, tak że wypowiadając te słowa najczęściej jesteśmy szczerzy, choć nie jest to wcale reguła. Nieszczere kondolencje na pewno jednak byłyby lepiej ocenione niż słowa „Dobrze ci tak.” Tak więc nawet w kategoriach moralnych nie jest jednoznaczne czy szczerść myśli, uczuć i intencji jest konieczna. Tym bardziej z językowego punktu widzenia wydaje się to być kwestia drugorzędna.

To, co początkowo wydawało się Austinowi jednym z podstawowych kryteriów odróżniania performatywów od konstatacji, w trakcie dalszych badań straciło dla niego swoją oczywistość i ostatecznie Austin zrezygnował z uznawania opozycji prawdziwy – fałszywy i fortunny – niefortunny za takie kryterium. Rozważania na ten temat zakończył słowami, które stanowią podsumowanie tych rozważań:

Tak więc względy związane z charakterem twierdzenia jako udanego bądź nieudanego mogą zniekształcać twierdzenia (lub niektóre twierdzenia), a względy związane z prawdą i fałszem mogą zniekształcać performatywy.¹⁶

Spostrzeżenia co do niespójności teorii zakładającej, iż performatywy są udane lub nieudane (my używamy innych stosowanych również w polskim tłumaczeniu terminów „fortunny”, „niefortunny” uznając je za bardziej trafne), a konstatacje prawdziwe lub fałszywe, można podzielić na dwa zagadnienia:

- a) opozycja fortunny – niefortunny może dotyczyć również konstatacji
- b) opozycja prawdziwy – fałszywy może dotyczyć również performatywów

ad a) Austin rozważył pewne przypadki konstatacji, które nie podlegają ocenie prawda – fałsz, za to mogą być fortunate lub unfortunate. Angielski badacz podaje przykład sytuacji¹⁷, kiedy mówimy „Wszystkie dzieci Jana są łyse.” podczas gdy Jan wcale nie ma dzieci. Wypowiedź ta nie może być prawdziwa ani fałszywa, ponieważ nie ma odniesienia. Według Austina jest za to daremna, tak samo jak performatyw „Zapisuję swój zegarek tobie.” wypowiedziany, gdy nie mam zegarka. Podobnie konstatacja „Kot siedzi na macie, ale nie wierze, że siedzi na macie.” nie jest prawdziwa ani fałszywa, tylko unfortunate tak, jak wypowiedź performatywna „Obiecuję, że tam będę, ale nie mam zamiaru tam być.”

ad b) Kiedy mówię *Ostrzegam cię, że byk szykuje się do ataku.* podczas, gdy byk stoi spokojnie i nie zwraca na nas uwagi jest mylnym ostrzeżeniem, a stąd już tylko krok do określenia „fałszywy”.¹⁸ Drugą kwestią z tym związaną jest fakt, iż dokonywanie jakiegś czynności za pomocą wypowiedzi performatywnej zakłada prawdziwość pewnych twierdzeń, które przytoczymy za Austinem:

Otóż, jeśli jest tak, że kiedy mówię, na przykład, „Przepraszam”, to rzeczywiście przepraszam, tak, iż możemy teraz powiedzieć, że ja czy on zdecydowanie przepraszaliśmy – to

¹⁶ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 601

¹⁷ J. L. Austin, *Performatywy i konstatacje* W: *Brytyjska filozofia analityczna*, M. Hempoliński, Warszawa 1974, s. 242 – 243

¹⁸ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 601

- (1) jest prawdą, nie zaś fałszem, że coś robię (robiłem) – faktycznie wiele rzeczy, lecz w szczególności, że przepraszam (przepraszałem);
- (2) jest prawdą, nie zaś fałszem, że występują pewne warunki, szczególnie tego rodzaju, jakie wymieniają nasze reguły A.1 i A.2;
- (3) jest prawdą, nie zaś fałszem, że występują pewne inne warunki naszego rodzaju Γ , w szczególności, że ja coś myślę; oraz
- (4) jest prawdą, nie zaś fałszem, że jestem zobowiązany do zrobienia czegoś w następstwie.¹⁹

Austin użył dla przykładu wypowiedzi „Przepraszam”, co nie wydaje się być słuszne, gdyż nie da się powiedzieć tego rzeczywiście nie przeprasząc. Nie zależnie od okoliczności przeprosiny zostają dokonane, mogą być co najwyżej nadużyciem. Lepszym przykładem mogłaby być chociażby przysięga małżeńska. Z tego samego powodu należałoby odrzucić założenie (3). To, że przepraszam, nie jest podstawą dla prawdziwości twierdzenia, że w moich myślach (i sercu) jest żal. Tak samo, gdy wygłaszam przysięgę małżeńską, nie oznacza to wcale, że mam zamiar rzeczywiście kochać, być wiernym i uczciwym aż do śmierci. W innym miejscu Austin ponownie wymienia powyższe założenia, tyle że nieco inaczej je formułuje. W założeniu (3) mówi, iż musi być prawdziwe twierdzenie, że spełnione są warunki Γ , jeśli wypowiedź „Przepraszam” ma być fortunna. W tej formie założenie (3) jest z pewnością słuszne, reguły Γ odpowiadają bowiem za fortunność wypowiedzi, a nie za to czy rzeczywiście się dokonała. Wydaje się, iż Austin nie zmienił sformułowania celowo i że użył go jako odpowiednika wcześniejszej formy, nie będziemy się nad tym jednak dłużej zatrzymywać, ponieważ chodzi nam przede wszystkim o ukazanie, co wzbudziło w Austinie wątpliwości – z wypowiedziami performatywnymi, które są fortunate lub unfortunate wiąże się też zagadnienie prawdy i fałszu, co miało przecież charakteryzować konstatacje i odróżniać od nich performatywy.

Te spostrzeżenia wzbudziły w Austinie wątpliwości czy możliwy jest podział na performatywy i konstatacje, skoro performatywy mogą się wiązać z prawdą i fałszem, a konstatacje z fortunnością i niefortunnością. Jego obawy wydają się jednak nieco przesadne, ponieważ powiązanie performatywów z oceną prawda – fałsz jest dość luźne i nie dotyczy ich bezpośrednio, a jedynie twierdzeń, które one implikują. Natomiast fortunność konstatacji dotyczy ich szczególnych przypadków, co również nie osłabia rozróżnienia performatywy –

¹⁹ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 592

konstatacje. Na pewno większe wątpliwości budzą inne kryteria, które Austin próbował znaleźć.

1.3.2 Kryterium gramatyczne

Wspomnieliśmy już, że podstawową formą wypowiedzi performatywnej jest zdanie z czasownikiem w 1. osobie liczby pojedynczej lub mnogiej (a w języku słoweńskim, który później posłuży nam jako materiał do analizy performatywów, również liczba podwójna) czasu teraźniejszego trybu oznajmującego strony czynnej. Taki czasownik nazywa Austin **wyraźnym czasownikiem performatywnym**, a wypowiedź z nim **performatywem wyraźnym**²⁰. Czasowniki performatywne charakteryzuje asymetria między 1. osobą czasu teraźniejszego trybu oznajmującego strony czynnej, a innymi formami. Gdy mówię „Obiecuję”, to wykonuję czynność obiecywania, kiedy powiem „On obiecuje” czy „Obiecaliście”, to zdaję sprawę z czynności obiecywania. Austin zauważa pewną niespójność w występowaniu tej asymetrii, jako że czasownik performatywny może być również użyty w konstatacjach przede wszystkim opisujących czynności habitualne np. *Codziennie obiecuję, że rzucę palenie.* oraz w konstatacjach w czasie teraźniejszym historycznym np. *W moim artykule radzę, żeby unikać przetworzonej żywności.* Nie stanowi to jednak problemu, ponieważ w tego typu zdaniach ich semantyka wskazuje, iż nie są to wypowiedzi performatywne. Niekiedy jednak semantycznie zdanie wygląda na performatyw, ale kontekst wskazuje, że nim nie jest. Takie sytuacje nie występują jednak w każdym języku. Przykładowo żona przypomina mężowi, iż kiedyś jej obiecał, że rzuci palenie. W przekonaniu, że mężczyźni mają bardziej rozwiniętą pamięć wzrokową, pokazuje mu zdjęcie, na którym klęczy przed nią na plaży. Żona pyta: „No a co ty robisz na tym zdjęciu?” Mąż poddaje się i zgodnie z prawdą odpowiada: „*Obiecuję ci, że rzucę palenie, jeśli za mnie wyjdiesz.*” Wypowiedź męża, choć ma formę gramatyczną performatywu, nie służy wykonaniu czynności, tylko zdaje z niej sprawę, jest więc to wypowiedź konstatuja. Takich wątpliwości nie ma z kolei w języku słoweńskim, gdzie czasownik w wypowiedzi performatywnej może mieć postać dokonaną lub niedokonaną, a w konstatuja tylko niedokonaną. Tak więc mąż obiecując powiedziałby *obljubljam* lub *obljubim*, zdając z tego sprawę natomiast musiałby powiedzieć *obljubljam*. Przekonanie takie opieramy na przykładach ze współczesnego języka słoweńskiego oraz nieco starszym opiniom o. S. Škrabca, który podaje podobny przykład:

²⁰ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 615

*Učitelj stopi v šolo in takole začne: "Pripovedujem vam veselo novico; jutri ne bo šole!" – Kedo ne čuti, da to ni slovenski? Prav bi učitelj rekel: "Otroci, nekaj veselega vam povem: jutri ne bo šole!" Ke bi pa gospod za to novico še kaj besed izustil in otroci bi začeli vriskati od veselja, nenadoma pa bi vstopil strogi gospod višji šolski nadzornik, pa bi vprašal ubozega učitelja: "Gospod, kaj pa delate?" – potem bi učitel vbogi dobro odgovoril: "Jej, ravno **pripovedujem** žalostno novico, da jutri ne bo šole, pa ti peglavci prederti so še veseli!"²¹*

W ten sposób kryterium 1. osoby czasu terażniejszego trybu oznajmującego strony czynnej jest w różnym stopniu spójne w różnych językach. Czasownik w 1. osobie nie zawsze musi być użyty performatywnie, dlatego czasownik performatywny określimy jako taki, który wykazuje omawianą wcześniej asymetrię, przy czym jego 1. osobą czasu terażniejszego trybu oznajmującego strony czynnej może (i tak jest najczęściej), ale nie musi wyrażać dokonywania czynności, którą oznacza czasownik.

Zdanie z czasownikiem performatywnym nie jest jednak jedyną możliwą gramatyczna postacią wypowiedzi performatywnej. W zasadzie wszystkie czasowniki wykazujące wskazaną asymetrię mogą też przyjąć formę 2. lub 3. osoby (także bezosobową) strony biernej, co kolejno ukazują przykłady:

Jesteś oficjalnie mianowany przywódcą. – 2. osoba

Osoby nieposiadające przepustki są proszone o pozostawienie w sekretariacie dokumentu tożsamości. – 3. osoba

Uprasza się o zachowanie ciszy. – forma bezosobowa

Nie mówi o tym Austin, jednak warto wspomnieć o tym w tym miejscu za E. Paduczewą²² – oprócz powyższych form czasowniki charakteryzujące się asymetrią, mogą wystąpić również w bezokoliczniku jako podporządkowane innym wyrażeniom. Mogą być to czasowniki modalne np. *Chciałbym cię zaprosić na mój ślub*. Również inne wyrażenia, przede wszystkim grzecznościowe, stawiają czasownik w bezokoliczniku nie ujmując mu performatywnego charakteru np. *Mam zaszczyt zaprosić cię na mój ślub*.

²¹ S. Škrabec, *Boj z učeno senco* W: *Cvetje z vertov svetega Frančiška*, nr 16, W: *Jezikoslovna dela* 2, red. J. Toporišič, Nova Gorica 1994, s. 329 – 330

²² E. V. Paduczewa, *Teoria aktów mowy i pojęcie wypowiedzi*, W: *Wypowiedź i jej odniesienie do rzeczywistości*, Warszawa 1992, s. 30

Austin dalej stwierdza, że tak naprawdę jest wiele różnych sposobów wyrażania wypowiedzi performatywnej. Nie ma tu znaczenia ani osoba ani strona (co widać powyżej), także tryb i czas nie są kluczowe. Tryb rozkazujący może zastępować wypowiedzi z czasownikiem performatywnym *rozkazuję* (lub np. *proszę*, *radzę* – sam w sobie nie określa czy tworzy rozkaz, prośbę czy jeszcze coś innego). Poradę można wyrazić za pomocą trybu przypuszczającego np. *Na twoim miejscu kupiłbym nowy samochód*. Można powiedzieć *Zrobiłeś to*, zamiast *Uznaję cię za winnego*, wystarczy też samo *Winny*.²³ Wypowiedzi performatywne, które nie zawierają czasownika performatywnego Austin nazywa **performatywami pierwotnymi**²⁴, jako że według niego to one były pierwszymi formami używanymi dla dokonywania czynności, a performatywny wyrazne rozwinęły się z nich w naturalny sposób. Różnorodność gramatyczna wypowiedzi performatywnych jest w zasadzie nieograniczona. Trudno się temu dziwić, ponieważ samo zagadnienie performatywności wypowiedzi osadzone jest na płaszczyźnie funkcjonalnej, a nie formalnej. Podejście formalne wydaje się być jednak pomocne, ponieważ dzięki kryterium gramatycznemu możemy ograniczyć zakres performatywów do takich wypowiedzi, których znaczenie bez konieczności uwzględniania kontekstu wskazuje, po pierwsze, że jest to wypowiedź performatywna, po drugie, jaka czynność jest dokonywana.

Odchodząc od definiowania wypowiedzi performatywnej za pomocą określenia jej formy gramatycznej Austin próbował jednak nie pozbawiać do końca znaczenia tego kryterium. Zauważył, iż performatywy w różnej postaci powinno dać się sprowadzić do formy z czasownikiem performatywnym np. *Aut!* – *Orzekam, że zawodnik był na aucie*. Tutaj też jednak widzi niezgodności, np. można kogoś obrazić na różne sposoby, ale nie można powiedzieć „Obrażam cię”. Austina niepokoi również możliwość sprowadzenia w ten sposób konstatacji do formy „Stwierdzam, że...”. Takie wyrażenie byłoby jednak tworem czysto teoretycznym, kiedy chcemy o czymś poinformować czy stwierdzić jakiś fakt, nie mówimy „Stwierdzam, że...”, tylko po prostu stwierdzamy. Owszem, używamy takiego wyrażenia, ale w innym znaczeniu – jako „orzekam”, np. *Stwierdzam, że oskarżony jest niewinny*. Jest to wypowiedź tworząca werdykt, orzeczenie, a więc z pewnością jest performatywna i nie ma nic wspólnego ze zwykłą konstatacją.

Jeśli chodzi o performatywy wyrazne, Austin ma jeszcze inne wątpliwości. Chodzi mianowicie o to, że niektóre wypowiedzi przypominają inne, performatywne, ale same nie

²³ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 604

²⁴ *Ibidem*, s. 615

koniecznie takie są. „Przepraszam” jest z pewnością performatywem, który tworzy przeprosiny, przy czym aby spełniał warunki fortunności Γ , powinno towarzyszyć mu uczucie żalu z powodu tego, za co się przeprasza (choć oczywiście jeśli się nie żałuje, to przeprosiny i tak zostają dokonane). Do „przepraszam” podobne jest „żałuję”, jednak wypowiedź typu *Żałuję, że cię tak potraktowałem* nie jest wykonaniem czynności jak przeprosiny, tylko opisem uczuć nadawcy, a więc nie jest to wypowiedź performatywna. Na tej samej zasadzie, gdy mówię: *Podpisuję się pod tym poglądem*, to wykonuję pewną czynność – tworzę oficjalną aprobatę dla jakiegoś poglądu. Natomiast, kiedy powiem: *Zgadzam się z tym poglądem*; stwierdzam tylko, jakie jest moje zdanie na dany temat, nie wykonując żadnej czynności innej niż konstatowanie. Tak więc nawet w obrębie wypowiedzi z czasownikiem w 1. osobie czasu teraźniejszego trybu oznajmującego strony czynnej mamy do czynienia z płynnością granicy między performatywem, a konstatacją. Kryterium gramatyczne okazuje się tu nieprzydatne, a rozstrzygnięcie o performatywności wypowiedzi pozostawione jest w tym przypadku wyczuciu.

Jako, że wszelkie próby jasnego i jednoznacznego odróżnienia performatywów od konstatacji okazały się nieudane, Austin postanowił pójść w innym kierunku, który jednak z teorii performatywów się wywodzi, chodzi mianowicie o teorię aktów mowy. Poniższy fragment artykułu podsumowuje właśnie moment przejścia od jednej teorii do drugiej:

Cóż, znaczy to, jak się wydaje, że nasze rozróżnienie między performatywem a twierdzeniem w jego postaci pierwotnej zostaje znacznie osłabione, a w istocie upada. Przedstawię teraz pewną sugestię, jak traktować tę sprawę. Musimy znacznie bardziej się zagłębić, by rozważyć wszystkie sposoby i sensy, w jakich w ogóle mówienie czegoś jest robieniem czegoś – ponieważ zawsze jest ono oczywiście robieniem bardzo wielu różnych rzeczy. A gdy się rzeczywiście w to zagłębimy, wychodzi na jaw, że poza pytaniem – które bardzo usilnie badano w przeszłości – co „znaczy” dana wypowiedź, istnieje różne od niego pytanie o to, jaka jest – by tak to określić – „moc” danej wypowiedzi.²⁵

1.4 Teoria aktów mowy

Przedmiotem niniejszej pracy są wypowiedzi performatywne, jednak teoria aktów mowy jest innym podejściem do tego samego problemu lub raczej również ona podejmuje ten problem, dlatego uzasadnionym jest przybliżenie jej pokrótce.

²⁵ J. L. Austin, *Wypowiedzi performatywne* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 333

Punktem wyjścia dla teorii aktów mowy jest twierdzenie, iż mówiąc coś wykonujemy różne czynności (inaczej mówiąc dokonujemy różnych aktów). J. L. Austin wyróżnił trzy ich typy:

a) **czynności lokucyjne**, na które składają się:

- czynność fonetyczna – wypowiadanie pewnych dźwięków
- czynność fatyczna – wypowiadanie słów należących do danego słownika i zgodnych z daną gramatyką
- czynność rematyczna – użycie pewnych słów w pewnym sensie w pewnym odniesieniu

b) **czynności illokucyjne** – wykonywanie czynności innej niż mówienie np. stwierdzanie, pytanie, odpowiadanie, obiecywanie, dziękowanie itp.

c) **czynności perlokucyjne** – poprzez mówienie dokonuje się pewnych skutków np. przekonanie, wystraszenie kogoś²⁶

Przykładowo, gdy ktoś powie: „Tam jest niebezpiecznie.” możemy stwierdzić, iż wypowiedział określone dźwięki, które złożyły się na pewne słowa użyte zgodnie z gramatyką języka polskiego, które to słowa mają określony sens i odniesienie. Dokonał więc aktu lokucyjnego. Poza tym w zależności od kontekstu wykonał również czynność czy to stwierdzania czy to ostrzegania, co stanowi akt illokucyjny. Poza tym dzięki tej wypowiedzi mógł sprawić, iż odbiorca zrezygnował z udania się w miejsce, o którym mówił nadawca, a więc wypowiedź odniosła pewne skutki, a to nazwiemy aktem perlokucyjnym.

Akt lokucyjny i illokucyjny zawsze występują razem. Gdy wykonuję jakąś czynność nie będącą po prostu mówieniem np. obiecuję, to przecież robię to za pomocą słów, gramatyki z sensem i odniesieniem. Działa to również w drugą stronę. Gdy coś wypowiadam (lokucja), to wykonuję jeszcze inną czynność niż mówienie – czy to stwierdzanie, informowanie, pytanie czy też ostrzeganie, obiecywanie itp. Fakt ten tłumaczy odejście Austina od podziału na performatywy i konstatacje – wypowiedzi mają w sobie oba aspekty, choć niewątpliwie w niektórych jeden albo drugi jest bardziej zauważalny. Austin stwierdził, że w skrajnych przypadkach łatwo jest pominąć któryś z tych aspektów, choć oba mają miejsce. Takie przypadki to dla konstatacji np. twierdzenia matematyczne, dla performatywów np.

²⁶ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s.640 – 647

nadawanie imienia. Nie należy jednak zapominać, iż każda wypowiedź obejmuje wykonywanie zarówno czynności lokucyjnej, jaki i illokucyjnej.

Rozważania na temat performatywów, a konkretnie wyróżnienie wyraźnych czasowników performatywnych, nie było jednak dla Austina bezużyteczne. Na podstawie listy tychże czasowników stworzył on klasyfikację typów mocy illokucyjnej, którą przedstawiamy poniżej:

- a) **osądzeniowce** – służą wydawaniu sądów, ocen, wyrażaniu poglądów
czasowniki performatywne: skazywać, uniewinniać, oceniać, orzekać, zaliczać, szacować itd.
- b) **sprawcze** – służą wyrażaniu sprawowania władzy, wykorzystywaniu praw, wywieraniu wpływu
czasowniki performatywne: mianować, nazywać, nakazywać, anulować, błagać, radzić itd.
- c) **zobowiązaniowce** – tworzą zobowiązania
czasowniki performatywne: obiecuje, deklaruje, daję słowo, opowiadam się, zgadzam się itd.
- d) **zachowaniowce** – wyrażają postawy i zachowania społeczne
czasowniki performatywne: przepraszam, dziękuję, żegnam, pochwalam, protestuję itd.
- e) **wykładniowce** – umiejscawiają wypowiedź w toku rozmowy, tworzą relacje między nią, a innymi wypowiedziami w rozmowie
czasowniki performatywne: utrzymuję, przyznaję, informuję, obstaję, postuluję itd.²⁷

Austin zaznacza, że niektóre czasowniki mogą występować w różnych grupach np. osądzeniowe *uznawać* może być też sprawcze, jeśli jest wypowiedziane oficjalnie. Grupy przenikają się wzajemnie, a cała klasyfikacja nie jest dostatecznie zadawalająca dla samego Austina, mówi on, iż nie jest definitywna, zwłaszcza w przypadku dwóch ostatnich grup²⁸. Między innymi z tego powodu teoria aktów mowy angielskiego filozofa języka doczekała się krytyki, a kolejni badacze próbowali ją udoskonalać. Najlepiej przyjęta została wersja ucznia Austina – Johna Searle’a. Wyróżnił on trzy typy aktów mowy:

²⁷ J. L. Austin, *Jak działać słowami W: Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s.695 – 707

²⁸ *Ibidem*, s. 696

a) **akty wypowiedziane** (wypowiadanie słów)

b) **akty zdaniowe** (orzeczenie i odnoszenie się)

c) **akty illokucyjne** ²⁹

Nie wyróżnia aktu perlokucyjnego, mówi raczej o skutku perlokucyjnym aktów illokucyjnych, zaznacza przy tym, że nie wszystkie one go mają. W zasadzie tylko Austin wymienia akty perlokucyjne, jak pisze E. Paduczewa³⁰, aspekt perlokucyjny intencji nadawcy „nie jest językowy sensu stricto” i może być rozważany jako właśnie aspekt aktu mowy, a nie jako akt. Właściwie Austin sam to zauważył, kiedy pisał, iż illokucja może być uwyrażniona za pomocą czasownika performatywnego, a perlokucji nie da się uwyżyćnić, np. powiemy „Ostrzegam”, ale nie „Przekonuję”³¹. Austin uznał to jednak za jedną z różnic między aktami illokucyjnymi, a perlokucyjnym, a nie argument, który kazałby traktować perlokucję w innych kategoriach.

Wracając do teorii aktów mowy w wersji Searle’a, to ma ona z pewnością charakter pragmatyczny, w przeciwieństwie do bardziej odnoszących się do semantyki badań Austina. Pragmatykę Searle’a ilustruje poniższy fragment:

*Czynności illokucyjne i zdaniowe polegają w sposób szczególny, jak zobaczymy później, na wypowiedzaniu słów w zdaniach, w pewnych kontekstach, w pewnych warunkach.*³²

Semantyczne podejście Austina do klasyfikacji typów mocy illokucyjnej stało się przedmiotem krytyki, jaką wobec niej przedstawił Searle. Zarzuca on Austinowi, iż jest to raczej klasyfikacja angielskich czasowników illokucyjnych, a nie aktów illokucyjnych. A przecież ten sam czasownik może występować w różnych kontekstach, w różnych wypowiedziach w zupełnie innym charakterze. Searle zauważa również brak jasnych kryteriów w klasyfikacji Anglika.³³ On sam przedstawił to zagadnienie w oparciu o

²⁹ J. R. Searle, *Czynności mowy*, Warszawa 1987, s. 37

³⁰ E. V. Paduczewa, *Teoria aktów mowy i pojęcie wypowiedzi*, W: *Wypowiedź i jej odniesienie do rzeczywistości*, Warszawa 1992

³¹ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 649

³² J. R. Searle, *Czynności mowy*, Warszawa 1987, s. 38

³³ J. R. Searle, *Expression and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge London New York New Rochelle Melbourne Sydney, 1979, s. 9 – 10

dwanaście kryteriów, z których przytoczymy pięć, jak się wydaje najważniejszych. Bierze on pod uwagę różnice między potencjalnymi typami aktów illokucyjnych:

1) różnice w intencji nadawcy

2) różnica kierunku przepływu między słowami, a światem – słowa dopasowują się do świata zewnętrznego np. w twierdzeniach, zapewnieniach; świat zewnętrzny ma się dopasować do słów np. w obietnicach, rozkazach.

3) różnice w stanach mentalnych nadawcy np. żal w przypadku przeprosin, pragnienie czegoś w przypadku rozkazu.

4) różnice w sile, z jaką jest wyrażana intencja nadawcy np. siła jest większa w przypadku *nalegam* niż *sugeruję*.

5) różnice w statusie nadawcy i odbiorcy – kiedy generał mówi szeregowcowi, żeby posprzątał, to zapewne jest to rozkaz, w sytuacji odwrotnej, to raczej prośba.³⁴

W oparciu o te kryteria Searle proponuje wydzielić następujące kategorie aktów mowy:

a) **asercje** – wypowiedzi wydające sądy, wyrażają przekonanie nadawcy o wypowiedzianej treści, słowa dopasowują się do świata; Można mówić o prawdziwości lub fałszu tychże treści, co według Searle'a jest sprawdzianem przynależności danej wypowiedzi do grupy asercji. Przykłady asercji: stwierdzenia, zawiadomienia, definicje, sprzeciwy, wątplenie, oceny, chwalenie się, przysięganie (w sensie przekonania, a nie zobowiązania).

b) **dyrektywy** – stanowią próbę skłonienia odbiorcy do zrobienia czegoś, co chce nadawca, wyraża pragnienie nadawcy. Siła, z jaką próbuje się wpłynąć na działania odbiorcy jest bardzo różnorodna – od niewielkiej w zaproszeniach czy sugestiach, po znaczną w rozkazach. Świat ma się dopasować do słów. Przykłady dyrektyw: prośba, rozkaz, rada, sugestia, zaproszenie, pozwolenie.

c) **komisywy** – mają na celu stworzenie zobowiązania nadawcy względem odbiorcy do zrobienia czegoś, wyrażają zamiar zrobienia tego, świat ma się dostosować do słów.

Przykłady komisyw: obietnice, przysięgi

d) **ekspresywy** – wyrażają stany emocjonalne nadawcy, ani słowa nie dopasowują się do świata, ani świat nie dopasowuje się do słów (kiedy przepraszam za coś, to moim celem nie jest stwierdzenie, że to coś się stało, ani przez moje słowa nie mam hacelu doprowadzenia do

³⁴ *Ibidem*, s. 2-6

tęgo czegoś) Przykłady ekspresyw: podziękowania, przeprosiny, gratulacje, kondolencje, powitania

e) **deklaratywy** – tworzą nowe stany rzeczy w świecie pozasłownym, do tej grupy należą wypowiedzi, które Austin podawał jako przykłady performatywów na początku swoich rozważań np. nadawanie imienia, poślubianie kogoś. Jeśli chodzi o kierunek przepływu między słowami i światem, to jest on obustronny. Inne przykłady deklaratyw: mianowania, zwolnienia ze stanowiska, ekskomunika, wypowiedzenie wojny³⁵

Badania J. Searle'a na temat aktów mowy są bardzo obszerne i szczegółowe, my przytoczymy jeszcze tylko jeden istotny element jego badań, a mianowicie rozróżnienie między aktami mowy **bezpośrednimi i pośrednimi**³⁶. Niekiedy moc illokucyjna wypowiedzi wynika z ich semantyki, nie potrzeba kontekstu, aby ją właściwie odczytać, wtedy akt mowy nazywamy bezpośrednim. Bywa również, że semantyka wypowiedzi wskazuje na jakiś typ mocy illokucyjnej, w kontekście jednak okazuje się, że typ ten jest zupełnie inny. Searle podaje przykład: Wyjęta z kontekstu wypowiedź *I have to study for an exam.* to twierdzenie. Kiedy poprzedzimy ją pytaniem: *Let's go to the movies tonight.* nabiera mocy illokucyjnej odmowy.³⁷

Podsumowując rozważania Austina i Searle'a nie sposób się nie zgodzić, iż przeprowadzenie podziału na wypowiedzi performatywne i konstatacyjne jest niemożliwe do wykonania. Nie ma kryteriów, które pozwalałyby stwierdzić, co jest performatywem, a co konstatacją, każda wypowiedź w zależności od kontekstu może mieć zarówno charakter twierdzenia. Na pewno bardziej spójna jest teoria aktów mowy, ponieważ ujmuje oba te aspekty w każdej wypowiedzi. Nie ma jednak przeszkód, aby badać niektóre typy wypowiedzi, które z pewnością mają charakter performatywny. Nie można wyodrębnić wszystkich takich wypowiedzi, ale można wybrać pewne typy i jako performatywne je analizować. Po pierwsze mogą być to wypowiedzi z wyraźnymi czasownikami performatywnymi analizowane z semantycznego punktu widzenia. Innym przykładem mogą być pewne wypowiedzi, które formy takiej nie mają, ale na mocy konwencji społecznej mają

³⁵ J. R. Searle, *Expression and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge London New York New Rochelle Melbourne Sydney, 1979, s. 12 – 17 Nazwy polskie za: D. Zdunkiewicz, *Akty mowy W: Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s.265 – 266

³⁶ Nazwy polskie za: D. Zdunkiewicz, *Akty mowy W: Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński, Lublin 2001, s.261

³⁷ J. R. Searle, *Expression and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge London New York New Rochelle Melbourne Sydney, 1979, s. 33

moc sprawczą (np. przepisy prawne). Takie podejście prezentować będzie niniejsza praca. Pamiętać będziemy, iż wszystkie analizowane przez nas wypowiedzi są nie tylko wykonywaniem czynności (akt illokucyjny), ale też po prostu mówieniem (akt lokucyjny), ale na sprawczości wypowiedzi będziemy się skupiać. Nie będziemy również utożsamiać performatywności wypowiedzi z jej mocą illokucyjną, ponieważ ta druga ma szerszy zakres i tak nie będą nas interesować czynności takie jak stwierdzanie faktów, pytanie, odpowiadanie, podpowiadanie itp.

Omówiliśmy podstawy teoretyczne zagadnienia wypowiedzi performatywnych, jako że praca dotyczyć będzie słoweńskich performatywów, przedstawimy jeszcze pokrótce badania właśnie na gruncie słoweńskim.

2. Zagadnienie wypowiedzi performatywnych w Słowenii

2.1 Pierwsze wzmianki

Pierwszym słoweńskim badaczem, który zwrócił uwagę na problem performatywności był ojciec Stanislav Škrabec. Miało to miejsce pod koniec XIX wieku, a więc jeszcze przed Austinem. Nie można jednak mówić, że to Škrabec jako pierwszy przeanalizował ten temat, ponieważ zagadnienie wykonywania czynności przez wypowiadanie wypłynęło w jego rozważaniach trochę na marginesie, przy okazji badań czasowników dokonanych i czasu. Z pewnością jednak jego rozważania są godne uwagi. Publikacje dotyczące tego zagadnienia znajdujemy na łamach czasopisma *Cvetje z vertov svetega Frančiška*, gdzie oprócz tematów religijnych, szeroko komentowane są też kwestie językoznawcze, tam o. Škrabec zabierał głos w różnych dyskusjach i sporach. To właśnie niektóre z tych dyskusji zaprowadziły go do tematu wypowiedzi tworzących stany rzeczy. Pierwsza była debata między dwoma językoznawcami – L. Pintarem i V. Brežkiem na temat czasowników dokonanych w formie czasu teraźniejszego używanych dla oddania czynności teraźniejszej.³⁸ Pintar uznaje, iż czas teraźniejszy może być duratywny oraz tzw. *dejanski* (kiedy coś robimy i jednocześnie stwierdzamy, że robimy to coś), a czasowniki dokonane wyrażają właśnie ten drugi typ. Zupełnie nie zgadza się z tym Bežek i powołuje się na znanego i cenionego słoweńskiego językoznawcę – Frana Miklošiča, który twierdził, iż czasowniki dokonane mogą wyrażać tylko przyszłość lub przeszłość, a nieliczne wyjątki od tej reguły to zapożyczenia z języka greckiego i niemieckiego. (Jak zauważa I. Žagar, Pintar był blisko zagadnienia performatywności, ale nie zwrócił uwagi na różnicę między czasownikami typu *dam*, a

³⁸ przebieg dyskusji między Pintarem i Bežkiem na podstawie: I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, Ljubljana 1989, s 128 – 167

obljubim. Traktował jednakowo sytuacje, gdy dając coś mówię „daję” oraz czynności takie jak obiecywanie.³⁹⁾

Do dyskusji włącza się o. Škrabec, uważa, że forma terażniejsza czasowników dokonanych (*dovršni sedanjik*) nie powinna być używana dla wyrażenia przyszłości, gdyż od tego jest czas przyszły złożony tychże czasowników, choć niekiedy jest to możliwe, a nawet wskazane, np. *Če se na glaco postaviš, jaz ti ne dovolim tega*.⁴⁰ (tutaj zdanie warunkowe dopuszcza użycie takiej formy). Pomimo, że czas przyszły powinien być wyrażany przez formę złożoną czasownika dokonanego, to jego forma prosta (forma czasu terażniejszego) przywołuje na myśl przyszłość np. wypowiedź *V novi okrožnici se papež izreče proti ločitvi cerkve od države*.⁴¹ według Škrabca nasunie pytanie – „Skąd oni wiedzą, o czym będzie mówił papież?” Dlatego taka forma nie powinna być używana również w czasie terażniejszym. W tym kontekście po raz pierwszy pada zdanie, które nawiązuje do wypowiedzi performatywnych: (...) *to ne velja niti v tistem primeru, keder bi bila z dotično besedo opravljena tudi stvar*.⁴² Jako przykłady podaje m.in. czasowniki: *obljubim, zahvalim, zavežem se, zarotim se* itd. a więc czasowniki performatywne. Nie zajmuje się jednak samym zjawiskiem dokonywania czynności za pomocą słów, tylko formą, jaką się to wyraża. Uważa, iż czasownik dokonany w formie czasu terażniejszego nie jest odpowiedni, a takie użycie jest zapożyczone z języka łacińskiego i niemieckiego. Nie jest odpowiedni również czasownik niedokonany, ponieważ nie wyraża on faktu wykonania czynności. Proponuje formę opisową *z bodi* np. *To ti bodi obljudljeno*.⁴³

Tak więc Škrabec uważał, iż *dovršni sedanjik* może być używany w zasadzie tylko jako wariantywna forma czasu przeszłego. Do tematu powrócił kilka lat później w kolejnej polemice na temat dokonanego czasu przeszłego typu *bom storil*. M. A. Lamurski uważał, że terażniejsza forma czasownika dokonanego zawsze oznacza przyszłość i nie ma potrzeby, aby dokładać jeszcze słowo posiłkowe *biti*. Škrabec się z tym nie zgadza, sądzi, iż użycie w języku słoweńskim *futurum exactum* (np. *bom storil*) jest jak najbardziej uzasadnione. Jako jeden z argumentów podaje fakt, że *dovršni sedanjik* nie zawsze oznacza przyszłość, może być używany choćby jako tzw. *aorist gnomicus* czyli wyrażać działanie nieokreślone w czasie

³⁹ I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljuditi*, Ljubljana 1989, s. 132

⁴⁰ S. Škrabec, *Bom! W: Cvetje z vertov svetega Frančiška*, nr 11, W: *Jezikoslovna dela* 2, red. J. Toporišič, Nova Gorica 1994, s. 65

⁴¹ *Ibidem*, s. 64

⁴² *Ibidem*, s. 65 – 66

⁴³ *Ibidem*, s. 66

np. *Rajši sedem kakor vstanem*.⁴⁴ W ten sposób Škrabec dochodzi do kolejnej możliwości użycia terażniejszej formy czasownika dokonanego, a dalsze rozważania na ten temat doprowadzają go do najbardziej dla nas istotnego zagadnienia.

W 16. numerze czasopisma *Cvetje z vertov svetega Frančiška* o. Škrabec prowadzi ostrą polemikę z M. M. Hostnikiem zatytułowaną *Boj z učeno senco*. Spór toczy się o istnienie w języku prasłowiańskim sygmaticznego czasu przyszłego. Škrabec uważa, że był on używany i dopiero po jego zaniku przodkowie Słoweńców zaczęli stosować *dovršni sedanjik* dla wyrażania przyszłości. Hostnik twierdzi, że takie użycie jest pierwotne i że Słowianie nigdy nie znali sygmaticznego futurum. Škrabec tłumaczy, że forma terażniejsza czasowników dokonanych nie wyraża określonego czasu, czas wyznacza kontekst, forma dokonana oznacza tylko i wyłącznie dokonanie czynności, podobnie zresztą jak *nedovršni sedanjik* oznacza trwanie czynności, również bez określania czasu. W ten sposób dochodzi do wniosku, iż dokonaną formę czasu terażniejszego można zastosować również w kontekście właściwej terażniejszości. Ma to miejsce, gdy czynność zostaje dokonana w momencie wypowiedzania słów tę czynność oznaczających. W tym miejscu zauważa, że wcześniej twierdził, że jest to niepoprawne użycie, jednak teraz weryfikuje swój pogląd na ten temat. Jako argument podaje przykłady z Zabytków Fryzyńskich (najstarszy zachowany tekst w języku słoweńskim) – *izpovede, poročo, zaglagoljo*. Wszystko to są czasowniki dziś zwane performatywnymi i wszystkie występują w aspekcie dokonanym. Poniżej przytoczymy czasowniki w kontekście wypowiedzi:

Bose, Gozpodi miloztivui, Otze Bose, Tebe izpovuede vuez moi greh (...)

Miloztivui Bose, Tebe poronso me telo i mo dusu (...)

*Iaz ze zaglagolo Zlodeiu (...)*⁴⁵

Takie formy Škrabec przypisuje wyczuciu językowemu autora zabytków. Nie mogą być one przepisane z języka staro – cerkiewno – słowiańskiego, bo tam występowały w takim użyciu tylko niedokonane formy czasowników np. *izpovedajq*. Według Škrabca nie jest to też wpływ niemieckiego ani łaciny, bo gdyby zabytki były tłumaczone z któregoś z tych języków, tłumacz nie użyłby form dokonanych, jeśli nie byłoby to zgodne z jego wyczuciem językowym. Uważa on, iż w owym czasie przodkowie Słoweńców właśnie tak mówili.

⁴⁴ S. Škrabec, *Futurum exactum, aoristus gnomicus, alia*. W: *Cvetje z vertov svetega Frančiška*, nr 15, W: *Jezikoslovna dela* 2, red. J. Toporišič, Nova Gorica 1994, s. 264

⁴⁵ <http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/html/bsCT.html>

Porzucając wcześniejszy pogląd uznaje formę terażniejszą czasowników dokonanych za całkowicie uzasadnioną w przypadku, gdy mówiąc coś dokonujemy tej czynności.

Argumentuje to następująco:

Drugič dokazujejo gori navedene oblike, da naši prednjiki najberž nigdar niso rabili v takih primerih nedoveršnih glagolov in menda po pravici ne, ker zahteva logika, če stvar prav premislimo, doveršene in sicer v edinem pravem sedanjem času. Sedanji čas je res prav za prav trenotek mej preteklim in prihodnjim. Doveršenje dejanja je tudi le trenotek. Če se pa dejanje zverši z izreko besede, s katero se imenuje, mislim, da moramo vender le priznati, da pada oboje v en trenotek, ker je zveršenje in naznanjenje dejanja eno.⁴⁶

Dla odróżnienia czynności dokonanych, gdzie wypowiadając coś robimy to i niedokonanych (dziś powiedzielibyśmy, że to przykład wypowiedzi performatywnych i konstatacyjnych) podaje przykład:

Ke bi nas kedo pri spovedi motil s vprašanjem: »Kaj delaš?«, bi mu odgovorili: »spovedujem se«, v spovedni molitvi pa pravimo: »spovem se«, ker ima biti s to besedo zveršeno dejanje spovedi in tako rekoč koncentrirano v nji, če tudi samo delj časa traja; nam ne gre za trajane, temuč za zvršitev.⁴⁷

Tak więc w toku rozważań o aspekcie i czasie Škrabec dochodzi do zagadnienia, które wcześniej nie było poruszane. Zauważa istnienie wypowiedzi, które nie służą do opisu czynności, zdawania z niej sprawy, tylko do wykonania tej czynności. Dalsze dociekania na ten temat dotyczyły jednak prawidłowości formy dokonanej w takim użyciu, Škrabec nie rozwija problematyki wypowiedzi performatywnych jako takiej. Žagar zwraca jeszcze uwagę, iż Škrabec określił też przy okazji niektóre (odpowiednia osoba, odpowiednia intencja) warunki fortunności, co ilustruje fragment:

Zveršenost je (...) odvisna od intencije za to pooblaščno osebo spovednika, ne pa od prave oblike glagola. Ali to je gotovo, izražena zveršenost z obliko "odvezujem te" ni,

⁴⁶ S. Škrabec, *Boj z učeno senco* W: *Cvetje z vertov svetega Frančiška*, nr 16, W: *Jezikoslovna dela* 2, red. J. Toporišič, Nova Gorica 1994, s. 326

⁴⁷ *Ibidem*

*izraženo je s to obliko le trajanje, ki ga mora biti seveda enkrat konec, kaker vsega človeškega na tem svetu, pa ga more biti konec tudi s preterganjem brez doveršenja.*⁴⁸

Choć sam problem performatywności pojawił się w rozważaniach Škrabca nieco przypadkowo, wydaje się natomiast, iż był on świadomy wagi swoich spostrzeżeń. Polemika z M. M. Hostnikiem przebiegała dosyć burzliwie, pełna była wzajemnej krytyki, niejednokrotnie nawet dość osobistych, obraźliwych komentarzy. Kiedy o. Škrabec podejmuje temat wypowiedzi sprawczych i zauważa ich specyficzny charakter, skupia się na tym całkowicie i osoba M. M. Hostnika właściwie przestaje pojawiać się w jego tekstach.

2.2 Współczesne badania

We współczesnych słoweńskich badaniach nad performatywnością wypowiedzi i aktami mowy uwagę należy zwrócić przede wszystkim na wspomnianego już wcześniej profesora I. Žagara. Zajmował się tą tematyką przez wiele lat, czego efektem są kompleksowo rzecz ujmujące publikacje. Szczegółowo opisał rozważania o. Škrabca i jego polemiki dotyczące czasu i aspektu, na czym częściowo opieraliśmy się w poprzednim podpunkcie. Dokonał również przeglądu badań wielu językoznawców i filozofów z innych krajów. W monografii *Zagatnost performativnosti* podsumowuje swoje badania, częściowo przedstawione wcześniej i później w postaci artykułów. Do zagadnienia performatywności i aktów mowy podchodzi z punktu widzenia różnorodnych teorii, zarówno związanych bezpośrednio z tymi zagadnieniami, jak również dotyczących innych kwestii, które Žagar próbował przenieść na grunt teorii wypowiedzi performatywnych oraz aktów mowy. Przykładem drugiego typu może być teoria delokutywności E. Benveniste’a rozwinięta przez J. – C. Anscombe’a. Zakłada ona, iż niektóre czasowniki nie pochodzą ani od rzeczowników, ani innych czasowników, ani od żadnej z części mowy – źródłem ich pochodzenia są wyrażenia / lokucje np. łac. czasownik *salutare* nie pochodzi od rzeczownika *salus* tylko od pozdrowienia *Salus!*. Na tej zasadzie słoweński czasownik *obljubljati* pochodzi od *obljubljam!*. Najpierw było wyrażenie, w tym wypadku performatywne *obljubljam!* w znaczeniu: *tworzę zobowiązanie, że coś zrobię*; później dopiero z niego powstał czasownik o znaczeniu działania, które wykonuję, gdy mówię *obljubljam*.⁴⁹

⁴⁸ S. Škrabec, *Cvetje z vertov svetega Frančiška*, nr 28, cytat za I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako oblubiti*, Ljubljana 1989, s. 160

⁴⁹ I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako oblubiti*, Ljubljana 1989, s. 170 – 172

Inny przykład stanowi interpretacja polifoniczna performatywów oparta na badaniach O. Ducrota. Według tej interpretacji wypowiedź performatywna to skondensowana forma polilogu – można w niej dostrzec więcej „wypowiadających się”. Według Ducrota jeden jest nadawca wypowiedzi (jako osoba wypowiadająca słowa), ale w obrębie wypowiedzi kryć się może więcej „wypowiadających się” przedstawiających różne punkty widzenia. W przypadku performatywów może wyglądać to następująco:

Ali prideš? – Obljubim, da pridem.

Tak naprawdę nie ma tu odpowiedzi na pytanie, ona brzmiałaby ”tak” lub ”nie”. W tym dialogu kryje się tak naprawdę polilog, który mógłby mieć taką postać:

– *Jutri imamo zabavo. Prideš?*

– *Pridem.*

– *Dvomim. Še nikoli nisi.*

– *Obljubim, da bom prišel.*⁵⁰

Teorie, jakie przedstawia Žagar reprezentują różne nurty językoznawcze, niekiedy dosyć odległe od siebie. Przykładem może być zestawienie kognitywnych teorii mentalnych przestrzeni G. Fauconniera oraz teorii *univers de croyance* (w wolnym tłumaczeniu – *uniwersum przekonań*) R. Martina (te dwie teorie łączy Žagar jako uzupełniające się) z transformacyjno – generatywną *hipotezą performatywną*. Odwołując się do teorii kognitywnych, performatywy wyraźne mogą wskazywać nie tyle na moc illokucyjną wypowiedzi, co na *univers de croyance* nadawcy np. w wypowiedzi *Ostrzegam, że tam jest niebezpiecznie*. czasownik *ostrzegam* wskazuje, że w „uniwersum przekonań” nadawcy coś, o czym mowa, jest uznane za niebezpieczne. Dla wyjaśnienia użytego pojęcia „uniwersum przekonań” przytoczymy definicję R. Martina zacytowaną przez Žagara. Jest to:

(...) *množica proposicij, ki jih ima govorec v trenutku, ko se (o nečem) izreka, za resnične (oz. neresnične), ali jih želi kot takšne uveljaviti.*⁵¹

Każda wypowiedź (również ta bez czasownika performatywnego) odnosi się do *univers de croyance*, co jest z kolei argumentem potwierdzającym słuszność hipotezy performatywnej.

⁵⁰ I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, Ljubljana 1989, s. 175

⁵¹ R. Martin, *Language et croyance*, Bruksela, 1987, cytat za: I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, Ljubljana 1989, s. 75

Hipoteza performatywna, którą Žagar przytacza za G. Gazdarem i J. R. Rossem zakłada, iż zdanie w swojej semantycznej strukturze głębokiej zawiera czasownik performatywny, który wskazuje na moc illokucyjną zdania i, o ile nie zmienia to znaczenia, w strukturze powierzchniowej może być pominięty. Obecność tego czasownika wymaga agensa *ja* i obiektu *ty*, co razem tworzy zdanie nadrzędne wobec zdania ze struktury powierzchniowej.

Jeśli chodzi o poglądy Žagara na teorie wypowiedzi performatywnych oraz aktów mocy, to przytoczymy dwa wybrane zagadnienia:

1) Zgadza się z poglądem Benveniste'a, że performatyw i akt illokucyjny to dwa odrębne zagadnienia różniące się od siebie w znacznym stopniu. Podsumowuje to następujący fragment:

Performativ in ilokucijsko dejanje, smo rekli, nista dve modaliteti istega koncepta, temveč dva različna koncepta. Performativ je tisti, ki je zamejen z družbenimi, zunajjezikovnimi konvencijami, ki tudi zagotavljajo njegovo uspešnost, pri lokucijskem dejanju pa so konvencionalna le sredstva, njegova ilokucijska moč je v najboljšem primeru odvisna od poslušalčevega oz. sogovorčevega zapopadanja kompleksne igre intenc, s pomočjo katere mu skušamo »dati vedeti« za kakšno ilokucijsko moč gre, v naslabšem primeru pa od sogovornikove »napačne« ocene situacije, v kateri smo izjavo izrekli.⁵²

Jak czytamy powyżej według Žagara nie istnieją konwencjonalne sposoby wyrażania mocy illokucyjnej. To z kolei wiąże się z kolejną kwestią, którą chcemy poruszyć:

2) Gra intencji⁵³

Żeby wypowiedź miała pewną moc illokucyjną, nie wystarczy odpowiednio ją określić za pomocą czasownika performatywnego, np. czasownik *przysięgam* nie koniecznie musi oznaczać przysięgę. Gdy powiem *Przysięgam, że mnie popamiętasz!* Ma to moc illokucyjną groźby, a nie przysięgi. Odbiorca musi odpowiednio zrozumieć nie tylko wypowiedź, ale także moc illokucyjną, jaką wypowiedź prezentuje.

Według Searle'a nadawca ma intencję wywołać jakiś skutek illokucyjny w ten sposób, że odbiorca odczyta jego intencję dzięki temu, że znaczenie wypowiedzi jest konwencjonalnie

⁵² I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, Ljubljana 1989, s. 124

⁵³ *Ibidem*, s. 50 – 57

powiązane z wywołaniem danego skutku. Opiera się on na teorii P. Grice'a, na podstawie której właściwe odczytanie intencji odbiorcy wygląda następująco:

Intencja I – nadawca chce u odbiorcy wywołać jakiś skutek

Intencja II – nadawca chce, by odbiorca rozpoznał jego intencję I (w tym celu może zastosować czasownik performatywny)

Intencja III – nadawca chce, by rozpoznanie intencji I przez odbiorcę spowodowało wywołanie danego skutku

Žagar uważa po pierwsze, iż te trzy intencje nie są wystarczające i proponuje jeszcze czwartą:

Intencja IV – nadawca chce, by odbiorca rozpoznał jego intencję II

Według Žagara tylko taka gra intencji umożliwia (choć nie zapewnia) właściwe odczytanie znaczenia i mocy illokucyjnej wypowiedzi, ponieważ nie istnieją żadne konwencjonalne sposoby wykonywania czynności illokucyjnej (takie jak użycie czasownika performatywnego).

ROZDZIAŁ II – FUNKCJE WYPOWIEDZI PERFORMATYWNYCH

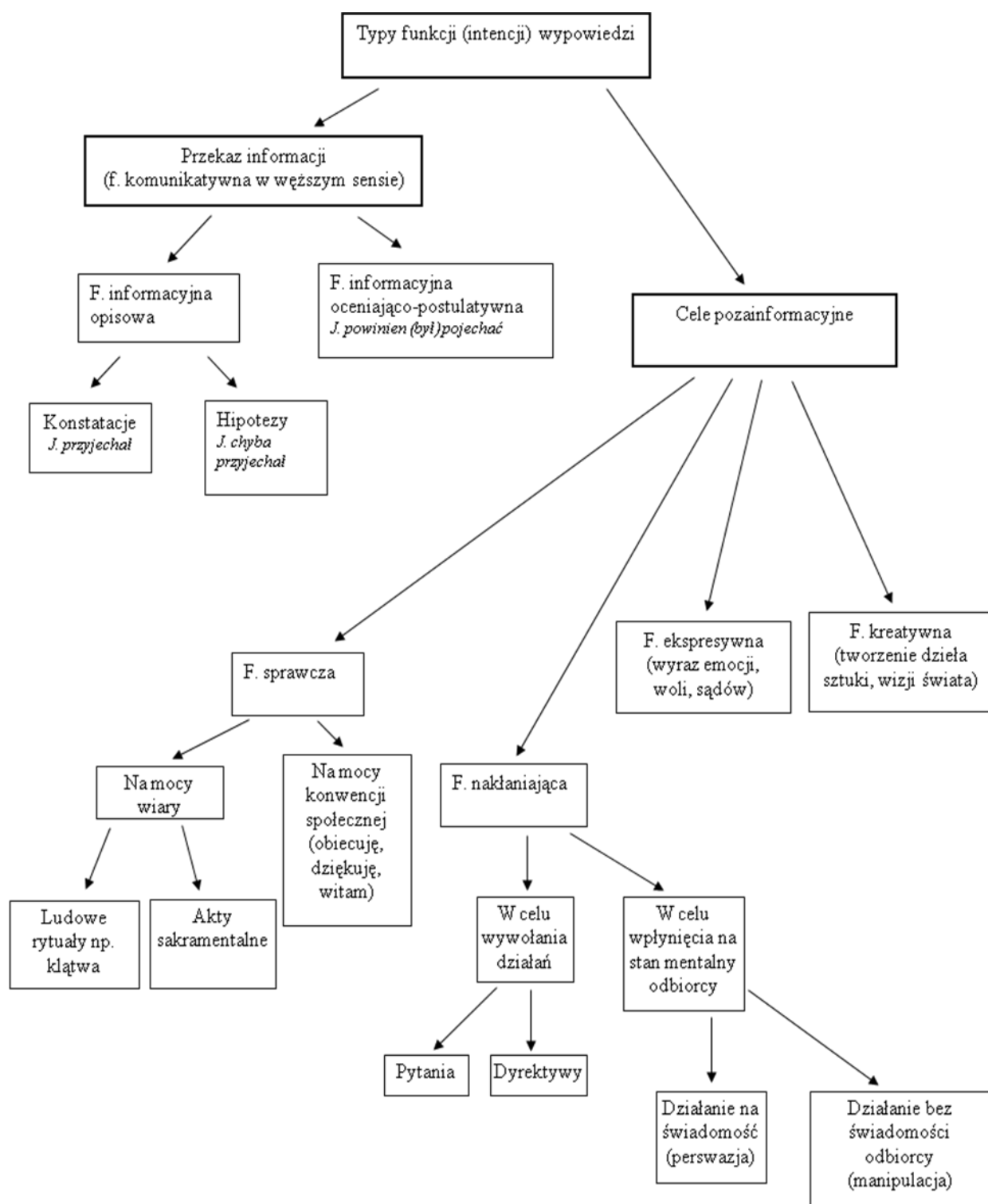
1. Klasyfikacja funkcji wypowiedzi

Funkcja jest kwestią niezwykle istotną dla zagadnieniem wypowiedzi performatywnych. Dlatego poświęcimy jej cały rozdział, jednak nie będziemy mówić jedynie o funkcji performatywnej, ponieważ wypowiedzi performatywne mogą pełnić także inne funkcje. Zaczniemy oczywiście od tej najważniejszej, którą dla ujednolicenia nazywać będziemy funkcją sprawczą, jako że w przypadku innych funkcji posłużymy się terminologią R. Grzegorzczkovej⁵⁴. Swoją klasyfikację funkcji wypowiedzi stworzyła odwołując się m. in. do teorii performatywów oraz teorii aktów mowy, stąd wydaje się ona być najbardziej przydatna w naszych rozważaniach. Przedstawimy ją na wykresie zaczerpniętym z artykułu *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*⁵⁵ (wykres na następnej stronie)

Dla nas najważniejsze będą 3 funkcje: sprawcza, informacyjna i nakłaniająca, ponieważ wypowiedzi performatywne mogą pełnić każdą z nich (sprawczą oczywiście obligatoryjnie).

⁵⁴ R. Grzegorzczkova, *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*, W: *Język, a kultura. Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkova, Wrocław 1994

⁵⁵ *Ibidem*, s. 23

2. Funkcja sprawcza

Podstawową cechą wypowiedzi performatywnej jest fakt, iż pełni ona funkcję sprawczą. Nie istnieje żadne kryterium formalne, które mogłoby odróżnić performatywy od konstatacji, co stało się punktem wyjścia dla odejścia Austina od teorii wypowiedzi performatywnych na rzecz teorii aktów mowy. Jedna teoria nie wyklucza jednak drugiej, można badać wypowiedzi zarówno w jeden, jak i w drugi sposób. Jeśliby jednak funkcję uczynić jedynym kryterium, łatwo dojdziemy do tych samych wniosków co Austin (Każda wypowiedź może mieć wymiar performatywny, w wypowiedzi *Kraków to piękne miasto* możemy się doszukać intencji stworzenia aktu porady dla turysty, który zastanawia się, gdzie pojechać, dlatego lepiej rozpatrywać wypowiedzi pod kątem ich mocy illokucyjnej, którą każda z nich posiada.). Przy analizie pragmatycznej pojęcie wypowiedzi performatywnej rozmywa się, dlatego należy potraktować teorię performatywów jako bardziej związaną z semantyką, a teorię aktów mowy z pragmatyką. Przy takim założeniu możemy powiedzieć, że wypowiedź performatywna to taka, która pełni funkcję sprawczą, a przy tym posiada pewne wykładniki formalne wskazujące jasno na taką funkcję bez konieczności odwoływania się do kontekstu. Nie będziemy się jednak trzymać tego połączenia kryteriów, kiedy mowa będzie o wypowiedziach, o których wiadomo, iż pełnią funkcję sprawczą, gdyż istnieje pewna konwencja tę funkcję im nadająca. Przykładem niech będą przepisy prawne, które nie mają formy wypowiedzi performatywnej, jednak pełnią funkcję sprawczą na mocy prawa.

Wracając do wykładników formalnych, chodzi nam przede wszystkim o czasowniki performatywne. (o innych wykładnikach mowa będzie w dalszych rozdziałach). Przykładowo zdanie *Tam je globoko*. mogłoby być w odpowiednim kontekście ostrzeżeniem (np. kiedy mówimy to koledze przymierzającemu się do kąpieli w rzece, o którym wiemy, że nie umie pływać), ale formalnie nic na to nie wskazuje. Dopiero, gdy powiemy *Svarim, da je tam globoko*. widać, że wypowiedź ma na celu stworzenie ostrzeżenia. Pominiemy inną formę uznaną przez Austina za występującą w wypowiedziach performatywnych, mianowicie tryb rozkazujący. Wskazuje on, że wypowiedź coś tworzy, ale nie wiadomo, czy to rozkaz czy prośba czy jeszcze coś innego, my natomiast będziemy się koncentrować na wypowiedziach mających stworzyć określony stan rzeczy.

Przejdźmy jednak do zagadnienia funkcji sprawczej. Choć sama teoria wypowiedzi performatywnych była niejednokrotnie negowana, to istnienie funkcji performatywnej zdaje się być niepodważalne. Biorąc za punkt wyjścia spostrzeżenia Austina, językoznawcy włączyli nową funkcję do swoich klasyfikacji różnie ją nazywając (f. performatywna,

sprawcza, kreatywna). Niekiedy nowa funkcja pokrywała się jedynie częściowo z wyjściową (f. magiczna) lub zawierała ją w sobie jako jeden z elementów (f. pragmatyczna).

Grzegorzycowa⁵⁶ dzieli wypowiedzi o funkcji sprawczej na te, które swą moc sprawczą czerpią z wiary oraz konwencji społecznej. Pierwszy typ jest z kolei podzielony na rytuały ludowe i akty sakramentalne, których moc sprawcza, jak się wydaje, nie bazuje jednak jedynie na wierze (jak u Grzegorzycowej), ale także na konwencji społecznej, ściślej prawie kościelnym (zauważa to M. Marcjanik w komentarzu do artykułu Grzegorzycowej⁵⁷). Drugi typ, a więc wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy konwencji społecznej podzielimy ze względu na formalność lub nieformalność konwencji. Formalne są wszelkie akty prawne, tworzące stosunki prawne na terenie państwa lub jakiejś wspólnoty regulowanej przez prawo. Pod względem budowy gramatycznej stanowią one dość silnie zróżnicowaną grupę, o czym mowa będzie w osobnym rozdziale. Funkcję sprawczą na mocy formalnych konwencji społecznych pełnią też pewne wypowiedzi w sporcie np. *aut*. Nie tworzą stosunków prawnych, ale są regulowane prawem stworzonym przez odpowiednie państwowe i międzynarodowe organizacje odpowiedzialne za daną dyscyplinę. Tak więc dziedzina sportu na dwa sposoby korzysta z funkcji performatywnej: Po pierwsze funkcję tę pełnią akty prawne regulujące zasady gry, po drugie orzeczenia sędziowskie typu *aut* tworzą pewne stany rzeczy.

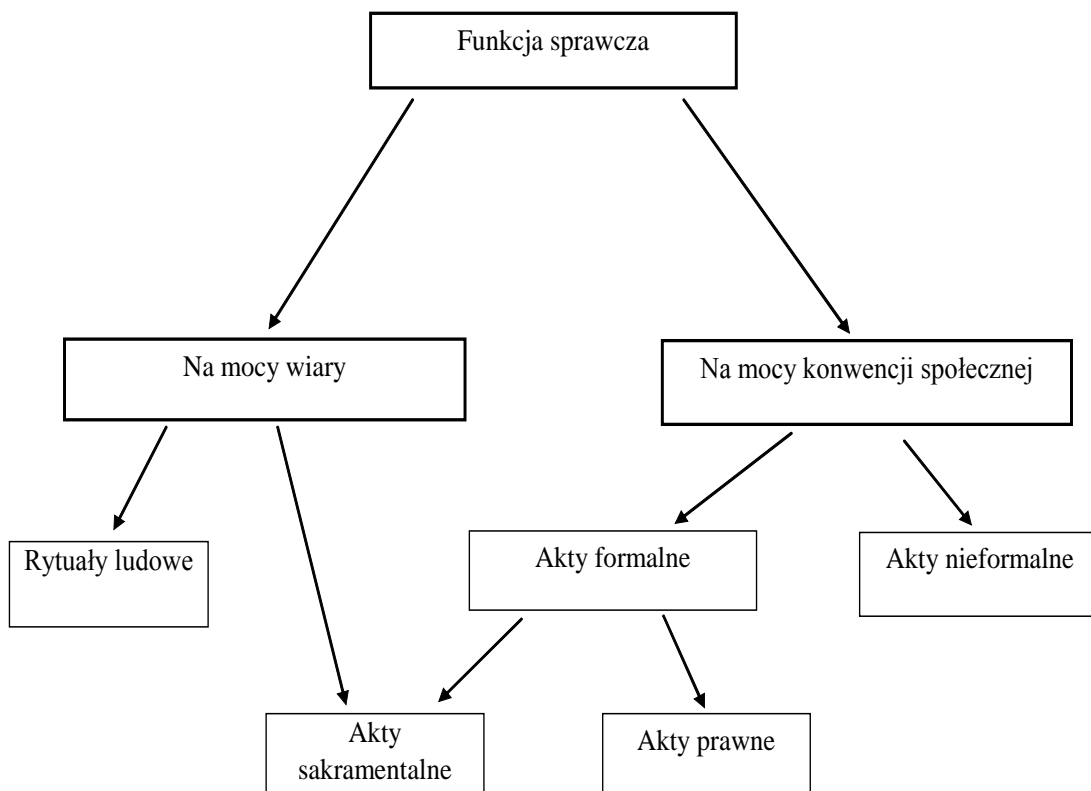
Nieformalne konwencje społeczne są podstawą mocy sprawczej dla również zróżnicowanej grupy, ale pod względem semantycznym. Nie sposób przeprowadzić zadowalającej klasyfikacji wypowiedzi tego typu, w dalszej części pracy będziemy starali się przytoczyć jak najwięcej różnych przykładów. Odwołując się do monografii E. Grodzińskiego⁵⁸ możemy wyróżnić np. akty o doniosłości quasi – prawnej, a więc takie, które są regulowane przez niepisane prawa społeczeństw czy grup społecznych np. instytucja zakładu albo dawniej pojedynku. Nie możemy jednak całej tej grupy włączyć do naszej klasyfikacji, ponieważ Grodziński wymienia tu również np. rzucenie klątwy, a my będziemy to zaliczać do rytuałów ludowych. Na pewno jednak za typ wypowiedzi performatywnych regulowanych przez nieformalne konwencje społeczne możemy uznać inną wymienioną przez Grodzińskiego grupę performatywów, a mianowicie formuły grzecznościowe (np. *hvala*, *dobrodośli*,

⁵⁶ R. Grzegorzycowa, *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy*, W: *Język, a kultura. Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzycowa, Wrocław 1994

⁵⁷ M. Marcjanik, *Głos w dyskusji nad referatem R. Grzegorzycowej "Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy"*, W: *Język, a kultura. Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzycowa, Wrocław 1994

⁵⁸ E. Grodziński, *Wypowiedzi performatywne*, Wrocław 1980

čestitam). Podsumowując wykres obrazuje nieco zmodyfikowany schemat charakterystyki funkcji sprawczej:

O różnych typach wypowiedzi o funkcji sprawczej będziemy mówić w osobnych rozdziałach. Tutaj bardziej szczegółowo zajmiemy się funkcją informacyjną oraz nakłaniającą wypowiedzi performatywnych. Żeby temat ujednolicić, jako najbardziej reprezentatywne omawiać będziemy performatywy wyrażne.

3. Funkcja informacyjna

R. Grzegorzczkova wymienia dwa typy wypowiedzi mających na celu przekaz informacji. Nas interesować będzie funkcja informacyjna opisowa, a konkretniej nie hipotezy, a konstatacje. Oczywiście nie można używać terminu *konstatacje*, kiedy mówi się o wypowiedziach performatywnych. Terminologia Grzegorzczkovej uwzględnia wypowiedzi o charakterze czysto informacyjnym, tematem naszych rozważań będzie przekaz informacji jako funkcja drugorzędna lub równorzędna, dlatego będziemy używać pojęcia *funkcja informacyjna* w węższym zakresie, a więc z wyłączeniem hipotez oraz wypowiedzi o charakterze oceniająco – postulatywnym.

Rozważanie zagadnienia performatywów jako wypowiedzi o funkcji informacyjnej jest w pewnym sensie sprzeczne z początkowymi założeniami Austina. W *Jak działać słowami* pisze on bowiem, że performatywy zawierają czasownik w 1. osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego strony czynnej trybu oznajmującego, a przy tym o trybie oznajmującym można powiedzieć, że:

*(...) w ogóle nie opisuje on i nie informuje, lecz używa się go do zrobienia czegoś lub w ramach robienia czegoś.*⁵⁹

Nie można się z tym jednak zgodzić, bo choć funkcja sprawcza jest dla nich podstawowa i kluczowa, to nie wyklucza ona możliwości przekazu informacji. Po pierwsze mówiąc *Obljubim, da...* informujemy jednocześnie odbiorcę o fakcie powstania zobowiązania. W przypadku takiej wypowiedzi jest to kwestia marginalna, jednak dość istotne znaczenie ma ona, kiedy chodzi o performatywy o charakterze prawnym np.

Razveljavljam prejšnje glasovanje in ponovno odločamo o 30. členu.
V imenu francoskega naroda Vas degradiram.

W obu przykładach podstawą jest stworzenie pewnego stanu rzeczy (unieważnienia głosowania i upoważnienia), ale ważne jest też poinformowanie o tym osób zainteresowanych.

Wypowiedzi performatywne mogą także informować o innych faktach niż stworzenie jakiegoś stanu rzeczy. Chodzi o treści, które zawiera wypowiedź po czasowniku performatywnym np. Studenci pytają wykładowcę, kiedy mogą przyjść po wpisy, on im odpowiada: *Prosim, da pridete v petek do enih*. Wypowiedź ta tworzy formułę grzecznościową zgodnie ze swą funkcją, ale jednocześnie studenci zapisują w notatniku, kiedy przyjmuje profesor X. Spełnia więc ona zarówno funkcję sprawczą, jak i informacyjną. Podobnie jest w innych przykładach:

Odredim 10 minut odmora. – Jest to zarządzenie stworzone przez wypowiedź performatywną, ale jednocześnie informuje posłów, do których została wypowiedziana, że mogą udać się na dziesięciominutową przerwę.

Priznam, da sem jaz razbil tvoj avto. – Tu najważniejszy jest akty przyznania się, jednak jest to również informacja dla odbiorcy, który szukał winnego.

⁵⁹ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 602

Borisa Salobirja pooblašcam, da vodi in predstavlja ter podpisuje zadeve s področja splošnih, organizacijskih, kadrovskih in finančno proračunskih zadev ter vseh izplačil iz proračunskih postavk Uprave RS za rudarstvo. – Oprócz stworzenia upoważnienia, wypowiedź ta informuje osobę upoważnioną, do jakich działań w imieniu nadawcy jest uprawniona. Jest również informacją dla innych osób, że B. S. może się teraz zajmować pewnymi wymienionymi w upoważnieniu sprawami.

Opozarjam, da rok uporabe poteče po dvanajstih mesecih. – Mamy tu funkcję sprawczą, gdyż wypowiedź tworzy ostrzeżenie, ale również informacyjną, ponieważ przekazywane są konkretne informacje o terminie ważności.

W dotychczas podanych przykładach funkcja informacyjna miała zwykle charakter drugorzędny. Była mniej lub bardziej istotna, przeważnie jednak to funkcja sprawcza była dominująca. Istnieją natomiast czasowniki, których użycie w wypowiedzi performatywnej stawia funkcję informacyjną na równi ze sprawczą, ponieważ już same w sobie zawierają one założenie przekazu informacji. W języku polskim podstawowym takim czasownikiem jest *informuję*, od którego pochodzi przecież rzeczownik *informacja*. Słoweński odpowiednik to *informiram* np.

Tukaj vas informiram, da so že pripravljene spremembe Zakona o vodah, v katerih bomo eno od ključnih vprašanj uredili tudi skladnost urejanja javnih služb na področju voda z zakonodajo Evropske unije.

Jest on jednak rzadko używany w znaczeniu performatywnym. Najbardziej znaczeniowo i frekwencyjnie zbliżony do polskiego jest czasownik *obveščam*. Różni się tym, że nie jest tak neutralny stylistycznie, choć może być używany jak polskie *informuję* np.:

Obveščam vas, da boste imeli še dve srečanji pri Rajku Bizjaku.

W takim użyciu podstawowym celem nadawcy jest przekaz informacji, funkcja sprawcza natomiast polega na tym, że tworzy się nowy stan rzeczy, pewien byt abstrakcyjny, akt informowania, nie można zarzucić później nadawcy, że informacji nie przekazał, ponieważ nie wplótł ich w jakiś ciąg wypowiedzi, tylko dokonał oficjalnego, odróżnionego od innych

jego wypowiedzi aktu informowania. Mamy więc zarówno funkcję sprawczą, jak i informacyjną, jednak ta druga wydaje się być ważniejsza.

Czasownika *obveščam* używa się również jak pol. *oświadczam*, które jest nacechowane językiem oficjalnym. *Oświadczam* pod względem funkcji jest dość odległe od *informuję*, funkcja sprawcza jest tu znacznie bardziej istotna, ponieważ tworzy się nie tylko akt przekazu informacji, ale także pewne zobowiązanie, np.

Oświadczam, że jestem wyłącznym właścicielem praw autorskich do powyższego hasła i w przypadku zdobycia głównej nagrody w konkursie wszelkie majątkowe prawa autorskie przenoszę nieodpłatnie na organizatora konkursu.

Obveščam vas, da na podlagi 14. člena zakona o ustavnem sodišču odstopam od kandidature za sodnika ustavnega sodišča.

Innym słoweńskim czasownikiem używanym jak polskie *oświadczam* jest *izjavljam*, np.

Izjavljam, da se bom ravnal po ustavi Republike Slovenije, ustavi Socialistične federativne republike Jugoslavije in zakonih in da bom vestno in odgovorno opravljal svojo dolžnost.

Również w tym przypadku funkcja sprawcza ma kluczowe znaczenie, tworzy się zobowiązanie, a przekaz informacji jest celem drugorzędnym. Jednak czasownik ten może, choć rzadziej, występować także w wypowiedziach, gdzie funkcja informacyjna jest równie ważna, jak sprawcza, np.

Z vsem spoštovanjem do predsednika Klause izjavljam, da se ne strinjam z njim.

Nadawca informuje tutaj o swojej opinii, co wydaje się być najważniejszym celem, jednocześnie jednak poprzez performatywny czasownik *izjavljam* bierze odpowiedzialność za swoje słowa, gdyby powiedział tylko *Ne strinjam se z njim*. mógłby się później nie przyznawać do tej wypowiedzi, mówiąc *izjavljam, da* tworzy pewnego rodzaju zobowiązanie, że nie ma zamiaru się swoich słów wypierać.

Wypowiedzi z czasownikami *obveščam* oraz *izjavljam* mogły tworzyć wypowiedzi, których performatywność wynika z ich mocy prawnej (co obrazują przykłady o rezygnacji z kandydatury i o przestrzeganiu konstytucji). Dotyczy to również polskiego *oświadczam*. Kolejne podobne do siebie znaczeniowo czasowniki, choć też mogą być tłumaczone jako

oświadczam, nie są tak oficjalne i raczej nie bywają używane w wypowiedziach o mocy prawnej. Mogą jednak jak dwa poprzednie tworzyć zobowiązania np.

Oznanjam takojšnje in brezpogojno prekinitev ognja z naše strani.

Naznanjam Vam, da Vam pošljem začetkom prih. tedna roman za "Matico": za letnik 1906, ali če je za ta letnik knjižni program že določen, za leto 1907.

Często jednak mają charakter bardziej informacyjny, gdzie funkcja sprawcza schodzi na dalszy plan, np.

Zato oznanjam, da bomo tretjič ugotavljali prisotnost čez deset minut, ob 14.49 uri.

Z veseljem naznanjam, da smo do danes opoldne prodali 4400 vstopnic.

Następny czasownik performatywny, który tworzy wypowiedzi o wyraźnej funkcji informacyjnej to *najavljam*. Niekiedy może być tłumaczony jako *oświadczam*, jednak nie tworzy wtedy zobowiązania, np.

Najavljam, da bo poslanska skupina liberalne demokracije izvedla obstrukcijo, če se bodo stvari na način, kot jih izvajajo socialdemokrati in ki so jih včeraj izvajali med celodnevno zaprto sejo, in jim je bil alibi zaprtost, da javnost ne bo mogla izvedeti, kaj vse so oni pač tukaj počeli vis-à-vis tistih, ki želijo v parlamentu normalno delati in se držati točk dnevnega reda.

W powyższym przykładzie nie ma zobowiązania, można jednak powiedzieć, że wypowiedź tworzy ostrzeżenie. Zobowiązanie w pewien sposób widoczne jest w przykładzie kolejnym, jednak w znacznie mniejszym stopniu, niż w przykładach z *obveščam* i *izjavljam*, ponieważ czasownik ten nie jest tak oficjalny i nie używa się go w wypowiedziach sprawczych na mocy prawa:

Najavljam, da bomo v poslanski skupini Slovenske demokratske stranke predlog prodaje premoženja za leti 2007 in 2008 podprli.

Jest to bardziej informacja, zapowiedź, nie jest wiążąca, choć oczywiście w razie zmiany decyzji odbiorca może się na nią powołać. Funkcja sprawcza jest dość istotna w dwóch

powyższych przykładach (w pierwszym bardziej niż w drugim) w stosunku do funkcji informacyjnej. Proporcje te mogą jednak ulec zmianie na rzecz tej drugiej funkcji, jak w przykładzie poniżej:

Najavljam 11. točko dnevnega reda, ki se bo začela ob 11. uri.

W tej wypowiedzi czasownik przetłumaczmy raczej jako *zapowiadam*, co zgodnie z definicją w słowniku SSKJ jest jego podstawowym znaczeniem. O tym szerzej w rozdziale o czasownikach performatywnych.

Taką samą podstawę słowotwórczą jak *izjavljam* i *najavljam* posiada różniący się prefiksem czasownik *objavljam*. Nie jest on zbyt często używany w znaczeniu performatywnym czyli *informuję (publicznie)*, *ogłaszam*, np.

Objavljam, da so trije kolegi prijavili svojo razpravo in imajo možnost, da brez časovne omejitve predstavijo stališča.

Funkcja informacyjna jest tu ważna, ale bardziej istotna jest funkcja sprawcza, ponieważ słowa te wypowiedział marszałek sejmu, a więc stworzył oficjalne zezwolenie na mocy prawa. Podobnie jest z ogłoszeniem niepodległości Słowenii:

Objavljam slovenskemu narodu, Evropi in svetu, da je od tega trenutka naprej Slovenija samostojna neodvisna država.

W języku oficjalnym czasownik ten tworzy wypowiedzi o bardzo silnym charakterze performatywnym, mniej informacyjnym. Z kolei w mniej literackich odmianach języka często pojawia się w znaczeniu *informuję publicznie*, gdzie funkcja sprawcza nie ma już tak dużej wagi, za to bardziej widoczna jest funkcja informacyjna, np.

*Ponosno objavljam, da je tale nas forumček od danes naprej dostopen tudi na www.forum-romanistika.tk!!!*⁶⁰

⁶⁰ www.phpbb.com/phpbb/viewtopic.php?mforum=leonardo

Podobny znaczeniowo do *objavljam* jest czasownik *razglašam*. Może mieć on charakter bardziej informacyjny lub zawierać element oficjalnego oświadczenia tworzącego zobowiązanie, co obrazują przykłady:

Z velikim veseljem razglašam, da je družba OMV Istrabenz postala zlata pokroviteljica slovenskih nordijcev (...)

Razglašam, da bo Kaspijsko morje vedno morje miru in solidarnosti med našimi državami.

Funkcja sprawcza zdecydowanie dominuje natomiast w wyrażeniu *razglašam kaj za kaj*, np. *Zato razglašam prvo glasovanje za neveljavno.*

Głosowanie unieważnia marszałek sejmu właśnie przez wypowiedzenie słów jak w powyższym przykładzie, dlatego funkcja sprawcza jest tu kluczowa, poinformowanie o unieważnieniu jest elementem dodatkowym.

Jak widzimy wypowiedzi performatywne nie są pozbawione elementu informowania – od marginalnej informacji, że powstaje obietnica, prośba czy rozkaz po performatywy o bardzo wyraźnej funkcji informacyjnej. Nieco inaczej jest w przypadku funkcji nakłaniającej, nie każda wypowiedź performatywna ją pełni, a jeśli któraś pełni, to nie można mówić o bardziej lub mniej istotnej funkcji nakłaniającej albo że jest ona mniej lub bardziej wyraźna (poza manipulacją, gdzie jest ukryta).

4. Funkcja nakłaniająca

Trzecią interesującą nas funkcją jest **funkcja nakłaniająca**. Polega na tym, że przez wypowiedź nadawca chce wywrzeć jakiś wpływ na odbiorcę. Może go nakłonić

- do działania np. rozkazem, (dodajmy, iż może go także od działania odwieść)
- do działania słownego np. pytaniem
- wpłynąć na jego świadomość np. poradą
- wpłynąć na podświadomość przez manipulację.

Czasowniki tworzące tego typu wypowiedzi stanowią dość liczną grupę wśród czasowników performatywnych. Ograniczymy się do tych, gdzie istnienie funkcji nakłaniającej jest na tyle ewidentne, że można to stwierdzić już na podstawie samego czasownika bez konieczności odwoływania się do możliwych kontekstów. Jeżeli by zagłębiać się w pragmatykę, to każdy czasownik performatywny mógłby tworzyć wypowiedź pełniącą funkcję nakłaniającą. Przykładowo weźmy czasownik *voščiti*. Sam w sobie nie zdradza on żadnych intencji nakłaniania. Jednak, gdy w dniu urodzin powiemy narzeczonemu: *Voščim ti,*

da bi se končno poročil z mano; nie chodži nam tylko o złożenie życzeń, ale przede wszystkim o wywarcie wpływu na odbiorcę. Do pragmatyki odwołamy się jedynie na koniec, kiedy będziemy mówić o manipulacji, ponieważ w tym momencie będzie to konieczne.

Najwięcej czasowników tworzy wypowiedzi nakłaniające do jakiegoś działania, zwykle innego niż działanie słowne. W tym drugim przypadku głównym środkiem są pytania, choć performatywy też mogą pełnić tę funkcję, np.:

Prosim, da mi poveste kaj potrebujete.

W tym zdaniu czasownik *prosim* ma na celu nakłonić odbiorcę do wypowiedzi, jednak nie jest to jego główne zadanie, przede wszystkim tworzy formę grzecznościową, można by po prostu spytać: *Kaj potrebujete?* Inaczej jest w przypadku poniższych wypowiedzi, których zastąpienie zwykłym pytaniem ogranicza ich nakłaniający charakter lub w ogóle nie można zastąpić ich pytaniem:

Spodbujam k izražanju svojega mnenja.

Pozivam k besedi poslanke in poslance.

Svetujem ti, da odgovoriš na moje vprašanje.

Terjam odgovor.

Jeśli chodzi o działania pozasłowne, performatyw może do nich zachęcać, proponować je, sugerować, doradzać, a więc pozostawia wtedy odbiorcy możliwość podjęcia decyzji, ma na celu jedynie wyrażenie swojej opinii i przez to wpłynięcie na nią.

Przykładowo:

Predlagam ti, da ga povabiš na kavo.

Svetujem, da raje še malo počakate.

Spodbujam te k slikanju.

Nagovarjam, da prekinete sejo.

Sugeriram, da bi spremenili datum.

Priporočam prebrati to knigo.

Na drugim biegunie mamy zarządzenia i rozkazy, które możliwości wyboru nie pozostawiają, np.

Zahtevam, da prekinete sejo.

V imenu in na prošnjo še živih svojcev žrtev javno terjam javne odgovore.

Ukazujem, da privedete v sodno dvorano prvoobtoženca Milorada Ulemeka.

Posebno pa naročam vam, kuharjem in kuharicam, kletarjem in kletaricam, da postrežete Pavlu, kar najboljše znate in morete.

Oczywiście niemożliwość odmowy jest tylko teoretyczna, takie przekonanie wychodzi ze strony nadawcy, a odbiorca w zależności od sytuacji może być zobowiązany do wypełnienia nakazu, choć wcale nie musi tego robić licząc się oczywiście z konsekwencjami. Tak jest w trzecim przykładzie, gdzie nadawcą jest sędzina, która według prawa jest osobą upoważnioną do wygłaszania tego typu kwestii, a odbiorca ma obowiązek nakaz wykonać. Niekiedy jednak niespełnienie żądania czy nakazu nie wiąże się dla odbiorcy z żadnymi poważnymi skutkami, (co najwyżej niechęcią nadawcy czy zepsucia stosunków między nim, a odbiorcą) a czasownik performatywny podkreśla tylko, iż nadawca bardzo stanowczo oczekuje spełnienia swoich żądań (jak w przykładzie pierwszym – mówi poseł kończąc swą wypowiedź słowami z przykładu, na co wicemarszałek sejmu odpowiada: *Gospod Pukšič, še enkrat, lepo se vam zahvaljujem za vaše misli.*). Jeśli chodzi o same czasowniki, to najbardziej stanowczo wyraża oczekiwanie *ukazujem* oraz *terjam*, czasownik *zahtevam* jest nieco mniej stanowczy.

Pomiędzy tymi biegunami znajduje się prośba, która daje odbiorcy możliwość zadecydowania czy ją spełni, ale jednocześnie bezpośrednio wyraża oczekiwanie, że tak się stanie np.

Prosim, da mi sporočite, na kateri naslov vam pošljem publikacijo.

Oczywiście bierzemy pod uwagę semantykę czasownika, bo jeżeliby podejść do tematu pragmatycznie i umieścić go w różnych kontekstach, to może się okazać, że odbiorca wyboru wcale nie ma, np. trudno sobie wyobrazić, że kiedy w sklepie prosimy kilo mąki, sprzedawca nam odmawia lub też na przykładzie:

Prosim, da ugotovimo prisotnost v dvorani.

Marszałek prosi, żeby sprawdzić obecność, ale przecież nie przyjmuje odmowy, a *prosim* jest tylko formą grzecznościową łagodzącą polecenie.

Wśród czasowników tworzących wypowiedzi nakłaniające do działania większość może mieć też na celu wpłynięcie na stan mentalny odbiorcy, np.

Pozivam k uporu. – wezwanie do działania

Pozivam k trezni presoji. – wpłynięcie na stan mentalny odbiorcy

Wykluczyć z tego kręgu należy w zasadzie tylko czasowniki tworzące nakazy, rozkazy i żądania, co jest oczywiste, nie można przecież żądać od odbiorcy konkretnych myśli i odczuć. Także czasownik *povabiti* nie ma takiej funkcji, zapraszając kogoś oczekujemy działania, nie refleksji.

Jeśli chodzi o performatywy wpływające na świadomość odbiorcy, to prócz tych nakłaniających do działania, mamy też kilka innych, które raczej nie są charakterystyczne dla tej ostatniej grupy. Są to przede wszystkim wypowiedzi z czasownikami *prepovedati*, *odsvetovati*, *svariti*, *opominjati*, które odwołują od jakiegoś działania, zamiast do niego nakłaniać, a więc wpływają na świadomość odbiorcy, np.

Odsvetujem uživanje večjih količin kofeinskih pijač.

Opominjam vas, da ne razpravljamo o stvarih, ki niso tema dnevnega reda.

Svarim pred tveganjem.

Prepovem poslušanje radia med delovnim časom.

Pierwsze trzy zdania wpływają przede wszystkim na stan mentalny odbiorcy (np. w drugim przykładzie uświadamia się odbiorcy, że mówi nie na temat i odwołuje od tego), ale można powiedzieć, że pośrednio nakłaniają też do działania, bo odradzając jedno, sugerują drugie – w pierwszym odwołując od spożywania dużych ilości napojów kofeinowych, nadawca namawia do ograniczenia ich spożywania. W drugim zdaniu upominając odbiorcę za mówienie nie na temat, nakłania się go do wypowiadania się zgodnie z przedmiotem dyskusji. W przykładzie trzecim ostrzeżenie przed ryzykowaniem jest jednocześnie sugestią bezpiecznego działania. Podobnie jest z czasownikami *nasprotovati* i *protestirati*. Wyrażają one sprzeciw wobec jakiegoś działania, przez co odwołują od niego nakłaniając jednocześnie do podjęcia innego działania lub nastawić odbiorcę negatywnie, jeśli działanie już zostało wykonane, np.

Nasprotujem temu, da se kot prednostna obravnavna točka spremembe zakona o lokalni samoupravi.

Protestiram proti takšnemu pisanju člankov.

Trochę inaczej jest w przypadku czasownika *ugovarjati*. Nie ma on w języku polskim dokładnego odpowiednika, można go przetłumaczyć jako *protestuję, sprzeciwiam się, nie zgadzam się*, a ich użycie różni się nieco. W zależności od tego zmienia się charakterystyka funkcjonalna wypowiedzi z tym czasownikiem, np.

S tem ponovno ugovarjam zoper butasto tehniko našega glasovanja!

W tym zdaniu nadawca wyraża sprzeciw wobec sposobu głosowania, co ma wpłynąć na ludzi za to odpowiedzialnych i nakłonić ich do zmian tego sposobu. Mamy tu więc funkcję nakłaniającą do działania. Inaczej jest w kolejnym przykładzie:

Ugovarjam obtožbi, da sem pomagal dr. Šuštarju pri jemanju podkupnine.

Nie ma tu nakłaniania do działania, tylko chęć zmiany myślenia odbiorcy, który może łączyć nadawcę z braniem łapówek, a więc wpłynięcie na jego świadomość.

Innym czasownikiem wpływającym na świadomość odbiorcy jest *zatrjevati*, ma on za zadanie przekonać odbiorcę, że jest/ było/ będzie tak, jak mówi nadawca. np.

Zatrjujem, da obstajajo možje, ki so sposobni povrniti ugled reprezentanci in jo potisniti na zmagovita pota.

Odločno zatrjujem, da Viator & Vektor dobi vse dovolilnice v skladu s predpisi.

Zatrjujem pa, da tekmecev ne bomo podcenjevali, česar si Slovenci na tihem najbolj želijo.

W pierwszym przykładzie nadawca wyraża swoje przekonanie o pewnych faktach, które nie są tak naprawdę obiektywne i chce, aby odbiorca podzielał jego przekonanie. W przykładzie drugim mamy nieco inną sytuację, wypowiada się osoba, która wie, czy to, o czym zapewnia jest zgodne z prawdą, nie wyraża swojego przekonania, tylko ma na celu wpłynąć na świadomość odbiorcy tak, aby ten uwierzył w wypowiadane treści. W żadnym z tych przykładów wypowiedź nie tworzy zobowiązania (w pierwszym, bo fakt istnienia ludzi mogących zmienić oblicze reprezentacji jest niezależny od nadawcy; w drugim, bo

wypowiedź dotyczy przeszłości i teraźniejszości, co wyklucza zobowiązanie), mamy z nim z kolei do czynienia w trzecim przykładzie. Tutaj wypowiedź traci nakłaniający charakter, gdyż chodzi w niej przede wszystkim o stworzenie zobowiązania i poinformowanie o tym odbiorcy.

Omówiliśmy 3 rodzaje funkcji nakłaniającej:

- nakłaniającej do działania słownego
- nakłaniającej do innego działania
- mającej wpłynąć na świadomość odbiorcy

Według klasyfikacji R. Grzegorzczukowej został nam jeszcze jeden typ – oddziaływanie na odbiorcę bez udziału jego świadomości, a więc manipulacja. Jak już wspomnieliśmy wcześniej, wiąże się ona z pragmatyką wypowiedzi, konieczny jest więc kontekst, aby konkretny performatyw nabrał zdolności manipulacyjnych. Na koniec przytoczymy kilka przykładów, kiedy wypowiedzi performatywne pełnią taką właśnie funkcję. Najpierw jednak przybliżymy krótko pojęcie manipulacji językowej. Jerzy Bralczyk definiuje ją (jednocześnie zaznaczając, iż definicja nie jest precyzyjna) jako takie językowe działanie perswazyjne, *które ma wpłynąć na postawy odbiorców (czasem: sprowokować ich działania) przy założeniu nieznajomości (lub nierozpoznawania) właśnie stosowanych przez nadawcę zabiegów*.⁶¹ Chodzi więc o to, aby wpłynąć na odbiorcę w ten sposób, by nie był on świadomy naszych intencji lub środków naszego działania.

Wśród performatywów charakterystyczne dla manipulacji są na pewno obietnice bez pokrycia, które Austin nazywa **nadużyciami**. Dla świadomości odbiorcy ważne jest zobowiązanie, które powstaje w wyniku wypowiedzenia performatywu, poza jego świadomością pozostają prawdziwe cele tego zobowiązania. Czasowniki tworzące tego typu wypowiedzi to np. *oblubiti, prisegati, obvezati se, garantirati*. Ich użycie ma na celu wzmocnienie wiarygodności nadawcy, sprawienie, by odbiorca mu zaufał, bo skoro nadawca się zobowiązuje, to zapewne się z tego wywiąże. Przykładem mogą być reklamy, które same w sobie otwarcie nakłaniają do zakupu czy skorzystania z usług, jednak stosowane w nich techniki oddziaływania na podświadomość odbiorców czynią z nich doskonały przykład manipulacji. Bardzo charakterystyczny dla reklam jest czasownik *garantirati* najczęściej występujący w dopuszczonej przez Austina dla performatywów w formie liczby mnogiej np.

Garantiramo najniższe cene.

⁶¹ J. Bralczyk, *Manipulacja językowa*, W: *Dziennikarstwo i świat mediów* red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2004. s. 244

Prijetne počitnice garantiramo mi!

Gwarancje dawane w reklamach przeważnie nie mają pokrycia, bo skoro każdy sklep gwarantuje nam najniższe ceny, to 99 na 100 z nich nie spełnia gwarancji. Chodzi tu jedynie o przyciągnięcie klientów, a nie o rzeczywiste zobowiązanie. Zresztą nie tylko reklama wykorzystuje akt zobowiązania do manipulacji. Zdarza się to bardzo często w życiu każdego człowieka, jako że manipulacja tkwi w naszej naturze.⁴ Uczymy się tego już od najmłodszych lat, o czym świadczą mogą obietnice składane przez dzieci, kiedy chcą nakłonić do czegoś rodziców, np. dziecko które chce mieć psa powie zapewne: *Obljubim, da bom ga peljal na sprehode*. Nawet jeśli później spełni obietnicę, to w tym momencie o tym nie myśli, chce tylko dopiąć swego. Podwórka pełne są jednak rodziców, którym kiedyś obiecano, że to nie oni będą wyprowadzać psa. Dzieci szybko odkrywają magię słowa *obiecuję*, używają go bardzo często, zapewniając, że będą grzeczne, jeśli dostaną to czego chcą, że będą sprzątać pokój, myć naczynia, uczyć się itd. W dorosłe życie wchodzi z opanowaną sztuką manipulacji za pomocą obietnic. Ten sam ojciec spacerujący z psem, którego miała wyprowadzać jego córka, kilka godzin później przysięga żonie, że przez dwa lata nic sobie nie kupi, byleby ta zgodziła się na zakup gitary elektrycznej (choć grać potrafi wyłącznie na nerwach). Uwodziciel obiecuje, że jutro zadzwoni, spiesząca się do domu pacjentka obiecuje, że w gabinecie spędzi tylko chwileczkę, żeby wejść bez kolejki, kierowca obiecuje, że już będzie jechał powoli, żeby uniknąć mandatu. Najczęściej w sytuacjach codziennych używa się czasownika *obljubim*, jest on stylistycznie neutralny i na pewno nie tak zobowiązujący jak *prisežem* czy *obvežem se*. Fałszywa przysięga jest postrzegana zdecydowanie bardziej negatywnie niż fałszywa obietnica. Tym samym ma też większą moc nakłaniającą, np.

Obljubim, da ne bom več kadil.

Prisežem, da ne bom več kadil.

Obietnice bez pokrycia są też nieodłączną częścią świata polityki, zwłaszcza przed wyborami. Przeważnie jednak nie są wyrażane eksplicitnie, co jest zrozumiałe, obietnica z czasownikiem performatywnym jest odbierana jako bardziej zobowiązująca, polityk zawsze może powiedzieć, że przecież nic nie obiecywał, mówił tylko, co chciałby zrobić, jeśli zostanie wybrany. Eksplicitne obietnice się zdarzają, ale najczęściej w określonych okolicznościach:

Obljubim, da bomo o tem kar najhitreje razmislili. – obietnica dotyczy czegoś, czego nie da się zweryfikować czy zostało wykonane, nie można przecież rozliczać kogoś z jego myśli.

Obljubim, da bom dober župan. – tu z kolei obietnica dotyczy rzeczy subiektywnej, nie podlegającej ocenie *prawda/falsz*. Burmistrz może twierdzić, że przecież jest dobrym burmistrzem. Na tej samej zasadzie można obiecywać, że zajmie się jakąś sprawą, bo jak jednoznacznie określić, co to znaczy *zająć się*?

Temat obietnic w manipulacji politycznej zakończymy wypowiedzią słoweńskiego polityka Zmago Jelinčiča: *Obljubim lahko kar koli, sem politik, imam pravico obljubiti; pa me kaznujte.*⁶²

Nie tylko zobowiązania mogą służyć manipulacji. Jest wiele czasowników performatywnych, które użyte w odpowiednim kontekście pełnią podobną funkcję, np. *jamčim* tworzący akt poręczenia. Kiedy kandydat na prezydenta w swoim spocie wyborczym umieszcza jakąś znaną osobistość budzącą powszechny szacunek, a osoba ta wypowiadając się o kandydacie powie: *Jaz vam jamčim za njega*; to mamy do czynienia z manipulacją. W świadomości odbiorcy ma powstać przekonanie, że skoro ktoś taki ręczy za kandydata to jest on godny zaufania i warto na niego głosować. Innym czasownikiem stosowanym często do manipulacji politycznej jest *odreči se*. Politycy chcąc przekonać do siebie wyborców w wypowiedziach wyrzekają się i negują to, co może się odbiorcy źle kojarzyć np.

Odrečem se ambicijam vlade.

Podobnie czasownik *nasprotujem* może być użyty dla przedstawienia polityka w odpowiednim świetle poprzez jego poglądy (przy czym jest on bezpieczny, na pewno mniej zobowiązujący niż *odrečem se*) np.

Nasprotujem temu, da bi se Slovenija zadolževala, zato so potrebne strukturne spremembe, tako v proračunu kot v posameznih sistemih

Dla manipulacji nie tylko politycznej charakterystyczny jest też czasownik performatywny *priznam*. Kiedy podczas rozmowy kwalifikacyjnej chcemy wpłynąć na ocenę naszego ewentualnego pracodawcy to możemy przyznać się do jakiejś mało istotnej wady

⁶² Delo, 11.03.2010

podkreślając jednocześnie zaletę mającą większe znaczenie lub do czegoś, co może być wadą, ale też zaletą np.

Priznam, da sem včasih pretirano prizadeven, ampak ne maram delati napak.

Takiego zabiegu używa się też bardzo często w różnych dyskusjach przyznając, że nasz rozmówca w jakiejś kwestii ma rację, ale już w innej się myli. Ma to na celu wywołanie w rozmówcy przekonania, że nie jesteśmy uparci i że nasz umysł jest otwarty na jego argumenty, tym samym on sam ma się stać bardziej podatny na nasze opinie.

Często do manipulacji wykorzystujemy też przeprosiny, a więc czasownik *opravičujem se* (lub *oprosti/te*). Gdy coś od kogoś chcemy wiedząc, że ostatnio zachowaliśmy się wobec niego niewłaściwie, zaczynamy zwykle od przeprosin, nawet jeśli wcale nie żalujemy tego, co zrobiliśmy. Podobnie jest z podziękowaniami, zanim o coś poprosimy nie zaszkodzi podziękować za coś innego, za co jeszcze nie dziękowaliśmy, nasz odbiorca będzie wtedy nastawiony pozytywnie, poczuje się doceniony i łatwiej ulegnie, kiedy będziemy (oczywiście najlepiej nie od razu po podziękowaniach) o coś prosić. Taką funkcję przykładowo może spełniać wypowiedź:

Zahvaljujem se, da mi vedno pomagaš in da si tako strpen.

Jeszcze jeden czasownik performatywny nadający się do tworzenia wypowiedzi o funkcji nakłaniającej typu manipulacyjnego to *stavim*, np.

Stavim, da ne znaš pojesti vse juhe.

Takiej wypowiedzi może użyć mama, kiedy dziecko nie chce jeść. Najczęściej tego typu sztuczki działają właśnie na dzieci, także młodzież często je stosuje, żeby podpuścić kolegę, żeby zrobił jakąś głupotę, ale i dorośli może dać się nabrać.

Na koniec jeszcze jeden czasownik performatywny, którego możemy użyć ironicznie, ironia z kolei służyć może manipulacji. Chodzi o czasownik *čestitam*, a dla przykładu odwołamy się znowu do polityki. Jak wiadomo deprecjonowanie przeciwnika jest częstym zabiegiem mającym na celu polepszenie swojego wizerunku w oczach odbiorców. Łatwo więc możemy sobie wyobrazić jak przedstawiciel opozycji na koniec kadencji partii rządzącej wymienia ironicznie czego gratuluje przeciwnikom, a czego oni wcale nie spełnili np.

Čestitam, da ste zmanjšali brezposelnost in da ste izboljšali stanje gospodarstva v Sloveniji.

Podsumowując, wypowiedzi performatywne mogą w mniejszym lub większym stopniu pełnić funkcję nakłaniającą każdego typu. Na pewno najrzadziej nakłaniają do działania słownego, bo choć mogą w takiej roli wystąpić, to jednak tylko w nielicznych przypadkach brzmi to naturalnie. Z kolei nakłanianie do działania innego niż słowne jest dla niektórych czasowników performatywnych wręcz funkcją prymarną (np. *ukazujem, pozivam, spodbujam, nagovarjam*). Podobnie jest w przypadku wpływania na świadomość odbiorcy. Jeśli zaś chodzi o manipulację to żaden performatyw sam w sobie jej nie zakłada, jednak dobierając go do odpowiedniej sytuacji, możliwości takiego użycia są wręcz nieograniczone

ROZDZIAŁ III – TYPY WYPOWIEDZI O FUNKCJI SPRAWCZEJ

1. Uwagi wstępne

Pewne typy wypowiedzi performatywnych muszą mieć odpowiedni kontekst, aby można je było jako takie rozpatrywać. Wiąże się to z warunkami fortunności performatywów Austina, które przypomnimy w tym miejscu:

(A.1) Musi istnieć uznana procedura konwencjonalna, posiadająca pewien konwencjonalny skutek; procedura ta musi obejmować wypowiadanie pewnych słów przez pewne osoby w pewnych okolicznościach, przy czym:

(A.2) poszczególne osoby i okoliczności w danym przypadku muszą być odpowiednie dla powołania konkretnej procedury, jak została powołana.

(B.1) Wszyscy uczestnicy muszą przeprowadzić daną procedurę zarówno poprawnie, jak też (B.2) w zupełności.

(Γ.1) Kiedy, co zdarza się często, dana procedura jest przeznaczona do użytku dla osób, mających pewne myśli i uczucia lub do wszczynania, jako następstwa, pewnego postępowania jakiegoś uczestnika, wtedy osoba uczestnicząca, a więc powołująca daną procedurę, musi faktycznie mieć owe myśli i żywić te uczucia, a intencją uczestników musi być postępowanie w dany sposób, a ponadto

(Γ.2) rzeczywiście muszą w następstwie postępować w ten sposób⁶³

Tutaj interesować nas będą punkty A i B, których niespełnienie nazywa Austin *niewypalami*, czyli *czynnościami zamierzonymi, lecz daremnymi*⁶⁴. Przykładowo w Kodeksie Karnym Republiki Słowenii (Kazenski Zakonik Republike Slovenije) istnieje zapis:

Kdor drugega naklepoma napelje, da stori kaznivo dejanje, se kaznuje, kakor da bi ga storil sam.

Taki zapis spełnia wszystkie warunki, to znaczy istnieje odpowiednia procedura mająca konwencjonalne skutki, przepis ten ustalają odpowiednie osoby (Državni Zbor Republike Slovenije) przestrzegając konwencji. Pełni więc funkcję sprawczą – tworzy prawo. Inaczej

⁶³ J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993, s. 563-564

⁶⁴ *Ibidem*, s. 565

jest, kiedy np. Pan X, mieszkaniec pewnego bloku wywiesi w klatce schodowej kartkę z zapisem:

Kdor pride čez prvo nadstropje, kjer stanuje Gospod X, mora zgoraj naštetemu Gospodu X plačati 5 evrov.

W takim przypadku warunki A zostają złamane, Pan X nie jest osobą uprawnioną do tworzenia zarządzeń, jego zapis ma co prawda cele sprawcze, ale swojej funkcji nie spełnia. Dlatego kiedy w niniejszej pracy będzie mowa o wypowiedziach tego typu, czynić będziemy założenie, iż warunki fortunności A i B Austina zostały spełnione, a więc przykładowo omawiając formułę przysięgi małżeńskiej przyjmiemy, że jest ona wypowiedziana przed księdzem lub urzędnikiem Urzędu Stanu Cywilnego, a osoby ją wygłaszające mają do tego prawo. Dla odróżnienia, nie będzie nas interesować czy spełnione zostały warunki Γ, ponieważ nawet, jeśli ktoś ślubując miłość, wierność i uczciwość małżeńską nie zamierza tego dotrzymać, przez swoje słowa tworzy zobowiązanie oraz akt małżeństwa.

2. Wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy konwencji społecznych

2.1 Wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy formalnych konwencji społecznych

2.1.1 Akty prawne

Jak już powiedzieliśmy akty prawne to pod względem gramatycznym bardzo zróżnicowana grupa. Jako że mocy sprawczej nadają im formalne konwencje społeczne, a więc prawo, nie muszą zawierać żadnych wykładników gramatycznych, które wskazywałyby na ich performatywny charakter. Mamy wśród nich zarówno performatywy wyrażne, jak i wypowiedzi, których performatywność wynika jedynie z kontekstu prawnego. Całą grupę podzielimy na 3 typy, z których jeden będzie zawierał tylko performatywy utajone, drugi tylko wyrażne, a trzeci obie formy. Typy te to:

- przepisy prawne
- ślubowania i przysięgi
- dokumenty urzędowe

2.1.1.1 Przepisy prawne

Grupa ta obejmuje zapisy we wszelkiego rodzaju kodeksach, ustawach czy konstytucji. Wypowiedzi tego typu są formalnie do siebie zbliżone niezależnie od tego czy to Kodeks karny czy Ustawa o systemie oświaty, dlatego dla ujednolicenia przedstawimy to

zagadnienie na przykładzie słoweńskiego odpowiednika *Prawa o ruchu drogowym*, a więc *Zakon o varnosti cestnega prometa*, który reguluje wszelkie prawne aspekty obowiązujące uczestników ruchu drogowego na terenie państwa Słowenii⁶⁵.

Jako, że podstawową formą performatywu jest zdanie z czasownikiem performatywnym, najbardziej charakterystyczne dla nich konstrukcje wyznaczają właściwości konotacyjne tychże czasowników. Nie dotyczy to jednak wypowiedzi omawianego typu, tutaj nie występują czasowniki performatywne, są to więc *performatywy utajone*. Istnieją natomiast inne czasowniki, które są charakterystyczne właśnie dla przepisów prawnych i ich właściwości konotacyjne nadają kształt wypowiedziom tego typu. Chodzi mianowicie o niektóre czasowniki modalne, omówimy je kolejno poniżej:

MORATI

*Voznik, ki na križišču zavija, **mora** dati prednost pešcem, ki prečkajo vozišče, na katero namerava zaviti.*

Czasownik ten jako predykat implikuje dwa argumenty – jeden przedmiotowy – grupę mianownikową (*voznik*) oraz jeden nieprzedmiotowy w bezokoliczniku (*dati*). Zarówno w przypadku słoweńskiego, jak i polskiego czasownika *musieć*, bezokolicznik nie może być zastąpiony przez inną formę argumentu nieprzedmiotowego. Wyraża on zobowiązanie podmiotu do wykonania jakiegoś działania.

MOČI (LAHKO)

*Zaradi izboljšanja varnosti cestnega prometa **lahko** občina predlaga upravljavcu državne ceste v naselju prometno ureditev na tej cesti.*

Słoweński czasownik *moči* występuje jedynie w zaprzeczeniach, w zdaniach twierdzących zastępuje go inne, nieodmienne słowo modalne *lahko*, które oprócz grupy nominalnej w mianowniku (*občina*) będącej argumentem przedmiotowym implikuje inny czasownik w formie osobowej – argument nieprzedmiotowy (*predlaga*). Grupa nominalna, inaczej niż przy innych czasownikach, może być wyrażona w końcówce osobowej czasownika przez *moči* implikowanego. W przykładzie mamy grupę nominalną *občina* i czasownik w formie osobowej *predlaga*. Polski odpowiednik *móc* również wymaga dwóch pozycji, ale druga z

⁶⁵ <http://www.uradni-list.si/1/content?id=86881>

nich jest wyrażona bezokolicznikiem. Czasownik jest używany w wypowiedziach określających prawa podmiotu.

SMETI

*Voznik **sme** začeti prehitevati le, če ima na cesti dovolj prostora.*

*Voznik **sme** voziti s takšno hitrostjo, da vozilo ves čas obvladuje in da ga lahko ustavi pred oviro, ki jo glede na okoliščine lahko pričakuje.*

Smeti tak jak dwa poprzednie czasowniki implikuje dwa argumenty – przedmiotowy – mianownikową grupę nominalną (*voznik*) oraz nieprzedmiotowy w bezokoliczniku (*začeti prehitevati*). Tak jak *moči* wyraża zezwolenie dla podmiotu na wykonanie jakiegoś działania, ale może też jak *morati* dawać wyraz zobowiązaniu. Tak jest w powyższym przykładzie – pozornie podmiotowi pozwala się na coś, ale tak naprawdę chodzi o to, że jeśli kierowca chce wyprzedzać, to **musi** to zrobić w określonych okolicznościach (jeśli na drodze jest wystarczająco dużo miejsca). W drugim przykładzie mogłoby się nawet wydawać, że czasownik *sme* dałoby się zastąpić przez *mora*. Nie byłoby tu ono jednak właściwe, ponieważ ten drugi czasownik odnosi się do bardziej sprecyzowanych sytuacji, tutaj prędkość jest dowolna, byleby kierowca miał cały czas panowanie nad kierownicą i mógł się zatrzymać. Jeśli chodzi o tłumaczenie, to po polsku można powiedzieć *może* albo *wolno (jest)*. Oba wyrażenia tak jak czasownik słoweński wymagają bezokolicznika, *wolno* różni się tym, iż argument przedmiotowy musi mieć formę celownikową, a nie mianownikową.

Czasowniki modalne oraz implikowane przez nie argumenty są przeważnie jedynie punktem wyjścia dla całej wypowiedzi. Jako, że każdy z nich wymaga drugiego czasownika, otwierają się miejsca dla innych elementów poprzez właściwości konotacyjne tychże czasowników. Tak więc w pierwszym przykładzie *morati* implikuje czasownik *dati*, ten z kolei wymaga następnych dwóch pozycji składniowych – grupy nominalnej w bierniku (*prednost*) oraz celownikowej grupy nominalnej (*peščem*). Podobnie jest w pozostałych przykładach. W przepisach prawnych zdania są jednak przeważnie dużo bardziej rozbudowane. Wynika to z faktu, iż konieczne jest uwzględnienie wszelkich okoliczności tak, aby wypowiedź była jednoznaczna. Dlatego zdania pojedyncze zawierają dużą ilość grup nominalnych (jak w przykładzie drugim), a grupy te są często rozwijane o podrzędne zdania względne (w stosunkowo krótkiej wypowiedzi jaką stanowi pierwszy przykład są aż trzy tego typu rozwinięcia). Nie brakuje także podrzędnych zdań intensjonalnych zwłaszcza, gdy wymaga takiego uzupełnienia czasownik implikowany przez czasownik modalny, np.

Voznik, ki namerava znatno zmanjšati hitrost, se mora prej prepričati, da lahko to varno stori.

Jeśli chodzi o inne formy zdań złożonych, to w aktach prawnych bardzo często występują okolicznikowe (ekstensjonalne) zdania czasowe oraz warunkowe, np.

1. *Ko se nezavarovanem prehodu približuje vlak, se morajo udeleženci cestnega prometa ustaviti pred prehodom in pustiti vlak mimo.*
2. *Če so parkirna mesta označena s predpisanimi označbami na vozišču ali na drugi prometni površini, je dovoljena ustavitev ali parkiranje le v skladu s temi označbami.*

Rzadziej występującą, choć dość regularnie powtarzającą się konstrukcją jest zdanie złożone współrzędnie, w większości łącznie, np.

Policist mora priti na kraj prometne nesreče II, III ali IV kategorije, opraviti vse potrebno za zavarovanje kraja prometne nesreče in opraviti ogled.

Omówione typy konstrukcji zdaniowych dotyczyły wypowiedzi z czasownikami modalnymi. Bardzo podobnie wygląda to w przypadku zdań z wyrażeniami *je dovoljeno* (*jest dozwolone, wolno*) i *je prepovedano* (*jest zabronione, nie wolno*). Mogą one kształtować wypowiedź na dwa sposoby: mają formę bezosobową i wtedy argumentem nieprzedmiotowym przez nie implikowanym musi być czasownik w bezokoliczniku, np.

*Napravo za dajanje posebnega zvočnega znaka za vzvratno vožnjo **je dovoljeno** vgraditi in uporabljati le na vozilih iz prejšnjega odstavka.*

Druga możliwość to wyrażenie w formie osobowej konotujące nomen actionis, np.

*Vzvratna vožnja **je prepovedana**, kadar bi voznik s tako vožnjo lahko ogrozil drugega udeleženca v cestnem prometu (...)*

Je dovoljeno i *je prepovedano* to strona bierna od czasowników *dovoliti* i *prepovedati*, które użyte w pierwszej osobie liczby pojedynczej czasu teraźniejszego w trybie oznajmującym i stronie czynnej to czasowniki performatywne. Można by powiedzieć **Prepovem** *voziti* *vzvratno*; **Dovolim** *vgraditi in uporabljati napravo (...)*. Wtedy mielibyśmy do czynienia z

performatywami wyraźnymi. Nie można w ten sposób przekształcić zdań z czasownikami modalnymi, a przynajmniej nie z użyciem tych czasowników. Performatywy wyraźne otrzymamy natomiast, jeśli określimy rodzaj illokucji występujący w tych wypowiedziach, a następnie znajdziemy odpowiednie czasowniki ten rodzaj illokucji wyrażające eksplicytnie, np. *Voznik **sme** začeti prehitevati le, če ima na cesti dovolj prostora*. Wypowiedź ta tworzy pozwolenie, więc czasownikiem oddającym ten rodzaj illokucji jest *dovoliti* czyli powyższe zdanie brzmiałoby: *Vozniku dovolim začeti prehitevati le, če ima na cesti dovolj prostora*.

Na koniec pozostaje nam jeszcze do omówienia jeden typ wypowiedzi występujący w Ustawie o bezpieczeństwie ruchu drogowego. Jak już zostało powiedziane, to prawo a nie kształt gramatyczny nadaje charakter performatywny wszelkim aktom prawnym, jednak w dotychczas omówionych typach wypowiedzi widać było bez uwzględniania kontekstu prawnego co one tworzą – czy to zobowiązanie, czy zezwolenie, upoważnienie, zakaz itp. Taką informację zawierały czasowniki modalne i wyrażenia typu *je dovoljeno, prepovedano*. W Ustawie występują też zdania, których ani analiza gramatyczna, ani semantyczna nie pozwoliłaby ustalić rodzaju illokucji. Posłużymy się przykładem:

Občina določi višino stroškov za odstranitev in hrambo nepravilno parkiranega vozila iz tretje alineje drugega odstavka tega člena (...)

Gdyby wyjąć to zdanie kontekstu Ustawy o bezpieczeństwie ruchu drogowego, byłoby tylko informacją o tym, że gmina ustala wysokość kosztów usunięcia i przechowania źle zaparkowanego samochodu, brak w nim bowiem jakichkolwiek wykładników aktu upoważnienia, jakim niewątpliwie jest ta wypowiedź w kontekście prawa. W tekście omawianej ustawy odnajdujemy całe mnóstwo tego rodzaju zdań. Na uwagę zasługuje pewien ich typ, a mianowicie wypowiedzi definiujące, np.

Posamezni izrazi, uporabljeni v tem zakonu, imajo naslednji pomen:

1. avtocesta je državna cesta, namenjena daljinskemu prometu motornih vozil, ki izpolnjuje predpisane pogoje za avtocesto in je označena s predpisanim prometnim znakom; (...)

Jest to szczególnie typ definicji, ponieważ takie wypowiedzi w słowniku czy encyklopedii nie mają performatywnego charakteru, opisują jedynie elementy rzeczywistości pozajęzykowej. Natomiast definicja w aktach prawnych czyni taki element tym, czym jest. To właśnie zapis w Ustawie o bezpieczeństwie ruchu drogowego przypisuje autostradzie pewne cechy, które musi

ona spełniać, aby być autostradą. To nie opis jest dostosowany do elementu rzeczywistości pozajęzykowej, ale ten element dopasowuje się do definicji.

2.1.1.2 Ślubowania i przysięgi

W tym miejscu nie będziemy szerzej zajmować się gramatyką ślubowań i przysięg, ponieważ mają one budowę typową dla performatywów wyraźnych, o czym traktuje osobny rozdział. Przedstawimy kilka przykładowych przysięg i ślubowań i przyjrzymy się zagadnieniom, o których nie ma mowy w innych częściach pracy. Na wstępie należy jeszcze wspomnieć o samych terminach ślubowanie i przysięga. Są one zbliżone znaczeniowo, choć przysięga oznacza bądź „produkt” przysięgania (złożyć przysięgę), bądź uroczyste złożenie przysięgi. Ślubowanie ma w zasadzie tylko to drugie znaczenie, choć używa się go też dla nazwania tekstu przysięgi. Dla niektórych tekstów utrwalona jest bardziej nazwa ślubowanie (np. ślubowanie harcerskie), dla innych z kolei przysięga (np. przysięga olimpijska). Czasem stosuje się też termin *przrzeczenie*, który funkcjonuje np. w związku wyrazowym *przrzeczenie lekarskie*. Tak czy inaczej nazwy te są używane zamiennie. W języku słoweńskim istnieje termin *prisega*, który łączy w sobie oba wspomniane na początku znaczenia. Występują też wyrazy *zapisega* i *zaobljuba*, które oznaczają uroczyste złożenie przysięgi. Dalej przyjrzymy się tekstom:

1) *Pri svoji časti obljubljam, da bom zvest domovini, da bom sprejel Duhovno resničnost, jo razvijal in živel v skladu s taborniškimi zakoni.*⁶⁶ – ślubowanie harcerza

Powyższy tekst to ślubowanie składane przez słoweńskich harcerzy (tzw. *taborniki*). Umieszczenie ich wśród wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy formalnych konwencji społecznych nie do końca jest uzasadnione, jako że zasady, które obowiązują harcerzy i których przestrzeganie ślubują nie są ustalane prawnie, tylko wewnątrz organizacji. Organizacja ta jest jednak na tyle sformalizowana, że trudno by było również zaliczyć to ślubowanie do wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy nieformalnych konwencji społecznych. Niewątpliwie działalność samej organizacji regulują przepisy prawa państwowego i to, co dzieje się w zastępach harcerzy musi być nim zgodne, jednak za złamanie ślubowania nie grożą żadne konsekwencje prawne.

⁶⁶ <http://www.zts.org/index.php?id=10>

2) *Slovesno prisegam, da bom branil samostojnost, suverenost, svobodo in ozemeljsko celovitost moje domovine, Republike Slovenije ter vestno in odgovorno izvrševal svoje dolžnosti pri njeni obrambi!*⁶⁷ – ślubowanie żołnierza

3) *Slovesno prisegam, da bom pri izvajanju nalog Policije vestno, odgovorno, humano in zakonito izpolnjeval svoje naloge ter spoštoval človekove pravice in temeljne svoboščine*⁶⁸ – ślubowanie policjanta

4) *Prisegam, da bom spoštoval ustavni red, da bom ravnal po svoji vesti in z vsemi svojimi močmi deloval za blaginjo Slovenije*⁶⁹ – przysięga prezydenta Słowenii, premiera i ministrów

5) *Prisegam, da bom spoštoval pravni red Republike Slovenije in odvetniški poklic opravljal vestno, pošteno in dostojanstveno*⁷⁰ – ślubowanie adwokata

6) *V imenu vseh tekmovalcev obljubljam, da se bomo na olimpijskih igrah borili pošteno in, upoštevajoč predpise, tekmovali viteško - za slavo športa in v čast svojih ekip.*⁷¹ – przysięga olimpijska

7) *Prisegam, da bom sodniško funkcijo opravljal v skladu z ustavo in zakonom in sodil po svoji vesti in nepristransko.*⁷² – ślubowanie sędziego

8) *Svoje življenje bom namenil človečnosti. Obljubljam, da s svojimi ravnanji nikoli ne bom prizadel ugleda svojega stanu. Svoj poklic bom opravljal vestno in odgovorno. Najvišja zapoved pri mojem ravnanju bo ohranjanje in obnavljanje zdravja mojih varovancev. Varoval bom vse skrivnosti, ki mi bodo zaupane. Z vsemi svojimi močmi bom čast in plemenita izročila zdravniškega poklica ohranjal in pri opravljanju svojih zdravniških dolžnosti ne bom dopuščal nobenih razlik zaradi vere, nacionalnosti, rase, politične pripadnosti ali socialnega položaja. Spoštoval bom človeško življenje od spočetja dalje, in celo pod grožnjo ne bom svojega zdravniškega znanja uporabil v nasprotju z zakoni človečnosti. Svojim učiteljem in kolegom bom izkazoval dolžno spoštovanje.*⁷³ – przyżeczenie lekarskie

⁶⁷ <http://www.postanivojak.si/index.php?id=174>

⁶⁸ http://www.policija.si/index.php/novinarsko-sredie/index.php?option=com_content&view=article&id=5035

⁶⁹ <http://www2.gov.si/up-rs/1992-2002/mk.nsf/0/c2f88c891b1a5121c12569610029cd38?OpenDocument>

⁷⁰ <http://www.odi.si/vodstvo.html>

⁷¹ <http://www.olympic.si/olimpijskite/olimpijsko-gibanje>

⁷² <http://www.varuh-rs.si/publikacije-gradiva-izjave/govori-referati-in-clanki/novice/detajl/sodnik-in-sodstvo-v-notranjih-in-zunanjih-odnosih/?cHash=339d0f09ad>

⁷³ <http://www.zdravniskazbornica.si/zzs.asp?FolderId=386>

Ślubowania i przysięgi, których teksty przytoczono powyżej różnią się od innych, prywatnych obietnic i przysiąg tym, iż muszą być ogłoszone w odpowiednich okolicznościach. Chodzi o to co Austin nazwał warunkami fortunności oznaczonymi literami A i B. Kiedy Pan X składa przysięgę swojej ukochanej, że nigdy jej nie zdradzi, nie ma znaczenia czy ma to miejsce w domu, w lesie czy w supermarkecie, nie jest ważne czy jest on policjantem, księgowym czy alpinistą, bez znaczenia jest również czy są przy tym świadkowie czy nie. Jeśli chodzi o oficjalne przysięgi i ślubowania, to kwestią kluczową są okoliczności i osoby uczestniczące. Przykładowo przysięgę lekarską składa absolwent medycyny, a nie np. prawa, nie robi tego w domu przed żoną, tylko podczas uroczystego rozdania dyplomów w obecności innych absolwentów, profesorów, dziekanów itp. Świeżo upieczony żołnierz nie ślubuje do lustra w toalecie, tylko podczas oficjalnej uroczystości.

Jeśli chodzi o treść oficjalnych ślubowań i przysiąg, to mają one pewne cechy wspólne. Najczęściej występuje w nich fragment odnoszący się do jakiejś reguły, które podmiot zobowiązuje się przestrzegać, a które to reguły nie są określone w przysiędze (trudno by było zawrzeć w niej całą konstytucję). Takie fragmenty to: *živel v skladu s taborniškimi zakoni*; *zakonito izpolnjeval svoje naloge*; *bom spoštoval ustavni red*; *bom spoštoval pravni red Republike Slovenije*; *upoštevajoč predpise*; *Spoštoval bom človeško življenje*. Podejmując się ich przestrzegania, możemy być z tego w sposób obiektywny rozliczeni, np. nie ma wątpliwości, że przysięga została złamana, jeśli policjant okrada zatrzymanego, bo tak wynika z przepisów prawa, których zobowiązał się przestrzegać. Jednak poza tymi elementami łatwo sprawdzalnymi w przysięgach występują też elementy bardziej subiektywne, których nie można tak jednoznacznie ocenić, np. *bom sprejel Duhovno resničnost, jo razvijal*; *vestno in odgovorno izvrševal svoje dolžnosti*; *pošteno in dostojanstveno*; *bom čast in plemenita izročila zdravniškega poklica ohranjal*. W tym przypadku dotrzymanie lub niedotrzymanie obietnicy każdy może ocenić inaczej, ktoś może powiedzieć, że ten policjant jest sumienny, ktoś inny się z tym nie zgodzi. Nie istnieje jednak prawda absolutna, która by stanowiła odpowiedź na pytanie czy te elementy przysięgi zostały spełnione. Jeszcze inaczej jest w kolejnych fragmentach: *bom ravnal po svoji vesti in z vsemi svojimi močmi deloval*; *sodil po svoji vesti*; Tutaj dotrzymanie przysięgi może zweryfikować jedynie sam przysięgający, tylko on wie, czy działa zgodnie ze swoim sumieniem i czy wkłada w to wszystkie siły.

2.1.1.3 Dokumenty urzędowe

2.1.1.3.1 Uwagi wstępne

Podczas analizy tego typu wypowiedzi performatywnych pojawił się na początku problem z określeniem czy wszystkie dokumenty są performatywami, a jeśli nie wszystkie, to które są, a które nie są. Wątpliwości nie budzą na pewno dokumenty takie jak umowa, zaświadczenie, upoważnienie itp; które tworzą odpowiednio: umowa o pracę – stosunek pracy, zaświadczenie – akt zaświadczenia i zobowiązania, upoważnienie – akt upoważnienia. Co jednak z dokumentami takimi jak świadectwo (dyplom) czy odpis aktu małżeństwa, akt urodzenia, zgonu? Przecież absolwentem uczelni nie czyni nas dyplom, tylko uzyskanie zaliczeń, zdanie egzaminów, obrona pracy i inne elementy określone w regulaminie. Podobnie akt zgonu nie czyni człowieka martwym, ani akt narodzin nie sprawia naszego istnienia na tym świecie. Z drugiej strony czy można być uznanym przez prawo za absolwenta danej uczelni, jeśli nie istnieją żadne dokumenty ten fakt potwierdzające? Można zgubić dyplom, a wtedy można się odwołać do innych dokumentów będących w posiadaniu uczelni. Jednak jeśli i te powiedzmy spłonęły w pożarze, to jak możemy udowodnić, że skończyliśmy daną uczelnię? Prawo nie leży w kompetencji autorki, dlatego nie odpowiemy tu na to pytanie, możemy jednak wyciągnąć pewne wnioski, a mianowicie, że dokumenty będące dowodem powstania jakiegoś aktu co prawda go nie tworzą, stwarzają jednak pewien status prawny. Przyjrzyjmy się funkcjom dyplomu. Pełni na pewno funkcję informacyjną, ale nie można zrównać go z tekstami czysto informacyjnymi, jest bowiem dokumentem posiadającym moc prawną, służy do czegoś więcej niż do informowania. Jak wcześniej powiedzieliśmy akt urodzenia nie sprawia naszego istnienia w sensie fizyczny, na jego mocy istniejemy jednak dla państwa. Bez dokumentów stwierdzających nasze istnienie nie musimy płacić podatków czy chodzić do szkoły, bo wobec prawa nas nie ma. Dlatego tego typu dokumenty również zaliczymy tu do tekstów performatywnych, oddzielimy je jednak od umów, upoważnień itp. jako teksty pełniące funkcję performatywną w innym wymiarze. Pierwszy typ tekstów tworzy bezpośrednio stan rzeczy, którego dotyczy, np. umowa o pracę tworzy stosunek pracy. Drugi typ jest dowodem zaistnienia pewnego stanu rzeczy, sam go nie tworzy, ale nadaje mu mocy prawnej, poprzez niego stan rzeczy istnieje instytucjonalnie.

2.1.1.3.2 Dokumenty tworzące bezpośrednio stan rzeczy, którego dotyczą

W tym podpunkcie omówimy kilka najbardziej charakterystycznych typów dokumentów – podamy przykłady oraz zwrócimy uwagę, jak realizowana jest funkcja sprawcza.

UMOWA

Według słownika jest to: *pisemne lub ustne porozumienie stron, mające na celu ustalenie wzajemnych praw i obowiązków*⁷⁴

W tym miejscu interesować nas będą jedynie umowy pisemne, jako że omawiamy tu wypowiedzi performatywne mające moc prawną. Jeśli umówimy się z kimś ustnie, że przykładowo pożyczymy mu pieniądze w zamian za jakąś przysługę, to w razie niedotrzymania umowy nie możemy zwrócić się do sądu, bo nie mamy na to dowodów. Taka umowa jest również performatywem, jednak jej moc sprawcza bazuje na nieformalnej konwencji społecznej tak jak np. zakład, obietnica, groźba, porada itp. Umowy pisemne dotyczą różnych kwestii, m. in. umowa o pracę, umowa kupna – sprzedaży, umowa o świadczeniu usług, umowa najmu, umowa o dofinansowanie, o darowiznę, o opiekę, o patronat, o współpracy i inne. Bliżej przyjrzymy się pierwszemu typowi umowy.

Umowa kupna – sprzedaży

Nie zawiera performatywów wyraźnych, jest pisana bezosobowo, przynajmniej częściowo w formie formularza, np.:

_____ (naziv družbe)

_____ (ulica)

_____ (poštna številka, kraj)

Matična št.: _____

Ident. št. za DDV: _____

TRR: _____, odprt pri _____

ki jo zastopa _____

(v nadaljevanju: prodajalec)⁷⁵

Niezależnie co jest przedmiotem umowy, zawiera ona zawsze pewne elementy: dane kupującego i sprzedających, przedmiot umowy oraz jego dane identyfikacyjne, cenę, a także podpisy obu stron. Oprócz tych elementów zawiera najczęściej również pewne dodatkowe ustalenia. Przeważnie są to oświadczenia lub zobowiązania, co obrazuje poniższy załącznik do umowy kupna – sprzedaży np.

⁷⁴ <http://sjp.pwn.pl/szukaj/umowa>

⁷⁵ <http://www.redit.si/?q=node/52>

KUPEC SE OBVEZUJE:

1. *Skrbeti za mladiča, skladno z nasveti in priporočili vzreditelja in Društva ljubiteljev in vzrediteljev kraških ovčarjev Slovenije (v nadaljevnju DLVKOS)*
2. *Vzreditelju in DLVKOS poročati, posebej v času prvih petih tednov, o zdravju, telesnem napredku in vedenju psa/psice*
3. *Vzreditelju in strokovni vzrejni komisiji DLVKOS omogočiti, da psa/psico po želji vidi (obišče)*⁷⁶

*Prodajalec izjavlja, da motorno vozilo nima skritih napak oz. da mu le-te niso znane, izrecno pa kupca opozarja na naslednje posebnosti motornega vozila: _____.*⁷⁷

Całość umowy ma charakter performatywny ze względu na moc sprawczą, jaką nadaje mu prawo. Jak już mówiliśmy nie ma w niej performatywów wyraźnych, jednak dwa powyższe przykłady można by jako takie interpretować. W formularzu jest określone kto jest sprzedawcą, a kto kupcem. Wypowiedzi: *Kupec se obvezuje*, *Prodajalec izjvlja* są równoznaczne wypowiedzianymi (zapisanymi) przez odpowiednie osoby *Obvezujem se*, *Izjavljam*.

UPOWAŻNIENIE

Upoważnienie najczęściej ma formę performatywu wyraźnego, ponieważ zawiera czasownik performatywny *pooblašcam*. Tak jak umowa ma pewne stałe elementy, przede wszystkim dane osoby upoważniającej i upoważnianej oraz informację czego dotyczy upoważnienie. Kluczowym komponentem jest podpis upoważniającego, bo to on stwierdza, iż to właśnie dana osoba upoważnia. Czasownik performatywny nie zawsze występuje, niekiedy pojawia się on w formie trzeciej osoby, która jednak pełni tu taką samą funkcję jak pierwsza osoba. Pod spodem umieszczony jest przykładowy tekst upoważnienia zawierający czasownik performatywny:

⁷⁶ <http://www.dlvkos.si/file/Microsoft%20Word%20-%20obrazec%20pogodba.pdf>

⁷⁷ <http://www.redit.si/?q=node/52>

POOBLASTILO

Spodaj podpisani _____ (ime in priimek lastnika vozila), rojen _____
(dan, mesec, leto), **pooblašcam** _____ (ime in priimek pooblaščenca),
rojen _____ stanujoč _____ (prebivališče),
da lahko v mojem imenu (registrira, odjavi, ...) _____ (vrsta vozila),
znamka _____ tip _____ številka šasije _____
Registrska številka vozila _____!
V Ljubljani, dne _____
Lastnik vozila _____ Pooblaščenca oseba _____
(ime in priimek) **PODPIS** (ime in priimek) **PODPIS**⁷⁸

Nieco inny typ upoważnienia stanowi zgoda na przetwarzanie danych osobowych. Nie chodzi tu o pozwolenie na podejmowania działań w naszym imieniu, jak w typowym upoważnieniu, tylko o administrowanie naszymi danymi osobowymi. Są one prawnie chronione (w Słowenii reguluje to *Zakon o varstvu osebnih podatkov*), dlatego jeśli istnieje potrzeba ich użycia, musimy wyrazić na to zgodę w postaci krótkiego tekstu – bądź jako samodzielny dokument (załącznik do dokumentu), bądź jako część innego dokumentu. Zawsze jest to wypowiedź o charakterze performatywu wyraźnego. Występują w niej czasowniki performatywne takie jak *soglašam, dovoljujem, izjavim (da soglašam/dovoljujem)*, np.

Soglašam, da se moj elektronski poštni naslov (e-mail) za namene neposrednega trženja posreduje Podjetju Net-Planet d.o.o.ki organizira to nagradno igro. **Soglašam** z obdelavo navedenih osebnih podatkov s strani podjetja net-planet d.o.o. (...) ⁷⁹

Podpisani/a _____ rojen/a _____ stanujoč/a _____,
s to izjavo **dovoljujem** obdelavo in uporabo osebnih podatkov, ki sem jih posređoval/a v tej prijavi, v procesu akreditacije in kasneje nominacije za člana/co nadzornega sveta Modre zavarovalnice, d. d.⁸⁰

⁷⁸ <http://www.amzs.si/data/pooblastilo/index.html>

⁷⁹ <http://www.obnovi.me/?viewPage=13>

⁸⁰ http://www.modra-zavarovalnica.si/fileadmin/user_upload/Priloga_2.pdf

*Izjavljam, da sem prebral okrožnico o 13.clenu pravnega odloka 196/2003 skupaj s kopijo 7.clena istega odloka in izjavljam, da soglašam z obdelavo osebnih podatkov v mejah in za namene, precizirane v gornjih informacijah.*⁸¹

Takie upoważnienie może też dotyczyć innych niż dane osobowe chronionych prawem kwestii, np. praw autorskich. Żeby można było upublicznić czyjeś dzieło (np. artykuł, dzieło sztuki, utwór muzyczny) potrzebna jest upoważnienie autora, np.

*S podpisom dovoljujem objavo mojega dela na spletnih straneh društva.*⁸²

Rodzajem upoważnienia są też wszelkiego rodzaju pozwolenia. Żeby wybudować dom, zamieszkać w obcym kraju czy zakupić broń palną trzeba zdobyć dokument zwany pozwoleniem. Różni się ono od typowego upoważnienia tym, że jego wydawcą jest państwo, a odbiorcą obywatel czy przedsiębiorstwo, udział państwa w tworzeniu upoważnień jest natomiast przeważnie ograniczony (państwo, a raczej prawo państwowe nadaje mu mocy sprawczej, ale jego wydawcami są obywatele). Drugą różnicą jest forma. O ile upoważnienia są raczej krótkimi dokumentami, pozwolenia są najczęściej rozbudowane. Oprócz danych wydawcy (odpowiedniego organu państwowego) i odbiorcy, zawierają często wyjaśnienie wydania pozwolenia w odwołaniu do odpowiednich przepisów. Poza tym pozwolenia nie zawierają czasownika performatywnego w pierwszej osobie, co w przypadku upoważnień było niemalże regułą. Wiąże się to z faktem, iż wydaje je państwo, dlatego forma jest bezosobowa, np.

*....., rojeni, državljanki Poljske, države članice Evropskega gospodarskega prostora, se izda dovoljenje začasno prebivanje v Republiki Sloveniji, za obdobje od 20.11.2004 do 28.02.2005.*⁸³

W przykładzie powyższym nie ma czasownika performatywnego, jednak użyta tam forma bezosobowa spełnia jego funkcję. Są też jednak pozwolenia, które w żaden sposób eksplicitnie nie wyrażają performatywności. Przykładem takiego dokumentu jest prawo jazdy, które ma formę karty zawierającej m.in nazwę (*prawo jazdy – vozniško dovoljenje*)

⁸¹ <http://www.kovinar.pittini.it/slo/kontakt.php>

⁸² http://www.unaslovenia.org/sites/default/files/Prijavni%20obrazec%20-%20nagradni%20razpis%20-%20dan%20OZN%202011_0.doc

⁸³ dokument własny

zdjęcie, dane osobowe w postaci kwestionariusza, datę wydania oraz kategorię. To nazwa wyraża rodzaj illokucji, a kategoria informuje, jakie posiadacz ma uprawnienia. Prawo jazdy jest specyficznym typem upoważnienia, ponieważ w określonych okolicznościach może też służyć jako dowód tożsamości.

Pozwolenia są przyznawane najczęściej po spełnieniu określonych warunków, tym różnią się od typowego upoważnienia. Zbliżają się w tym z kolei do innego rodzaju dokumentów urzędowych, do których zaliczymy m.in. świadectwo. Nie wszystkie pozwolenia w równym stopniu, najbardziej na pewno prawo jazdy, które w zasadzie powinniśmy już omawiać wraz z tą drugą grupą. Trudno jednoznacznie powiedzieć, gdzie leży granica, jest ona bardziej wyczuwalna niż definiowalna. Spróbujmy to wytłumaczyć w sposób następujący: Pozwolenia są dowodem spełnienia pewnych warunków, tak samo jak świadectwa. Różnica polega na tym, że kiedy np. staramy się o pracę za granicą i pracodawca chce od nas pozwolenia na pobyt, to nie interesuje go czy spełniamy określone warunki, tylko sam dokument, żeby mógł nas legalnie zatrudnić. Jeśli z kolei żąda od nas dyplomu ukończenia uczelni, to kluczową dla niego sprawą jest to czy spełniliśmy warunki ukończenia uczelni, a więc czy nabyliśmy konieczną wiedzę, żeby spełnić te warunki, bo to właśnie nasz wiedza go interesuje, nie sam dokument. Podsumowując w przypadku pozwoleń nacisk kładziemy na dokument, w drugim typie (np. świadectwo) na warunki jego otrzymania. W przypadku prawa jazdy nie da się zastosować tego kryterium – pracodawca wymagający prawa jazdy chce zarówno, żebyśmy umieli jeździć, jak i formalnego potwierdzenia, że jesteśmy do tego uprawnieni, po to, aby wszystko było zgodne z prawem. Tutaj nacisk jest rozłożony na obie kwestie, prawo jazdy omówiliśmy w tym miejscu, ponieważ jest pozwoleniem, upoważnieniem.

OŚWIADCZENIA

Oświadczenia możemy podzielić na dwa typy – oświadczenia finansowe oraz oświadczenia o jakimś fakcie. Do pierwszego typu należą m.in. zeznanie podatkowe czy oświadczenie majątkowe. Funkcją tego typu dokumentów jest oficjalne zdanie sprawy z zagadnień dotyczących finansów firmy lub osoby fizycznej. Podmiot oświadcza, że dane zagadnienie w jego przypadku wygląda tak a tak i bierze odpowiedzialność prawną za to, czy jest to zgodne z prawdą. Takie dokumenty nie są performatywami wyraźnymi, mają formę formularza i jako całość tworzą wypowiedź mającą moc sprawczą na podstawie prawa.

Niektóre z nich, jak oświadczenie majątkowe oprócz danych w postaci kwestionariusza zawierają wypowiedź z czasownikiem performatywnym:

*Vlagatelj/ica izjavljam: 1. da so vsi navedeni podatki v vlogi resnični, točni in popolni; 2. da soglašam, da pristojno sodišče z namenom preverjanja navedenih podatkov po uradni dolžnosti pridobi moje podatke, ki so davčna tajnost in za svojo izjavo prevzemam vso materialno in kazensko odgovornost.*⁸⁴

Drugi typ jest zróżnicowany przedmiotowo, może być to oświadczenie o zapoznaniu się z regulaminem lub z przepisem np.

*Izjavljam, da sem prebral spodaj navedene pogoje o programu za usposabljanje za učitelja Shakti Dance-a, ravno tako pogoje glede plačila in terminov, ter se z njimi strinjam.*⁸⁵

Takie oświadczenie tworzy zobowiązanie do przestrzegania regulaminu, ale również potwierdzenie dla drugiej strony, że poinformowała podmiot oświadczenia o przepisach regulaminu. Ludzie bardzo często podpisują takie oświadczenie nie przeczytawszy regulaminu, co w razie późniejszych zastrzeżeń stanowi podstawę prawną do odrzucenia ich roszczeń. Oświadczenie o zapoznaniu się z przepisami jest elementem różnego rodzaju dokumentów takich jak umowa, zgłoszenie itp; może być również załącznikiem do jakiegoś innego dokumentu. Oświadczenia mogą być też samodzielными dokumentami, które co prawda towarzyszą przeważnie innym dokumentom, ale nie są z nimi bezpośrednio związane. Przykładem może być oświadczenie o niekaralności, które często jest wymagane, kiedy aplikujemy na jakieś stanowisko (zwłaszcza jeśli jest to poważna funkcja państwowa). Jeśli porównamy poniższy przykład takiego oświadczenia, z przykładem powyżej zauważymy, że znajdują się w nim dane osobowe (tutaj tylko imię i nazwisko, przeważnie jednak bardziej szczegółowe dane). To właśnie dlatego, że jest to samodzielny dokument, inaczej niż w przypadku oświadczenia o zapoznaniu się z regulaminem, które najczęściej towarzyszy umowie, gdzie znajdują się już dane osoby oświadczającej. To co łączy oświadczenia obu typów to charakter performatywu wyraźnego z czasownikiem performatywnym *izjavljam*. Tak więc funkcja sprawcza wynika tu nie tylko z mocy prawnej, ale także z formy samej wypowiedzi tworzącej dokument. Poniżej przykład oświadczenia o niekaralności:

⁸⁴ http://www.uradni-list.si/files/RS_-2011-026-01167-OB~P001-0000.PDF

⁸⁵ http://www.shakti-joga.si/SDE_VPIS.pdf

Izjava o nekaznovanosti

Spodaj podpisani/a _____ (priimek in ime vlagatelja) izjavljam, da nisem bil/a nikoli obsojen/a za kazniva dejanja in da mi ni s pravnomočno odločbo prepovedano opravljanje javne zdravstvene službe oziroma poklica.

(podpis vlagatelja)⁸⁶

2.1.1.3.3 Dokumenty tworzące stan rzeczy, którego dotyczą jedynie w wymiarze prawnym

DOKUMENTY STWIERDZAJĄCE TOŻSAMOŚĆ

Takimi dokumentami są przede wszystkim: dowód osobisty, paszport, legitymacja. Zanim dziecko pójdzie do szkoły, jego tożsamość potwierdza akt urodzenia. Każdy z tych dokumentów ma nieco inny zakres funkcjonalny. Dowód osobisty obowiązuje na terenie państwa (obecnie zarówno słoweński, jak i polski dowód ma moc prawną również w krajach strefy Schengen) i bez niego nie można w zasadzie uczestniczyć w życiu społeczeństwa. Nie tworzy on naszej tożsamości, ale jest jej dowodem, tworzy status prawny, dzięki któremu możemy np. oddać głos w wyborach, zapisać się na studia, kupić alkohol itp. Często, ale nie zawsze, zamiast dowodu osobistego możemy użyć paszportu, gdyż także on potwierdza naszą tożsamość, jest dowodem na to, że jesteśmy tym, za kogo się podajemy. Bez paszportu możemy funkcjonować bez przeszkód w ojczyźnie, jego główną funkcją jest identyfikacja jego właściciela za granicą. Bez niego nie możemy wjechać do obcego kraju (ogólnie, nie uwzględniając międzynarodowych porozumień dopuszczających inne dokumenty), ale nie dlatego, że paszport jest pozwoleniem (pozwoleniem jest np. wiza), tylko dlatego, że bez niego za granicą bylibyśmy nieidentyfikowalni. To mogłoby być problematyczne dla nas, kiedy zażądano by od nas potwierdzenia tożsamości lub dla władz danego kraju, kiedy popełnilibyśmy jakieś przestępstwo. Tak więc dowód osobisty różni się od paszportu tym, że poza granicami państwa traci swoją moc prawną, a co za tym idzie – funkcję sprawczą. Na terenie ojczyzny tożsamość może być też niekiedy potwierdzona legitymacją. Nie jest to jednak jedyna funkcja tego dokumentu, przede wszystkim stwierdza on i udowadnia naszą przynależność do czegoś (legitymacja szkolna, legitymacja partyjna, legitymacja ubezpieczeniowa, legitymacja kombatancka). W związku z tą funkcją legitymacja nadaje

⁸⁶ http://moc.celje.si/uprava/documents/razpisi/razpis65_obr7.pdf

uprawnienia. Jako, że stwierdza ona przynależność do czegoś, tworzy dla właściciela status prawny pozwalający do korzystania z uprawnień przysługującym osobom, które do danej organizacji czy grupy należą. Tak więc legitymacja szkolna uprawnia do korzystania ze zniżek, legitymacja ubezpieczeniowa do korzystania z ubezpieczenia, legitymacja poselska do wstępu na salę posiedzeń itp.

Wszystkie trzy dokumenty, o których mówiliśmy łączy fakt potwierdzania tożsamości. To przekłada się również na ich formę – wszystkie obowiązkowo zawierają zdjęcie i dane osobowe.

ŚWIADECTWA, DYPLOMY

Jak już mówiliśmy tego, że jesteśmy absolwentami szkoły nie sprawia świadectwo czy dyplom, tylko spełnienie przez nas warunków do tego koniecznych. Dyplom jest tego dowodem, dokumentem o mocy prawnej, dzięki któremu społeczeństwo może nas uznać za absolwenta. Świadectwo szkolne dowodzi ukończenia szkoły i tym samym nabycia pewnej wiedzy, zdobycia umiejętności. Podobnie jest ze świadectwem odbycia jakiegoś kursu, jednak w tym przypadku musimy dokonać pewnego podziału. Ukończenie niektórych kursów (zakończone przeważnie egzaminem) daje uprawnienia do wykonywania tego, czego dotyczył kurs, np. po kursie spawacza otrzymamy świadectwo jego ukończenia, które musimy okazać, kiedy ktoś spyta czy mamy uprawnienia do spawania. Inaczej jest w przypadku kursu obsługi komputera. Na kursie zdobywamy wiedzę i świadectwo jest tego dowodem, ale żeby obsługiwać komputer nie potrzebujemy świadectwa, tylko umiejętności. Tak więc niektóre świadectwa (np. ukończenia kursu spawacza, operatora wózka widłowego) są jednocześnie albo przede wszystkim pozwoleniami.

AKTY

Wyraz akty odniesiony do dokumentów urzędowych może oznaczać różne ich typy. Tutaj będzie nas interesować tylko jeden z nich, a więc nie będziemy mówić o np. akcie oskarżenia, ponieważ taki dokument należy do pierwszej, omawianej wcześniej grupy. Tutaj przyjrzymy się dokumentom stwierdzającym zaistnienie czegoś, które same w sobie tego nie tworzą, a jedynie nadają temu moc prawną. Takimi dokumentami są m. in. akt urodzenia, akt małżeństwa, akt zgonu. Akt urodzenia nie sprawia czyjegoś istnienia, tylko to istnienie potwierdza prawnie, bez niego nie ma nas dla państwa. Oprócz tego jest naszym pierwszym

dokumentem tożsamości, jak zostało już wcześniej wspomniane. Traci tę funkcję, kiedy osoba otrzymuje dowód osobisty (żeby otrzymać dowód, trzeba przedstawić odpis aktu urodzenia), co nie oznacza, że w ogóle staje się bezużyteczny, istnieje bowiem cały szereg sytuacji, kiedy musimy go okazać. Akt małżeństwa ma w zasadzie tylko jedną funkcję, a mianowicie jest dowodem zawarcia małżeństwa. Samo małżeństwo jest zawierane poprzez określone czynności w określonych okolicznościach (złożenie oświadczenia przed urzędnikiem stanu cywilnego w obecności świadków), akt małżeński go nie tworzy, jest sporządzany już po ceremonii⁸⁷. Dzięki niemu małżeństwo istnieje w świetle prawa. Akt zgonu również ma jedną funkcję – stanowi potwierdzenie czyjejś śmierci i wymaga się go np. żeby przyjąć spadek. Tak jak dzięki aktowi urodzenia istniejemy dla państwa, tak poprzez akt zgonu unieważniamy to istnienie. Jeżeli odpowiednie instytucje nie otrzymają aktu zgonu, dalej będą traktować zmarłego, jako żyjącego. Najlepiej świadczą o tym liczne przypadki pobierania emerytury przez członków rodziny zmarłego, co jest możliwe, jeśli nie przedstawią oni aktu zgonu.

Podsumowując, wszystkie dokumenty w omawianej grupie tworzą przede wszystkim prawne potwierdzenie zaistnienia jakiegoś stanu rzeczy, a tym samym urzeczywistniają ten stan dla państwa (w szerszym kontekście też dla innych państw, wspólnot międzynarodowych). To, iż jest to ich główna funkcja, odróżnia je od dokumentów z wcześniej omawianej grupy. W ich przypadku bowiem funkcja sprawcza przebiega dwutorowo – po pierwsze tworzą stan rzeczy (zarówno dla państwa jak i w sensie dosłownym), np. dokument umowy o pracę tworzy wzajemne zobowiązanie pracownika i pracodawcy. Po drugie spełniają też tę samą funkcję co dokumenty z drugiej grupy – tworzą prawne potwierdzenie zaistnienia danego stanu rzeczy, który same stworzyły np. umowa o pracę jest w razie potrzeby dowodem zaistnienia stosunku pracy.

Do wypowiedzi, których moc sprawcza ma podstawę w formalnych konwencjach społecznych zaliczyliśmy w poprzednim rozdziale również akty sakramentalne. Akty te bazują jednak w większym stopniu na mocy sprawczej wiary, dlatego omówimy je właśnie jako takie w dalszej części pracy.

2.1.2 Wypowiedzi performatywne w rozgrywkach sportowych

Jak powiedzieliśmy w poprzednim rozdziale funkcja sprawcza ma w sporcie dwojaki charakter. Pełnią ją przepisy regulujące zasady gry. Takich przepisów nie reguluje państwo,

⁸⁷ http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/73/33/Zawieranie_Malzenstw_i_Akt_Malzenstwa.html

ale odpowiednie organizacje zajmujące się daną dyscypliną. Oczywiście także państwo czyni pewne ogólne ustalenia dotyczące sportu i reguluje je odpowiednimi aktami prawnymi, regulamin danej dyscypliny musi być zgodny z prawem państwowym. Tego typu przepisy nie różnią się od innych przepisów, które omawialiśmy wcześniej, dlatego nie będziemy się tym zajmować. Interesować nas będą innego typu wypowiedzi, które również pełnią funkcję sprawczą, a która to funkcja swojej mocy nabiera dzięki przepisom danej dziedziny sportu. Chodzi mianowicie o orzeczenia sędziowskie typu *aut*, które tworzą pewne stany rzeczy. Rozgrywki sportowe nastawione są głównie na aktywność fizyczną, a nie na działalność werbalną, jednak niekiedy przepisy wymagają wypowiedzenia jakiejś formuły przez sędziego. W tym miejscu trzeba zaznaczyć, iż formuły te są wspólne dla większości krajów świata, dlatego nie możemy mówić tu o słoweńskich performatywach w sporcie, tylko potraktować temat ogólnie. Najczęściej formuły pochodzą z języka angielskiego, niekiedy także z języka używanego w kraju, skąd wywodzi się dana dyscyplina, np. w japońskich sztukach walki z języka japońskiego.

W niektórych dyscyplinach sędzia pełni raczej bierną rolę i przebieg gry nie wymaga jego udziału, przewiduje obecność sędziego jedynie w charakterze obserwatora, który czuwa nad przestrzeganiem zasad. Kiedy indziej sędziowie mają za zadanie oceniać zawodników, nie muszą jednak nic mówić. W obu przypadkach istnieje możliwość zanegowania przez sędziego jakiegoś zagrania czy zachowania, a wtedy jego słowa mają moc sprawczą. Tutaj jednak omówimy niektóre przypadki, kiedy wypowiedzi sędziego odgrywają kluczową rolę.

Zacznijmy od ogłoszenia *autu* w tenisie ziemnym. Zadaniem zawodników jest odbijanie piłeczki raketą tak, aby się zmieściła w specjalnie do tego celu określonym polu. Kiedy piłeczka odbije się poza tym polem, sędzia krzyczy *Aut!* Powstaje pytanie: Które działanie tworzy stan rzeczy, jakim jest piłka na aucie – wybiecie piłki poza pole gry przez zawodnika czy słowo *aut* wypowiedziane przez sędziego? Odpowiedź nie jest jednoznaczna, istnieją bowiem dwie sytuacje. Do niedawna to sędzia był „sprawcą”, ponieważ nawet kiedy piłka trafiła w pole, a sędziemu wydawało się, że była poza nim, to liczyła się jego ocena i jego oznajmienie *Aut!*, a więc to jego wypowiedź tworzyła stan rzeczy jakim jest piłka poza polem, nie miało znaczenia czy rzeczywiście tam była czy nie. Druga sytuacja daje inną odpowiedź na zadane wcześniej pytanie. W dzisiejszych czasach na niektórych kortach istnieje możliwość sprawdzenia czy piłka była dobra dzięki animacji komputerowej. W takich okolicznościach, kiedy sędzia krzyknie *Aut!*, a zawodnik poprosi o sprawdzenie piłki, która okaże się prawidłowa, wcześniejsze orzeczenie sędziego o aucie nie ma mocy sprawczej i to zagranie zawodnika tworzy stan rzeczy. W wielu innych dyscyplinach również istnieje

pojęcie autu, jednak ustne orzeczenie sędziego jest zastąpione najczęściej przez komunikat niewerbalny (podniesienie flagi, wskazanie ręką), który ma charakter performatywny. Sytuacja opisana wyżej różni się od kolejnego przykładu, różnica polega na tym, że co innego jest tworzone poprzez wypowiedź sędziego. Chodzi mianowicie o różnego rodzaju komendy, których główną funkcją jest funkcja nakłaniająca, jednak pośrednio tworzony jest nakaz czy zobowiązanie, a więc pełnią też funkcję performatywną. Przykładem takiej komendy niech będzie słowo *break* wypowiedziane przez sędziego w boksie. Na tą komendę zawodnicy mają przerwać walkę i odsunąć się od siebie, wypowiedź sędziego tworzy zobowiązanie względem nich, ponieważ jest to wypowiedź performatywna. Istnieją też jednak komendy niepełniące funkcji dyrektywnej, a jedynie performatywną, dodatkowo informacyjną. Pozostając przy boksie, na komendę *boks* zawodnicy rozpoczynają walkę, wypowiedź nie jest dyrektywą, bo zawodnik nie musi od razu rzucić się do pojedynku, jest natomiast performatywem, ponieważ tworzy stan rzeczy, jakim jest walka w toku. Podobnie jest w innych sportach walki, gdzie pojedynek rozpoczyna odpowiednia werbalna komenda sędziego (np. w judo – *hajime*, boks tajski – *chok*, taekwondo – *si jak*). Poza sportami walki ciężko jest znaleźć ustne komendy rozpoczynające dane wydarzenie sportowe, zastąpiono je innymi formami performatywnych komunikatów (przykładowo gwizdek rozpoczyna mecz piłki nożnej, wystrzał sygnalizuje początek biegu, zielone światło – wyścigu). Nie dotyczy to jedynie początku jakiegś rywalizacji, generalnie komunikacja niewerbalna dominuje, co jest zrozumiałe nie tylko w dyscyplinach, gdzie porozumiewanie się przy pomocy mowy jest utrudnione (np. sporty motorowe). Gesty i symbole zapewniają szybkie, zrozumiałe i jednoznaczne przekazywanie komend, komunikatów i orzeczeń.

2.1.3 Inne wypowiedzi performatywne na mocy prawa

W tym punkcie wspomnimy jeszcze o jednym typie wypowiedzi, którym mocy sprawczej nadaje prawo. W przeciwieństwie do większości aktów prawnych mają one formę ustną i służą do tworzenia stanów rzeczy w pewnych oficjalnych sytuacjach takich jak rozprawa sądowa czy obrady sejmiku. Podstawowym założeniem jest w ich przypadku jest wypowiadanie ich przez właściwe osoby, a więc w sądzie możliwość tworzenia prawnych stanów rzeczy przypada sędziemu np. gdy powie *Obsojam vas na dve leti zapora brez možnosti predčasnega pogojnega odpusta*; to wyrok obowiązuje. Bliżej przyjrzymy się przebiegowi obrad sejmiku, gdzie funkcję podobną jak sędzia w sądzie pełni marszałek sejmiku. Zawierają one różnego typu wypowiedzi performatywne. Tutaj interesują nas takie, które tworzą pewne oficjalne stany rzeczy na podstawie prawa, prawo czyni je skutecznymi, np. tak

jak sędzia może wydać wyrok w sądzie, tak obrady sejmu może otworzyć tylko marszałek, ponieważ tak mówią przepisy prawne, wypowiedź w ustach innego uczestnika obrad byłaby w terminologii Austina niewypałem. Nie będziemy brać pod uwagę wypowiedzi performatywnych takich jak np. obietnica posła, ponieważ taka wypowiedź bazuje na nieformalnej, a nie formalnej konwencji społecznej (o tego typu wypowiedziach mowa będzie w następnej części pracy).

Jak już powiedzieliśmy, niektóre wypowiedzi marszałka sejmu pełnią funkcję sprawczą na podstawie prawa. Dzięki czynnościom mownym może on otwierać i zamykać obrady, nadawać moc prawną decyzjom podjętym w trakcie obrad oraz sam podejmować decyzje. Charakterystyczne dla wypowiedzi performatywnych bazujących na formalnej konwencji społecznej jest fakt, iż często przyjmują formę performatywów utajonych lub inaczej mówiąc ich sprawczość nie jest wyrażona eksplicytnie (przepisy prawne, wiele typów dokumentów urzędowych). Tak może być również w przypadku omawianych wypowiedzi. Mogą zawierać czasownik performatywny, ale często występują bez niego np.

Ugotavljam, da je predlog sprejet.

Predlog je sprejet.

Bywa również, że czasownik performatywny występuje, ale tak naprawdę nie tworzy stanu rzeczy, na który wskazuje jego semantyka, tak więc performatywność jest wyrażona eksplicytnie, ale rodzaj illokucji już nie, np.

Predlagam, da ugotovimo prisotnost. Prisotnih je 47 poslank in poslancev.

Czasownik *predlagam* według słownika oznacza: *reči, izraziti komu kaj z namenom, da o tem premisli in to sprejme, se za to odloči*⁸⁸ W powyższym przykładzie mamy do czynienia z podjęciem decyzji, a nie z propozycją, marszałek nie proponuje posłom, żeby sprawdzić obecność, tylko informuje ich, że sprawdzanie obecności nastąpi, czasownik *predlagam* pełni rolę zwrotu grzecznościowego.

Wypowiedzi performatywne wypowiedziane przez marszałka możemy podzielić na takie, które bezpośrednio tworzą stan rzeczy, którego dotyczą oraz takie, które go nie tworzą,

⁸⁸ http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=predlagati&hs=1

ale wypowiedź jest potrzebna, aby stan rzeczy mógł zostać uznany, nadaje mu więc mocy prawnej. Przyjrzymy się pod tym kontem poszczególnym wypowiedziom:

Pričenjam 1. izredno sejo Državnega zbora Republike Slovenije, ki sem jo sklical na podlagi prvega odstavka 49. člena, prvega odstavka 51. člena in 54. člena poslovnika Državnega zbora.

S tem zaključujem to točko dnevnega reda in zaključujem 1. izredno sejo Državnega zbora Republike Slovenije.

Marszałek rozpoczyna obrady używając czasownika performatywnego *pričenjam* i kończy je wypowiedzią z czasownikiem *zaključujem*. Jego wypowiedź tworzy bezpośrednio stan rzeczy – od tego momentu obrady są rozpoczęte (są zakończone) i nie można tego zrobić inaczej niż właśnie przez wypowiedź marszałka.

Ugotavljamo prisotnost! (79 prisotnih.)

Ugotavljam, da je zbor sklepčen in lahko odloča.

Pierwsza z wypowiedzi bezpośrednio tworzy zarządzenie, druga natomiast choć jest performatywem wyraźnym bezpośrednio tworzy jedynie stwierdzenie, nie o to w niej jednak chodzi. Wypowiedź ta ma na celu stworzenie pozwolenia na podjęcie obrad (lub głosowania) i ten stan rzeczy tworzy implicytnie. Bezpośrednio jest on wynikiem obecności odpowiedniej liczby posłów na sali, to ona pozwala podjąć obrady, ale wypowiedź marszałka stwierdzająca ten fakt jest konieczna i przez to ma charakter performatywny.

Prehajamo na 1. točko dnevnega reda.

To marszałek podejmuje dany temat, który będzie przedmiotem obrad (choć oczywiście wcześniej jest to ustalane przez głosowanie lub w inny sposób), on decyduje, kiedy zagadnienie zacznie być omawiane i czyni to najczęściej w słowach, jak w powyższym przykładzie. W ten sposób tworzy bezpośrednio stan rzeczy, którego wypowiedź dotyczy, a więc rozpoczęcie punktu obrad.

Dajem besedo gospodu Mozetiču.

Besedo ima gospod Branko Tomažič.

Powyższe wypowiedzi w sposób bezpośredni tworzą pozwolenie na zabranie głosu. Może być to wyrażone performatywem wyraźnym (jak w pierwszym zdaniu) lub utajonym (zdanie drugie).

Odrejam odmor in sejo nadaljujemo ob 13.45 uri.

Očitno pa je nekaj narobe z ozvočenjem. Obveščen sem... (Tehnične težave z ozvočenjem.)

Sejo bomo nadaljevali čez deset minut.

Prawo pozwala marszałkowi na tworzenie pewnych zarządzeń, takich jak przerwa w obradach. Performatywność wypowiedzi zdecydowanie najczęściej jest wyrażona eksplicytnie (przykład pierwszy), ale bywa również implicytnie, wtedy przeważnie potrzebny jest odpowiedni kontekst (przykład drugi).

Na glasovanje dajem predlog, da se 10. točka umakne z današnje izredne seje državnega zbora.

Marszałek sejmu poddaje również wnioski pod głosowanie. Najczęściej jego wypowiedź to performatyw wyraźny, który bezpośrednio tworzy taki stan rzeczy, którego dotyczy, a więc czyni dany wniosek przedmiotem głosowania.

Ugotavljamo prisotnost! (75 prisotnih.) Kdo je za tak predlog? (56 poslancev.) Je kdo proti? (8 poslancev.) Ugotavljam, da je predlog sprejet.

Powyżej znajduje się przykładowa formuła głosowania w sejmie. Jest ono procesem sprawczym, na który składa się działanie językowe (wypowiedzi marszałka), jak również pozajęzykowe (wciskanie odpowiednich guzików przez posłów). Same wypowiedzi nie sprawiają, że wniosek zostaje przyjęty lub odrzucony, jednak bez nich również nie mogłoby się to odbyć. Są to więc wypowiedzi, którym performatywnego charakteru nadaje nie samo prawo, ale muszą towarzyszyć im odpowiednie działania pozajęzykowe.

2.2 Wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy nieformalnych konwencji społecznych

2.2.1 Uwagi wstępne

W tym miejscu przyjrzymy się wypowiedziom, których performatywny charakter bazuje na nieformalnych konwencjach, a więc na przyjętych przez społeczność, ale nieformalnych, nigdzie nie zapisanych, istniejących w świadomości ludzkiej regułach takich jak np: mówiąc *obiecuję* sprawiam, że ludzie będą oczekiwać, że zrobię to, co powiedziałem; mówiąc *proszę* sprawiam, że ludzie wiedzą że czegoś chcę; mówiąc *polecam* sprawiam, że ktoś nastawi się pozytywnie do tego, o czym mówię (lub rozważy zrobienie tego); mówiąc *dziękuję* sprawiam, że ktoś poczuje się doceniony, mówiąc *podkreślam* sprawiam, że ktoś zwróci szczególną uwagę na to, co podkreślam. Takich niepisanych reguł jest całe mnóstwo, niekiedy można jedną z nich wyrazić na więcej sposobów, co stanie się podstawą wyodrębnienia pewnych grup wypowiedzi, np. do podjęcia zobowiązania można użyć różnych czasowników. Pozostałe wypowiedzi, których nie można połączyć w grupy omówimy osobno.

Będą nas interesować przede wszystkim performatywy wyraźne, ponieważ, jak już mówiliśmy wcześniej uwzględnianie wszystkich możliwości stworzenia jakiegoś stanu rzeczy w sposób nieeksplicytny rozmyłoby temat pracy (np. zdanie *Marian to uczciwy człowiek*. w odpowiednich okolicznościach może być poręczeniem, ale nie musi, każda wypowiedź w odpowiednich okolicznościach tworzy jakiś stan rzeczy, co nazywamy jej siłą illokucyjną i uznajemy za odrębny temat, inne spojrzenie na zagadnienie). Wypowiedzi bez czasownika performatywnego uwzględnimy jednak w pewnych przypadkach. Dotyczyć to będzie głównie zwrotów grzecznościowych, które często mają formę bezczasownikową, choć zwykle utworzoną od czasownika lub od pełnego zdania przez pominięcie czasownika, np. słoweńskie *Hvala* ← *Zahvaljujem se*, polskie *Moje kondolencje* ← *Składam kondolencje*.

W tym punkcie pominiemy pewne wypowiedzi, jako, że mówiliśmy o nich już wcześniej. Należy jednak zaznaczyć, że również dla nich podstawą nadającą funkcję sprawczą są nieformalne konwencje społeczne. Chodzi tu o wypowiedzi pełniące funkcję nakłaniającą, które bazują na następujących regułach:

- mówiąc coś sprawiam, że ktoś coś zrobi np. *V imenu in na prošnjo še živih svojcev žrtev javno terjam javne odgovore*.
- mówiąc coś sprawiam, że ktoś rozważy zrobienie czegoś np. *Sugeriram, da bi spremenili datum*.
- mówiąc coś sprawiam, że ktoś czegoś nie zrobi np. *Prepovem poslušanje radia med delovnim časom*.

– mówiąc coś sprawiam, że ktoś rozważy odstąpienie od zrobienia czegoś np. *Odsvetujem uživanje večjih količin kofeinskih pijač*.

– mówiąc coś czynię zmiany w czymś myśleniu np. *Spodbujam te k pozitivnemu mišljenju*.

W punkcie o funkcji nakłaniającej mówiliśmy również o wypowiedziach, które spełniają powyższe reguły, jednak w sposób ukryty czyli służą manipulacji. Jako że ich funkcja nakłaniająca jest zależna od kontekstu i w innym kontekście wcale nie muszą jej pełnić, nie będziemy ich w tym punkcie pomijać, uwzględnimy tylko ich podstawowe, a nie ukryte znaczenie, np. wypowiedź *Obljubim, da bom dober župan*. będziemy traktować jako zwykłą obietnicę podlegającą regule: mówiąc coś sprawiam, że ludzie będą oczekiwać, że zrobię to, co powiedziałem. Nie będziemy się doszukiwać manipulacji mającej na celu zdobycie głosów w wyborach.

Drugą grupą, o której już mówiliśmy i nie będziemy tu powtarzać zagadnienia są wypowiedzi o wyraźnej funkcji informacyjnej. Należy podkreślić słowo **wyraźnej**, bo jak powiedzieliśmy w poprzednim rozdziale, wiele wypowiedzi performatywnych może pełnić funkcję informacyjną lecz przeważnie jest ona marginalna. W tym punkcie pominiemy tylko te wypowiedzi, dla których funkcja informacyjna jest równie ważna, jak funkcja sprawcza lub tylko nieco mniej istotna np. *Obveščam vas, da na podlagi 14. člena zakona o ustavnem sodišču odstopam od candidature za sodnika ustavnega sodišča*. W celu ujednolicenia pominiętej grupy wykluczamy z naszych rozważań wypowiedzi z czasownikami o wyraźnej funkcji informacyjnej. Należy jednak zaznaczyć, iż niekiedy nawet te czasowniki mogą tworzyć wypowiedzi, których informacyjny charakter jest marginalny i taka wypowiedź powinna być zaliczona do grupy tworzącej zobowiązanie, a więc podlegającej regule: mówiąc coś sprawiam, że ludzie będą oczekiwać, że zrobię to, co powiedziałem np. *Izjavljam, da se bom ravnal po ustavi Republike Slovenije, ustavi Socialistične federativne republike Jugoslavije in zakonih in da bom vestno in odgovorno opravljal svojo dolžnost*.

Poczyniwszy odpowiednie założenia możemy przejść do interesujących nas w tym miejscu zagadnień.

2.2.2 Nieformalne konwencje społeczne jako podstawa sprawczego charakteru wypowiedzi

WYPOWIEDZI GRZECZNOŚCIOWE

Poszczególne zwroty będziemy omawiać przyporządkowując je do odpowiedniej reguły, konwencji społecznej, na której bazują. Należy jednak podkreślić, iż wszystkie te

zwroty podlegają przede wszystkim innej, nadrzędnej konwencji, a mianowicie założeniu, że w pewnych okolicznościach należy zachować się tak a tak, bo tego wymaga grzeczność. Niektóre wypowiedzi tego typu bardziej szczegółowe reguły spełniają tylko teoretycznie, co będzie zaznaczone w ich przypadku. Wydaje się to być dość istotne – część wypowiedzi grzecznościowych to tylko puste znaczeniowo zwroty przyporządkowane do okoliczności, inne oprócz niosą ze sobą pewne treści, np. podziękowanie może być tylko konwencjonalnym zwrotem, jaki klient wypowiada do sprzedawcy na zakończenie zakupów, ale może być też wypowiedzią służącą okazaniu wdzięczności przez nadawcę, a tym samym wzbudzającą też pewne odczucia u odbiorcy. Poszczególne wypowiedzi będziemy omawiać w przyporządkowaniu do kilku przykładowych szczegółowych reguł, a w ich obrębie odróżnimy te puste znaczeniowo oraz te, które wnoszą jakieś znaczenie.

a) mówiąc coś sprawiamy, że ktoś czuje się doceniony

Zahvaljujem se vsem sodelavcem, upravi in sponzorjem, ki so pripomogli k dobrim rezultatom.

Zelo sem hvaležna vsem, ki mi stojijo ob strani.

Še enkrat pa tudi izražam hvaležnost kolegu Tonetu Partljiču, da mi je povedal še drugi del tistega, kar je v Bistrici slišal (...)

Hvala, ni treba.

Izvolite. – Hvala.

Takich wypowiedzi używamy przeważnie, gdy ktoś coś dla nas zrobił i chcemy (lub niekoniecznie chcemy, ale wypada) wyrazić wdzięczność (trzy pierwsze przykłady). Podobnie jest, jeśli ktoś nam coś zaproponował, a my nie chcemy skorzystać z propozycji, ale chcemy docenić jego inicjatywę (czwarty przykład). W piątym przykładzie reguła mówiąca o docenieniu kogoś jest czysto teoretyczna, gdyż jest tylko frazą używaną w pewnych okolicznościach w celu zachowania grzecznościowej konwencji. W przykładach ujęto różne możliwe formy realizacji omawianej reguły – *zahvaljujem se* to performatyw wyraźny, pozostałe formy od niego pochodzą.

b) mówiąc coś sprawiamy, że ktoś myśli, że żałujemy/jest nam przykro z powodu tego, o czym mowa (Myśli, a nie wie, bo wtedy szczerość byłaby warunkiem koniecznym, a nie jest to możliwe do sprawdzenia, dlatego nie należy stawiać takiego warunku)

Za napako se opravičujem.

Oprostite za zamudo.

Oprostite, kje je stranišče?

Najczęściej przepraszamy, kiedy zrobimy coś niewłaściwego, nie zawsze jednak naprawę tego żałujemy. Nie ma to znaczenia dla performatywnego charakteru wypowiedzi, bo jak zaznaczyliśmy na początku rozdziału niespełnienie wytyczonych przez Austina warunków oznaczonych grecką literą Γ (nieszczere przeprosiny właśnie tych warunków nie spełniają) nie jest przeszkodą, aby wypowiedź nie była performatywna.

Ostatni przykład, tak jak w poprzednim podpunkcie, czyni regułą czysto teoretyczną, jest tylko zwrotem, którego wymaga bardziej ogólna konwencja, o której była mowa na początku. Tak więc szukając toalety niegrzecznie jest podejść do obcej osoby i prosto z mostu spytać *Kje je stranišče?* Zwrot przeprosin ma wyrazić żal, iż osobie przeszkadzamy w tym, czym aktualnie się zajmuje. Oczywiście żal ten jest tylko teoretyczny, bo przecież nikt nie żałuje, że przeszkadza komuś w staniu na przystanku, gdy pyta czy już jechał jego autobus.

Jeśli chodzi o formę wypowiedzi bazujących na tej regule, to jedną z możliwości jest znów użycie czasownika performatywnego, jednak druga forma nie pochodzi od niego, tak jak to miało miejsce przy formach pochodnych od *zahvaljujem se*. Zwrot *oprostite* to forma rozkazująca innego czasownika – *oprostiti* (wybaczyć). Z semantycznego i gramatycznego punktu widzenia jest to odwołanie się do odbiorcy, żeby coś zrobił (wybaczyła) i to jest głównym celem wypowiedzi, z pragmatycznego natomiast to nadawca wykonuje kluczową czynność (przepraszam), to, o co prosi się odbiorcę, jest kwestią drugorzędną.

c) mówiąc coś sprawiam, że ktoś myśli, że czegoś dla niego chcemy

Želim ti v prihajajočem letu, da zmoreš mir v sebi, sprejmeš vse tisto, kar pride, a ni v tvoji moči, da spremeniš, da zmoreš pogum spremeniti tisto, kar je v tvoji moči, in modrost, da poznaš razliko.

Star ali mlad, samo to ti voščim: Bog ti daj fanta, ki te bo vreden

Naj vam bo ta dan bolj naklonjen kot je bil tisti pred časom nazaj, ko je bilo manj zadovoljstva.

W dwóch pierwszych przykładach widzimy czasowniki performatywne, których używamy do składania życzeń. Często też czasowniki te pomijamy i zastępujemy je trybem

życzącym⁸⁹, jak w przykładzie trzecim. Istnieje jednak całe mnóstwo zwrotów, w których czasownik jest pominięty z zasady i nie używamy go lub zwrot pochodzi od wypowiedzi z czasownikiem performatywnym. Niekiedy nawet nie zdajemy sobie sprawy, że jest on domyślną częścią zwrotu. Oto przykłady:

Dober dan / večer / dobro jutro (Želim ti dober dan)

Zdravo (Želim ti, da bi bil zdrav)

Lahko noč (Želim ti lahko noč)

Dober tek (Želim ti dober tek)

Srečno pot (Želim ti srečno pot)

Lepo se imej (Želim ti, da bi se imel lepo)

Na zdravje (Želim ti, da bi bil zdrav)

Duża część z tych zwrotów jest tak naprawdę pusta znaczeniowo, gdy mówimy *na zdravje* komuś, kto kichnął, raczej nie myślimy o tym, żeby życzyć mu zdrowia, tylko wypełniamy konwencję grzeczności. Podobnie jest z *dober dan / dzień dobry*, to tylko wyrażenie grzecznościowe, wypowiadając które nie myślimy o życzeniu komuś czegokolwiek. W tym przypadku dotyczy to jednak przede wszystkim Polaków, ponieważ Słoweńcy oprócz krótkiego *dober dan / večer / dobro jutro* (czy jeszcze krótszych *dan / čer / jutro*) używają niekiedy formy z czasownikiem *voščim* lub *želim* np.

Hvala za besedo. Prav dober dan voščim vsem spoštovanim poslankam in poslancem. Bi zelo na kratko podala nekaj osnovnih karakteristik in razlogov, zakaj je vlada pripravila predlog zakona o upravnih taksah.

Zwrot z czasownikiem przypomina polskie *Życzę miłego dnia / wieczora*, jednak słoweńskie wyrażenie jest używane jako powitanie (co pokazuje kontekst wypowiedzi), polskie natomiast na pożegnanie. Poza tym istnieje analogiczny zwrot słoweński *Želim prijeten dan*, który co ciekawe bywa używany zarówno jako powitanie, jak i pożegnanie, np.

Zaključujem to točko dnevnega reda in 46. izredno sejo Državnega zbora Republike Slovenije. Prijeten dan želim. – pożegnanie

⁸⁹ A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, *Slovenska slovnica*, Ljubljana 1956, s. 217

Besedo dajem predstavnikom poslanskih skupin. Prvi se je k razpravi prijavil gospod Borut Pahor v imenu poslanske skupine Združene liste. BORUT PAHOR: Hvala lepa, gospod predsednik. Spoštovane kolegice in kolegi, predsednik vlade, gospod kandidat! Vsem skupaj želim prijeten dan in uspešno delo. – powitanie

d) mówiąc coś sprawiamy, że ktoś myśli, że mamy pewne uczucia

To je Metod.« »Me veseli.«

Moje sožalje, gospa.

Jaz razumem tukaj, sprejmite pač moje globoko sožalje, jezo kolegov iz Združene liste oziroma Socialnih demokratov (...)

Najprej naj ti izrečem sožalje ob smrti očeta.

Naj vam na začetku izrazim sožalje ob izgubi ljubljene osebe.

Ne vem, kako naj ti izrazim sožalje.

Dovolite mi, Vaša Ekscelenca, da Vam izrazim iskreno sožalje v imenu državljanov Republike Slovenije in v svojem imenu.

Sprawienie, żeby ktoś myślał, że mamy pewne uczucia służy oczywiście w mniejszym lub większym stopniu celom grzecznościowym. Na pewno dotyczy to przede wszystkim zwrotu *me veseli* wypowiedzanego, gdy kogoś poznajemy. Nikt nie bierze tych słów dosłownie i przeważnie tak naprawdę nie obchodzi nas czy komuś jest miło nas poznać czy nie, to tylko formalność, dzięki której jesteśmy uprzejmi wobec nowo poznanej osoby. Nieco inaczej jest w przypadku kondolencji; konwencja społeczna nakazuje kulturalnym ludziom złożyć je komuś, kto stracił bliską osobę, jednak robimy to przede wszystkim dlatego, aby okazać nasze wsparcie, współczucie, które przeważnie jest odczuwane naprawdę (co oczywiście nie jest konieczne, by skutecznie złożyć kondolencje). Jeśli chodzi o formę, to przy poznawaniu ludzi w zasadzie używa się tylko zwrotu *me veseli*, złożyć kondolencje można natomiast na wiele sposobów, co obrazują przykłady. Forma performatywu wyraźnego jest możliwa tylko teoretycznie – *izrazim sožalje* i *izrečem sožalje* używane są przeważnie z partykułą *naj* (przykład czwarty i piąty), często również w zdaniu podrzędnym jak w dwóch ostatnich przykładach. Dużą frekwencje ma zwrot bez czasownika – *moje sožalje* (przykład drugi) oraz zwrot ten z formą imperatywną czasownika *sprejeti* (przykład trzeci).

e) mówiąc coś sprawiam, że ktoś odczuwa wobec siebie naszą życzliwość lub uznanie

Kolegice in kolegi! Preden bomo ugotovili prisotnost, tudi pozdravljam angleške predstavnike parlamenta, člane interparlamentarne unije. Lepo jih pozdravljam v državnem zboru Republike Slovenije.

Hkrati pozdravljam gospoda Kacina, da med enim in drugim obiskom v tujini najde toliko časa, da pride tudi v državni zbor.

Odgovori mi na pismo! Lep pozdrav!

Pozdravljeni, dovolite, da se predstavim, moje ime je ... Vas zanima?»

Čestitam svojim igralcem za prikazano igro.

Reguła ta jest w zasadzie dość podobna do poprzedniej, wypowiadając coś zgodnie z nią też wyrażamy pewne uczucia (*pozdravljam* – wyraz naszej życzliwości, pozytywnego nastawienia do odbiorcy, *čestitam* – wyraz uznania). Różnica jest jednak wyczuwalna, chodzi bowiem o to, że w tej grupie wyraźniejsze jest nastawienie na odbiorcę, wyrażenie naszych odczuć jest kwestią drugorzędną. Ma to miejsce zwłaszcza w przypadku pozdrowienia, które jest przede wszystkim formą powitania i pożegnania. Może być ono wyrażone performatywem wyraźnym (jak w dwóch pierwszych przykładach) lub utajonym (jak w dwóch kolejnych przykładach). Jako powitanie i pożegnanie zwroty pochodzące od czasownika *pozdravljati* spełniają regułę teoretycznie, służą przede wszystkim wypełnieniu konwencji grzecznościowej. W przykładzie drugim natomiast mamy pozdrowienia nie będące ani powitaniem, ani pożegnaniem, wypowiedź ta w pełni oddaje regułę e), nadawca wyrażnie ma na celu wyrażenie życzliwości i uznania. W języku słoweńskim może potwierdzać to dodatkowo budowa gramatyczna (co w języku polskim jest niemożliwe). Czasownik *pozdravljam* wymaga w zasadzie dwóch argumentów przedmiotowych (kto i kogo), może jednak towarzyszyć mu dodatkowo argument nieprzedmiotowy wyrażający przyczynę pozdrowienia (z jakiego powodu), co ma miejsce w omawianym przykładzie drugim. Dla porównania taką charakterystykę ma czasownik *čestitam*, tyle że w jego przypadku argument nieprzedmiotowy jest obligatoryjny. Gratulacje to kolejny zwrot grzecznościowy spełniający omawianą regułę. W odróżnieniu od pozdrowień są one wyrażane przede wszystkim za pomocą performatywu wyraźnego, co obrazuje przykład: *Čestitam svojim igralcem za prikazano igro.*

WYPOWIEDZI TWORZĄCE ZOBOWIĄZANIA, ODPOWIEDZIALNOŚĆ

a) mówiąc coś sprawiam, że ktoś będzie oczekiwać, że to, co powiedziałem zostanie spełnione

Prisežem, da bom v prihodnje zasledoval direktorja te »elektrotehnične« organizacije in davkarji prijavljaj vse njegovo početje.

Obljubim vam, da nisem zadnjič tukaj.

Jaz pa se obvežem, da bom v tem času uredil grad.

Vso drugo izdajo pa se zavežem urediti do 1. januarja 1902

Garantiram vam, da bodo poročila ob uri napisana v vseh nadzornih svetih.

Jamčim vam, da se vas nihče ne dotakne.

Zagotavljam vam, da se bom kot predsednik ustavnega sodišča do zadnjega boril za svobodo tiska.

Zatrjujem pa, da tekmecev ne bomo podcenjevali, česar si Slovenci na tihem najbolj želijo.

Izjavljam, da se bom ravnal po ustavi Republike Slovenije, ustavi Socialistične federativne republike Jugoslavije in zakonih in da bom vestno in odgovorno opravljal svojo dolžnost.

Wypowiedzi bazujące na powyższej regule tworzą zobowiązania. Jak widać w przykładach, można je stworzyć na wiele sposobów, tutaj mówimy tylko o tych wyrażonych przez performatywy wyrażne, choć tworząc zobowiązanie można obejść się bez czasownika performatywnego – przykład siódmy mógłby wyglądać następująco: *Kot predsednik ustavnega sodišča se bom do zadnjega boril za svobodo tiska*. W takiej formie wypowiedź ta również sprawia, że odbiorca oczekuje spełnienia jej treści, jednak czasowniki performatywne uwierzytelniają wypowiedź, wpływają na zaufanie odbiorcy, mówią również w jakim stopniu poważnie podchodzi nadawca do spełnienia zobowiązania. Bez wątplenia poczuje się pewniej co do spełnienia zobowiązania, jeśli ktoś nam coś obieca używając czasownika *obiecuje*, niż kiedy czasownik pominie. Każdy z czasowników performatywnych tworzących zobowiązania ma nieco inne zabarwienie stylistyczne, nieco inny odcień znaczeniowy, a poza tym wytwarza u odbiorcy inny stopień pewności. Czasowniki *prisegam*, *obvezujem se/zavezujem se*, *obljubljam*, *zatrjujem/zagotavljam*, *izjavljam* w tej kolejności wskazują na stopień pewności od największego do najmniejszego. Mówiąc *prisežem* dajemy odbiorcy do zrozumienia, że tworzone w ten sposób zobowiązanie to dla nas świętość. Zwykło się przyjmować, iż przysięga się jedynie w sprawach poważnych, co nadaje przysiędze

wyjątkowego charakteru i czyni z niej ostateczny, najbardziej skuteczny środek mający przekonać odbiorcę o szczerym postanowieniu wypełnienia zobowiązania. Na drugim końcu znajduje się czasownik *izjavljam*, który sam w sobie tworzy oświadczenie, nie zobowiązanie, dopiero treść uzupełniająca go mówi nam, że wypowiedź ma charakter zobowiązujący. Wśród wymienionych czasowników nie umieściliśmy *garantiram* i *jamčim*, które różnią się nieco od wcześniej przytoczonych. Tamte czasowniki dotyczyły rzeczy, na które mamy wpływ, możemy obiecać coś, co leży w naszej mocy lub przynajmniej odbiorca musi wierzyć, że leży to w naszej mocy. Czasowniki *garantiram* i *jamčim* wyraża nasze przekonanie, że coś może zostać spełnione, ale nie stawia bezpośrednio nadawcy w roli głównego odpowiedzialnego za wykonanie tego, o czym mowa. Nie mniej jednak czasowniki te również tworzą zobowiązanie, ponieważ mówiąc *garantiram*, *jamčim* bierzemy odpowiedzialność za spełnienie tego, co gwarantujemy lub za co ręczymy.

b) mówiąc coś, biorę odpowiedzialność za zgodność z prawdą tego, co mówię i ktoś dzięki temu myśli, że to prawda

Prisežem, da se nisem dala operirati.

Garantiram, da pri pripravi sprememb zakona o medijih ne sodeluje nihče iz Nove revije.

Jamčim vam, da v nobeni nevladni organizaciji razmerje med najnižjimi in najvišjimi plačami ne presega 1:2;

Zagotavljam vam, da računsko sodišče ni ugotovilo nobenih nepravilnosti, ugotovili so samo nekaj pomanjkljivosti.

Zatrjujem, da obstajajo možje, ki so sposobni povrniti ugled reprezentanci in jo potisniti na zmagovita pota.

Izjavljam odločno, da me niso vodili nikaki osebni nagibi, ko sem pisal to (proti)kritiko.

W wypowiedziach bazujących na powyższej regule używa się tych samych czasowników, co przy poprzedniej regule, nie można wykorzystać jedynie czasowników *obljubim*, *obvežem se*, *zavežem se*. Pozostałe czasowniki mogą tworzyć zarówno stan zobowiązania, jak i stan odpowiedzialności za prawdziwość przekazywanych treści. Te dwa stany są wydają się być do siebie podobne, podjęcie zobowiązania jest jednocześnie wzięciem na siebie odpowiedzialności, jednak wzięcie na siebie odpowiedzialności nie zawsze jest podjęciem zobowiązania. Właśnie tak jest w omawianym przypadku – kiedy przysięgamy coś zrobić, podejmujemy zobowiązanie i jednocześnie bierzemy odpowiedzialność za spełnienie

tego zobowiązania; kiedy przysięgamy, że coś jest tak a tak, nie można mówić o zobowiązaniu, bo nie musimy nic spełniać, chodzi jedynie o odpowiedzialność za prawdziwość tego, co powiedzieliśmy. Rozróżnienie między tymi dwoma grupami wypowiedzi performatywnych tkwi przede wszystkim w temporalności, nie w czasie gramatycznym, jaki użyty jest w wypowiedziach, ale w rzeczywistym czasie wydarzeń, o których się przysięga, obiecuje itp. Generalnie zobowiązanie dotyczy rzeczy przyszłych, a wzięcie odpowiedzialności za wypowiadane treści rzeczy przeszłych (przykład pierwszy), teraźniejszych (przykład drugi) i omnitemporalnych (przykład piąty). Nie można się zobowiązać do zrobienia czegoś w przeszłości, ani w teraźniejszości i to nie pozostawia wątpliwości. Jednak jeśli wypowiedź dotyczy przyszłości, to nie necessarily musi tworzyć zobowiązanie, np. *Garantiram ti, da se bo vse razjasnilo*, może wypowiedzieć osoba, która ma zamiar zadbać (lub przekonać odbiorcę, że zadba) o to, żeby wszystko się wyjaśniło i wtedy jest to zobowiązanie. Może to powiedzieć również ktoś, kto nie będzie nic wyjaśniał, ale ma wiedzę, która pozwala mu sądzić, że wszystko się wyjaśni i wtedy bierze odpowiedzialność za prawdziwość tego, co mówi, nie podejmuje jednak zobowiązania. W tego typu wypowiedzi można użyć wyjątkowo czasownika *obljubim*, który w zasadzie tworzy tylko zobowiązania i teoretycznie nie używa się go do zapewnień.

Tak jak w poprzedniej grupie, czasowniki możemy odróżnić według stopnia pewności, jaki dany czasownik powinien wywołać u odbiorcy, nie trzeba jednak wykluczać czasowników *garantiram* i *jamčim*, ponieważ w tym znaczeniu nie różnią się od pozostałych pod tym względem. Plasują się one (co jest oczywiście kwestią wycucia językowego) za czasownikiem *prisegam*, a przed *zagotavljam/zatrjujem* i *izjavljam*.

INNE

a) mówiąc coś sprawiam, że ktoś wie, że jest wobec mnie zobowiązany coś zrobić/czegoś nie robić

Dovolim ti biti dve uri več s prijatelji, vendar moraš pred tem narediti vse naloge

Jaz ti prepovem odgovoriti, Nežka!

Nezaposlenim vstop prepovedan.

Tukaj je dovoljeno kaditi.

Dla eksplicytnego wyrażenia powyższej reguły używamy przede wszystkim czasowników *dovolim* i *prepovem*. W pozwoleniach i zakazach stosuje się też często

czasownik modalne *lahko* i *ne smeš* jednak nie wyrażają one reguły bez uwzględnienia kontekstu, mówiąc: *Lahko si dve uri več s prijatelji* nie wiadomo czy jest to pozwolenie czy np. przypomnienie, że odbiorca ma czas pobyć dłużej z przyjaciółmi. Podobnie jest w przypadku, gdy powiemy: *Ne smeš odgovoriti, Nežka!* Nie jest to ewidentny zakaz, może chodzić np. o przypomnienie, że ktoś zabronił wcześniej odbiorcy mówić na ten temat albo że odpowiadanie na pytanie będzie dla odbiorcy niekorzystne. Czasowniki *dovolim* i *prepovem* wyrażają zobowiązanie wobec nadawcy, podobnie jest również z pochodnymi od nich konstrukcjami *je dovoljeno*, *je prepovedano*, wypowiedzi z tymi wyrażeniami nie są performatywnymi wyrażeniami, ale eksplicytnie określają rodzaj illokucji.

b) mówiąc coś sprawiam, że ktoś wie, że według mojej wiedzy coś wcześniej powiedziane jest zgodne/nie zgodne z rzeczywistością

Potrjujem, da je Union Olimpija dolžna Sašu Ožboltu 49.000 nemških mark.

Zanikam, da bi bila v opisanem primeru storjena strokovna napaka.

Se pravi, zavračam to, da mi zavljučemo in povzročamo škodo.

Tego typu wypowiedzi przypominają nieco grupę tworzącą odpowiedzialność za zgodność z prawdą wypowiedzianych treści, ponieważ tak jak wypowiedzi z tej grupy mają na celu stwierdzenie prawdziwości tego, o czym mowa. Różnica polega na tym, że nie ma w nich elementu perswazji, wcześniej omawiane wypowiedzi go miały, poprzez wzięcie na siebie odpowiedzialności za prawdziwość treści miały na celu przekonanie o tym odbiorcę, tutaj brak takiej funkcji. Na granicy między tymi dwoma typami są wypowiedzi z czasownikiem *zavračam*, można się w nim dopatrzeć charakteru perswazyjnego, jednak w nieznacznym stopniu i w zależności od kontekstu.

c) mówiąc coś sprawiam, że ktoś wie, że możemy i chcemy coś dla niego zrobić

V zamenno nudim tri kvadratne metre nerabljene strešne kritine.

Najpełniej regułę wyraża wypowiedź z czasownikiem performatywnym *ponudim*, jednak często używa się również performatywu utajonego z wyrażeniem modalnym *lahko*, który także spełnia konwencję np. *V zamenno laško dam tri kvadratne metre nerabljene strešne kritine.*

d) mówiąc coś sprawiam, że coś już nie obowiązuje, traci aktualność

Preklicujem glasovanje.

Preklicujem torej vojno stanje z njimi in razglašam mir, ki bo povrnil tudi mir v vaše sanje

Razveljavljam prejšnje glasovanje in ponovno odločamo o 30. členu.

Razveljavljam dostopno kodo.

Ukinjam pooblastilo za bremenitev, z mojega osebnega računa.

W tej grupie możemy rozróżnić dwa rodzaje wypowiedzi. Pierwszy typ sprawia, że coś przestaje obowiązywać nie tylko od chwili wypowiedzania, ale też unieważnia obowiązywanie tego czegoś, zanim dokonano unieważnienia. Drugi typ przerywa obowiązywanie czegoś bez ingerencji w przeszłość. Różnicę najłatwiej wskazać na przykładzie przepisów. Powiedzmy, że wydano przepis, iż każdy pełnoletni obywatel musi zapłacić jednorazowy podatek od swojego istnienia. Później uznano ten podatek za absurdalny i unieważniono przepis, po czym zwrócono ludziom pieniądze. Ta sytuacja odnosi się do pierwszego typu wypowiedzi. Drugi typ miałby zastosowanie, gdyby przepis odwołano, ale bez mocy wstecznej, obywatele, którzy dopiero teraz uzyskali pełnoletniość nie musieliby płacić, ale ci, którzy już zapłacili nie dostali by zwrotu pieniędzy. Czasowniki *prekličem* i *razveljavim* mogą tworzyć wypowiedzi obu typów, co obrazują przykłady. Czasownik *ukinem* jest używany jedynie w wypowiedziach drugiego rodzaju.

3. Wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy wiary

3.1 Uwagi wstępne

W podpunkcie tym omówimy szerzej wypowiedzi performatywne używane w obrzędach religijnych. Rytuały ludowe wspomnimy jedynie na wstępie, ponieważ należą już raczej do przeszłości i ciężko byłoby znaleźć stosowne przykłady, aby poddać je szerszej analizie. Co można o nich stwierdzić to fakt, iż podobnie jak w rytuałach religijnych, wypowiedź często towarzyszyła innym działaniom pozasłownym i dopiero w ich towarzystwie nabierała performatywnego charakteru (np. kropienie wodą, spalanie ziół i innych przedmiotów, plucie). Przykładem takiego rytuału może być zaczerpnięty z artykułu *Zagovori – magične korenine medicine* obrządek leczenia chorego dziecka. Opisany jest on następująco:

*Bolan otrok je moral pogledati čez srednje okno, okno je imelo tri šipe ako je imelo okno samo dve ali za eno šipo so nesli otroka k sosedom tam ker so imeli tri šipe. Ako je bila srednja šipa cela so vzeli proč da je lahko dal glavico ven. Med tem ko je otrok imel glavico čez okno so govorili **Mesec naglica dažek rosica sonce zimica zvezda travica veter sapica naj bo tvoja lečnica** Predno so dali otroka glavico ven so otroka pokrižali z žegnano vodo.⁹⁰*

3.2 Akty sakramentalne

W poprzednim rozdziale zaznaczyliśmy, że wypowiedzi związane z religią są moc sprawczą opierają na wierze, ale także na formalnej konwencji społecznej, którą stanowi prawo obowiązujące w danym wyznaniu religijnym. W mniejszym stopniu dotyczy to np. islamu, ponieważ tam wszelkie prawa opierają się na Koranie, dlatego właściwie wypowiedzi są moc sprawczą nabywają tylko na mocy wiary. W religii chrześcijańskiej prawo kościelne również z zasady podlega prawu Bożemu, jednak jest wiele zagadnień, które mają typowo formalny charakter i nie należy ich interpretować jako bazujących na wierze (np. o obowiązku obecności świadków podczas zawierania związku małżeńskiego). Nie będziemy tu mówić o prawie kościelnym, ponieważ o tego typu wypowiedziach była już mowa. Zajmiemy się wypowiedziami o charakterze religijnym, których moc sprawcza opiera się na wierze, a posłużymy się przykładem wyznania katolickiego. Omówimy wypowiedzi używane w jednym z sakramentów oraz podczas Mszy świętej.

CHRZEST

Jest obrzędem o charakterze sprawczym – ma na celu zmazanie grzechu pierworodnego i przyjęcie do wspólnoty Kościoła, a sprawia się to poprzez połączenie słów i gestów. Nas interesują przede wszystkim działania werbalne, jednak należy zaznaczyć, iż czynności pozajęzykowe takie jak nakreślenie znaku krzyża na czole dziecka, polanie jego główki wodą, namaszczenie Krzyżmem Świętym czy zapalenie świecy pełnią podczas chrztu równie ważną rolę jak słowa. Charakteru performatywnego wypowiedziom nadaje wiara osób biorących udział w ceremonii, jako całość obrzędu chrztu każda wypowiedź jest performatywna, ponieważ poprzez jej użycie dokonuje się część tego obrzędu. Jeśli jednak przyjrzymy się poszczególnym wypowiedziom, to możemy zauważyć, iż mają one różny charakter. Są wśród nich performatywy wyraźne, np.

⁹⁰ Z. Zupanič Slavec, *Zagovori – magične korenine medicine*, s. 4, źródło: www.dlib.si

Ksiądz: *Ali se odpoveš grehu, da boš živel v svobodi božjih otrok?*

Rodzice: *Se odpovem.*

Ksiądz: *Jaz te krstim v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha.*⁹¹

Oba przykłady są performatywami wyraźnymi, ale jest między nimi pewna różnica. W pierwszym przykładzie charakter sprawczy nadaje nie tylko wiara, ale także nieformalna konwencja społeczna, nie trzeba wierzyć w Boga, żeby się czegoś wyrzec. Drugi przykład ma natomiast typowo religijną naturę (oczywiście w takim znaczeniu słowa *chrzcić*). W obu wypowiedziach mamy czasowniki performatywne, w kolejnych przykładach występują czasowniki w pierwszej osobie strony czynnej czasu teraźniejszego trybu oznajmującego, które jednak w innym kontekście nie byłyby uznane za performatywne:

Ksiądz: *Dragi starši, vi želite, da bi vaši otroci prejeli sveti krst. Ali se zavedate dolžnosti, ko jo sprejemate, da jih boste vzgajali v veri, da bodo spolnjevali božje zapovedi in da bodo ljubili Boga in svojega bližnjega, kakor nas je učil Jezus Kristus?*

Rodzice: *Zavedamo se.*

Ksiądz: *Dragi botri, ali ste pripravljeni pomagati staršem teh otrok pri spolnjevanju njihovih dolžnosti?*

Chrzestni: *Smo.*⁹²

Czasownik *zavedam se* pełni zazwyczaj funkcję informacyjną, podobnie wyrażenie *sem pripravljen*, tutaj natomiast wypowiedzi te wraz z pytaniami, na które odpowiadają, tworzą zobowiązanie. Zobowiązanie tworzy również kolejna wypowiedź, z tą różnicą, że tutaj ktoś zobowiązuje się do czegoś, a w następnym przykładzie ktoś zobowiązuje kogoś do czegoś:

Ksiądz: *Starši in botri, ohranite luč, ki vam je zaupana, da bodo vaši otroci v Kristusovi luči varno hodili kot otroci luči vztrajali v veri in šli z vsemi svetniki v nebesih prihajajočemu Gospodu naproti.*⁹³

⁹¹ <http://zupnije.rkc.si/lj-vic/?id=91&fmod=13>

⁹² <http://zupnije.rkc.si/grgar/dokumenti/Sveti%20krst%20-%20potek%20obreda.pdf>

⁹³ *ibidem*

W słoweńskiej wersji tekstu stworzenie zobowiązania jest mniej wyraźne niż w wersji polskiej, gdzie występują słowa: *Podtrzymywanie tego światła powierza się wam, rodzice i chrzestni (...)*⁹⁴, w obu językach nie można mówić natomiast o performatywie wyraźnym. Niektóre wypowiedzi używane podczas chrztu nie mają performatywnego charakteru, jednak są częścią sprawczego obrzędu i bez nich nie mógłby się on dokonać np.

*Otroci, krščansko občestvo vas sprejema z velikim veseljem. V imenu tega občestva vas bom pokrižal z znamenjem našega Odrešenika Jezusa Kristusa; za menoj pa vas bodo pokrižali tudi vaši starši in botri.*⁹⁵

Wypowiedź ta pełni funkcję informacyjną, sama w sobie nie ma na celu przyjęcia dziecka do wspólnoty, mówiąc: *Otroci, krščansko občestvo vas sprejema z velikim veseljem*. ksiądz w imieniu wiernych wyraża radość z powodu chrztu kolejnego dziecka, dopiero jako element obrzędu wypowiedź nabiera charakteru sprawczego.

Jak już było powiedziane wypowiedzi w obrzędach religijnych swoją moc sprawczą opierają nie tylko na wierze, ale także na formalnej konwencji społecznej, jaką jest prawo kościelne. W przypadku chrztu, aby jego założenie mogło zostać spełnione, muszą być spełnione pewne warunki przez prawo kościelne określone, np. w ceremonii musi uczestniczyć co najmniej jeden chrzestny, który musi być ochrzczony, przeważnie przed chrztem powinien on również przystąpić do sakramentu spowiedzi. Bez tego wszelkie wypowiedzi performatywne występujące w obrzędzie będą nieskuteczne.

MSZA ŚWIĘTA

Wypowiedzi performatywne w przebiegu Mszy świętej możemy podzielić na kilka rodzajów pod względem typu illokucji:

1) prośby

Podczas Mszy występują zarówno performatywy wyraźne, jak i wypowiedzi tworzące prośbę poprzez tryb rozkazujący. Jesliby pominąć kontekst religijny, wypowiedź w trybie

⁹⁴ http://www.diecezja.kalisz.pl/opiekun/KsKwiatkowski/WodaZycia/w05_187_15.htm

⁹⁵ <http://zupnije.rkc.si/grgar/dokumenti/Sveti%20krst%20-%20potek%20obreda.pdf>

rozkazującym nie mówi nam bezpośrednio, co tworzy (prośba, nakaz, sugestia itp.), a takich wypowiedzi nie bierzemy pod uwagę w niniejszej pracy. Tutaj jednak wspomnimy o nich, jako że w przebiegu Mszy świętej rzeczą oczywistą jest, że poprzez tryb rozkazujący wierni proszą, a nie powiedzmy nakazują, np

*Sprejmi dobrotno v svoje kraljestvo naše rajne brate in sestre in vse, ki so se v tvoji milosti ločili s tega sveta.*⁹⁶

Formę trybu rozkazującego ma również aklamacja wyrażająca prośbę o miłosierdzie:
Gospod, usmili se; Kristus, usmili se; Gospod, usmili se.

Niekiedy używa się również konstrukcji *naj + praes*; która właściwie jest formą trybu życzącego (optativus) np.

Naj sprejme Gospod daritev iz tvojih rok, v hvalo in čast svojemu imenu, v blagor tudi nam in vsej svoji sveti Cerkvi.

W sposób eksplicytny prośby wyrażane są przez czasownik performatywny *prosimo*, np.

Ponižno te prosimo, naj nas Sveti Duh po prejemu Kristusovega telesa in njegove krvi združi, da bomo vsi eno.

Pewnym szczególnym rodzajem prośby w obrzędzie Mszy świętej jest prośba o przeistoczenie chleba i wina w Ciało i Krew Chrystusa. Formalnie wygląda jak każda inna prośba:

Zato posveti, prosimo, po svojem Duhu te darove, da nam postanejo telo in kri našega Gospoda Jezusa Kristusa.

Różnica polega na tym, że gdy prosimy o coś Boga, to tworzymy prośbę licząc jednocześnie na jej spełnienie. W tym przypadku nie tylko tworzymy prośbę, ale na mocy wiary poprzez te słowa prośba zostaje jednocześnie spełniona. Oczywiście słowom towarzyszą działania

⁹⁶ Wszystkie przykłady dotyczące Mszy świętej pochodzą z: www.misas.org/sta.tic/descarga/ord_slovensko.pdf

pozajezykowe takie jak podniesienie kielicha i Hostii. Katolicy wierzą, że poprzez cały ten obrządek chleb i wino stają się Ciałem i Krwią Chrystusa.

2) podziękowania

Dziękczynienia składane są Bogu poprzez wypowiedzi performatywne np.

Zahvaljujemo se ti, da smemo biti tu pred teboj in ti služiti.

Służy temu również aklamacja: *Bogu hvala*. Wypowiedź performatywna może również towarzyszyć działaniu pozasłownemu mającemu na celu podziękowaniom, w tym przypadku złożeniu darów:

V zahvalo ti darujemo to živo in sveto daritev.

3) pochwały, uwielbienia

Czasowników performatywnych wyrażających oddawanie czci Bogu jest kilka, ale używa się ich rzadko, w przebiegu Mszy są częścią hymnu:

Slava Bogu na višavah in na zemlji mir ljudem, ki so blage volje. Hvalimo te, slavimo te, molimo te, poveljučujemo te, zahvaljujemo se ti zaradi tvoje velike slave. (...)

Najczęściej chwałę oddaje się w bardziej opisowy sposób (pierwszy przykład) lub przez aklamacje (kolejne przykłady):

*Zato oznanjamo tvojo slavo z angeli in vsemi svetniki in združeni z njimi kličemo:
Svet, svet, svet si ti, Gospod, Bog vsega stvarstva. Polna so nebesa in zemlja tvoje slave.
Hozana na višavah. Blagoslovljen, ki prihaja v imenu Gospodovem. Hozana na višavah.*

Po Kristusu, s Kristusom in v Kristusu, tebi, vseмогоčnemu Bogu Očetu, v občestvu Svetega Duha vsa čast in slava na vse veke vekov.

Hvaljen Bog, Gospod veselja

Bogu čast in hvala vekomaj.

4) akt skruchy (przeprosiny)

W pierwszej części Mszy świętej wierni wyznają, że zgrzeszyli i wyrażają żal z tego powodu. W poniższym fragmencie nie ma eksplicytnie wyrażonych przeprosin, służy do tego eksplicytnie wyrażone wyznanie grzechów (czasownik *priznam*), wyraz żalu (*žal mi je*) oraz prośba o modlitwę za Boże przebaczenie (tutaj nadawca jest jednocześnie odbiorcą prośby):

Vsemogočnemu Bogu in vam, bratje in sestre, priznam, da sem grešil v mislih, besedah in dejanju, mnogo dobrega opustil in slabega storil. Žal mi je, zelo mi je žal. Zato prosim sveto Devico Marijo, vse angele in svetnike in tudi vas, prosite zame Boga, nebeškega Očeta.

5) powitanie i pożegnanie

Na samym początku Mszy duchowny pozdrawia wiernych, co ma podobny charakter, jak zwroty grzecznościowe używane na powitanie – mówiąc *Dober dan* życzymy odbiorcy, aby przeżył dobry dzień, ksiądz życzy wiernym, aby towarzyszyła im miłość i łaska Boża:

Milost našega Gospoda Jezusa Kristusa, ljubezen Boga Očeta in občestvo Svetega Duha z vami vsemi. In s tvojim duhom.

Podobnie jest na zakończenie Mszy, kiedy ksiądz udziela błogosławieństwa, tak jak żegnając kogoś mówimy *Lepo se imej.*:

Ksiądz: *Gospod z vami.*

Wierni: *In s tvojim duhom.*

Ksiądz: *Blagoslovi vas vsemogočni Bog, Oče in Sin in Sveti Duh.*

Wierni: *Amen.*

Ksiądz: *Pojdimo v miru.*

Wierni: *Bogu hvala.*

Podział wypowiedzi performatywnych padających w czasie Mszy pod względem mocy illokucyjnej uświadamia nam, iż nie tylko wiara, nie tylko prawo, ale również nieformalna konwencja społeczna jest podstawą performatywności tychże wypowiedzi. Przecież prośba czy podziękowanie Bogu różni się od tych samych wypowiedzi w stosunku

do drugiego człowieka tylko tym, iż Bóg jest istotą, w którą trzeba wierzyć, aby składać podziękowania, przepraszać itp. Wiara stanowi, odwołując się do Austina, jeden z warunków fortunności wypowiedzi performatywnej w każdej religii. Czy możemy mówić, że prośba jest udana, jeśli prosimy Boga, w którego nie wierzymy? Raczej nie, bo taka prośba nie ma odniesienia. W tym przypadku zachowana zostaje konwencja, jednak podstawa performatywności, jaką jest wiara, zostaje naruszona. Zupełnie odwrotny przypadek stanowi sytuacja z życia wzięta: Otóż pewna pani w natłoku zajęć związanych z przygotowaniem do świąt nie zdążyła pójść do kościoła poświęcić jajek. Jako, iż rzecz działa się dość dawno, w czasach, gdy w prawie każdym polskim domu można było znaleźć wodę święconą, pani wzięła buteleczkę, pokropiła wodą pokarmy i poprosiła Boga o błogosławieństwo. Tutaj konwencja została złamana – osoba nie była upoważniona do święcenia. Gdyby nie chodziło o akty na mocy wiary, cały rytuał, a tym samym wypowiedź (modlitwa) nie miałyby w ogóle charakteru performatywnego (tak jak nadanie imię statkowi nie jest performatywem, gdy robi to niewłaściwa osoba). W tym przypadku istotna jest jednak również wiara, a więc skoro pani wierzyła, że Bóg pobłogosławił pokarmy, to może tak było. Nie można na pewno jednoznacznie odmówić takiej wypowiedzi (wraz z towarzyszącymi jej działaniami pozasłownym) mocy sprawczej, ponieważ jest to kwestia wiary i wydaje się, iż wiara jest tu ważniejsza, niż konwencja.

Rozdział II – Czasowniki performatywne

1. Uwagi wstępne

Rozdział ten ma na celu podjąć temat performatywów z bardziej formalnego punktu widzenia. Pojęcia wypowiedzi performatywnej nie da się określić za pomocą kryterium gramatycznego, o czym była mowa w pierwszym rozdziale, nie można stwierdzić, jak zbudowany jest performatyw, ponieważ może przyjmować rozmaite formy (co komentowaliśmy pokrótce w poprzednim rozdziale analizując różne typy wypowiedzi performatywnych). Z pewnością jednak najbardziej charakterystyczną jego postać stanowi wypowiedź z wyraźnym czasownikiem performatywnym i takim czasownikiem oraz strukturą przez nie tworzoną przyjrzymy się bliżej w tym rozdziale.

Na początku tego rozdziału trzeba określić, jakie czasowniki będziemy uznawać za performatywne, a jakie pominiemy. Jak już mówiliśmy, czasownik performatywny: po pierwsze ma formę 1. osoby liczby pojedynczej (względnie mnogiej) strony czynnej czasu teraźniejszego trybu oznajmującego, po drugie wypowiedzenie go w zdaniu stanowi wykonanie czynności nazwanej przez ten czasownik, nie będącej czynnością mówienia. Innymi słowy wypowiedzenie performatywu (czy to wyraźnego czy nie) jest konieczne dla wykonania tej czynności, tak więc przykładowo nie zaliczymy do performatywnych czasownika „postanawiam”, gdyż „postanawianie” jest czynnością wewnętrzną, mentalną, a wypowiedzenie tego jest jedynie informacją o postanowieniu, żeby postanowić rzucić palenie nie muszę mówić: „Postanawiam rzucić palenie.” Oczywiście w odpowiednim kontekście czasownik ten mógłby być performatywny (np. wypowiedziany w konfesjonale w kwestii: *Więcej grzechów nie pamiętam, za wszystkie szczerze żałuję i postanawiam się poprawić.* nie jest informacją dla księdza czy Boga o moim postanowieniu, ale tworzy zobowiązanie.) Jednak w rozdziale tym podejmiemy do problematyki z punktu widzenia semantyki, a nie pragmatyki, gdyż podejście pragmatyczne mogłoby rozszerzyć rozdział do trudnych do przewidzenia rozmiarów. Na tej podstawie będziemy brać pod uwagę tylko czasowniki, które same w sobie niosą znaczenie performatywne, nie potrzebują kontekstu ani uzupełnienia np. czasownik „otwieram” jest performatywny dopiero z wyrażeniem „posiedzenie”. Tutaj we wstępie posługujemy się polskimi przykładami, jednak rozdział poświęcony będzie czasownikom słoweńskim, polskie performatywy użyte zostaną dla porównania. Doboru czasowników dokonano na podstawie opracowania *Slovenski glagol*⁹⁷

⁹⁷ R. Lečič, *Slovenski glagol*, Ljubljana 2004

Jeśli chodzi o treść rozdziału, to omówimy przede wszystkim dwa zagadnienia związane z czasownikami performatywnymi. Po pierwsze będzie to kwestia aspektu, która inaczej wygląda w języku słoweńskim i polskim. Po drugie przedstawimy czasowniki jako wykładniki predykatów w strukturach predykatowo – argumentowych, podzielimy je na wykładniki predykatów pierwszego rzędu i wyższego rzędu, scharakteryzujemy ich właściwości semantycznie – składniowe oraz określimy typy struktur, jakie mogą one tworzyć. To ostatnie zagadnienie będzie podstawą dla kolejnego rozdziału, który poświęcimy właśnie konstrukcjom z czasownikami performatywnymi.

2. Aspekt czasowników w wypowiedziach performatywnych

W języku polskim aspekt dokonany dotyczy jedynie czasu przeszłego lub przyszłego. Możemy powiedzieć *Obiecywałem – Obiecałem* oraz *Będę obiecywał – Obiecuję*, nie można zaś mówić o czasie teraźniejszym czasownika dokonanego. Inaczej jest w języku słoweńskim, który czas przyszły i przeszły wyraża w zasadzie przez formy złożone (*Obljubljaj sem – Obljubil sem, Bom obljubljaj – Bom obljubil*). Prosta, osobowa forma czasownika dokonanego może odnosić się również do przeszłości i przyszłości, nie jest to jednak częste. Przede wszystkim ma ona za zadanie wyrażać, iż jakaś czynność zostaje dokonana niezależnie od czasu. Przykładowo, kiedy mówimy o czynnościach habitualnych: *Vsak vikend preberem knjigo. – Vsak vikend berem knjigo*. Użycie różnych form aspektowych zmienia w tych wypowiedziach znaczenie. W pierwszej agens czyta całą, jedną książkę w ciągu weekendu, w drugiej nie jest powiedziane, jak dużo czyta. W języku polskim dla oddania tej różnicy potrzebujemy środków leksykalnych (*całą, jedną*), w słoweńskim wystarczy zmiana aspektu. Oczywiście nie zawsze możemy znaleźć takie pary wypowiedzi, w których użycie aspektu dokonanego lub niedokonanego zmienia znaczenie, najczęściej można użyć tylko jednego aspektu, np. *Vsak dan dobim pošiljko. ale Vsak dan slikam*. Innym przykładem zastosowania finitywnej formy czasownika dokonanego są czynności omnitemporalne, gdzie również jest rozróżnienie na czynności dokonane i niedokonane, zobrazują to dwa przysłowia: *Jabolko ne pade daleč od drevesa. – Obljuba dela dolg*.

Przytoczone wyżej przykłady nie dotyczą teraźniejszości, choć wyrażone są czasem teraźniejszym, istnieją jednak i takie sytuacje, kiedy czasownik dokonany odnosi się do teraźniejszości. Przede wszystkim są to właśnie czasowniki performatywne oraz inne czasowniki, które w danym kontekście pełnią funkcję performatywną. Stanislav Škrabec zastosowanie aspektu dokonanego tłumaczy w dość trafny sposób. Mówi mianowicie, iż skoro w momencie mówienia dokonujemy pewnego aktu, to znaczy, iż już w tym krótkim

momencie wypowiedziania czasownika ten akt staje się faktem, aspekt niedokonany jest więc jak najbardziej uzasadniony.⁹⁸ Odwołując się do artykułu W. Kryzi⁹⁹ można stwierdzić, iż odkąd istnieją pisemne zabytki języka słoweńskiego, aspekt dokonany był używany w wypowiedziach performatywnych. Świadczą o tym teksty historyczne od tych najstarszych (*Brižinski spomeniki* z X w.) po teksty przysięg z XIX w. Z rozważań o. Škrabca wynika, iż w czasach jemu współczesnych (przełom XVIII i XIX wieku) forma dokonana nie była zbyt rozpowszechniona, w niektórych gwarach była bardziej rozpowszechniona niż w innych (Škrabec podaje przykłady z gwary goričanskej). Uważał jednak, iż pierwotnie takiej formy się używało, co można wywnioskować z pewnej jego myśli. Pisał bowiem, iż przyczyną zdecydowanie rzadszego użycia formy teraźniejszej czasowników dokonanych dla wyrażenia przyszłości w języku słoweńskim niż w językach południowosłowiańskich jest prawdopodobnie fakt stosowania jej w innych znaczeniach takich jak np. aorist gnomicus oraz właśnie dla wyrażenia performatywności (w innym przypadku wystąpiłaby wprowadzająca chaos wieloznaczność tej formy gramatycznej). Językoznawca R. Perušek uważa, iż użycie takiej formy (czas teraźniejszy czasownika dokonanego dla oznaczenia czynności dokonujących się za pomocą słów) w języku słoweńskim jest efektem jego wielowiekowych związków z językiem niemieckim i nie jest pochodzenia słoweńskiego. Tak czy inaczej, twierdzenie takie świadczy, iż taka postać gramatyczna była rzeczywiście stosowana. Współcześnie czasowniki dokonane i niedokonane są używane alternatywnie. Trudno znaleźć jakąś zależność w ich występowaniu, niektóre czasowniki występują częściej w formie dokonanej, inne w niedokonanej (będzie to zaznaczone w dalszej części przy poszczególnych czasownikach). Zauważyć można jednak, że czasowniki, o których mówiliśmy wcześniej, że w sposób wyraźny pełnią funkcję informacyjną, praktycznie nie są używane w formie dokonanej. Trudno powiedzieć, jaka jest tego przyczyna, być może właśnie fakt, iż ich charakter jest mniej performatywny i bardziej informacyjny niż w przypadku pozostałych czasowników performatywnych. Należy również wspomnieć, iż w oficjalnych przysięgach i ślubowaniach czasowniki performatywne występują w niedokonanej formie, co potwierdzają wszystkie przykłady przytoczone w poprzednim rozdziale. Wydaje się, iż w języku oficjalnym częściej używa się czasowników niedokonanych, choć być może odnosi się to tylko do zobowiązań.

⁹⁸ S. Škrabec, *Boj s učeno senco*, W: *Cvetje z vertov sv. Frančiška* nr 16, W: *Jezikoslovna dela* 2, red. J. Toporišič, Nova Gorica 1994

⁹⁹ W. Kryzia, *Semantyka i pragmatyka aspektu dokonanego w języku słoweńskim*. W: *Kategorie w języku. Język w kategoriach*. Katowice 2009

3. Charakterystyka czasowników performatywnych

3.1 Zarys teoretyczny

Podstawową funkcją czasowników jest wyrażanie predykatu w strukturze predykatowo – argumentowej. Zanim jednak przejdziemy do omawiania czasowników performatywnych pod tym kątem, należy wyjaśnić pewne terminy i zagadnienia, o których będziemy mówić. Jako źródło teoretyczne posłuży nam opracowanie *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*¹⁰⁰ Pomocniczo w rozdziale tym będziemy również korzystać z publikacji Zofii Zaron¹⁰¹.

Zacznijmy od pojęcia predykatu, argumentu oraz struktury predykatowo – argumentowej. Na zdanie według *Gramatyki współczesnego języka polskiego* składa się struktura predykatowo – argumentowa, składnik modalny (ustosunkowanie się nadawcy co do prawdziwości lub prawdopodobieństwa wypowiedzianych treści), składnik temporalny (umiejscowienie w czasie) i składnik lokatywny (umiejscowienie w przestrzeni). Najważniejszym składnikiem zdania jest jednak struktura **predykatowo – argumentowa**, która zawiera pewne elementy świata pozajęzykowego, a raczej ich językowe korelaty, a także określa ich właściwości, wyznacza relacje między nimi, dzieli się więc na dwie części: – **argumenty**, czyli oddane za pomocą znaków językowych elementy świata pozajęzykowego – **predykat**, czyli to, co o argumentach się stwierdza. Karolak odróżnia znakową i przedmiotową definicję predykatu i argumentu. Przedmiotowa odnosi się do przedmiotów i orzekanych o nich cechach, a znakowa do reprezentujących je wyrażen językowych. Dla drugiego znaczenia wprowadza terminy wyrażenie predykatywne i wyrażenie argumentowe, my jednak dla czasowników performatywnych pozostaniemy przy terminach predykat i argument wedle ich znakowej definicji.

Predykat jest połączony z argumentami w ten sposób, że otwiera on miejsca, które argumenty wypełniają. Te miejsc mogą być wypełnione obligatoryjnie (argumenty są implikowane) lub fakultatywnie (argumenty są dodane). To, które są implikowane, a które dodane określa kryterium semantyczne:

W związku z tym, że trudno jest wytyczyć granicę między składnikami implikowanymi (wymaganymi) a dodanymi (luźnymi) na podstawie formalnego

¹⁰⁰ S. Karolak, *Składnia wyrażen predykatywnych*, W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa 1984

¹⁰¹ Z. Zaron, *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika: polskie czasowniki z uzupełnieniem werbalnym oznaczające relację osobową z argumentem zdarzeniowym*, Wrocław 1980

kryterium nieusuwalności / usuwalności, bywa ono zastępowane kryterium nieusuwalności / usuwalności semantycznej. Z punktu widzenia tego kryterium za składniki należące do danej PSPA uważa się takie, których usunięcie z wyrażenia zdaniowego powodowałoby asemantryczność lub zmieniałoby sens pozostałej po ich usunięciu części tego wyrażenia. Za składniki dodane, czyli nie należące do danej PSPA uważa się takie, których usunięcie nie narusza sensu pozostałej części wyrażenia zdaniowego. Warunkiem koniecznym jest przy tym, aby semantycznie usuwalna (nie należąca do danej PSPA) część wyrażenia zdaniowego reprezentowała – w postaci pełnej lub zredukowanej – odrębną strukturę predykatowo – argumentową.¹⁰²

Predykat może otwierać miejsca dla **argumentów przedmiotowych** (czyli takich, które są wykładnikami przedmiotów, osób i innych żywych istot) i **nieprzedmiotowych** (czyli kolejnej struktury predykatowo – argumentowej wraz ze składnikiem temporalnym łączącym ją z predykatem, który ją implikuje) Jeżeli predykat implikuje tylko argumenty przedmiotowe, to nazywamy go **predykatem pierwszego rzędu**. Jeśli oprócz przedmiotowych implikuje co najmniej jeden argument nieprzedmiotowy, mówimy o **predykanie wyższego rzędu**.

Wśród czasowników performatywnych występują oba typy, choć wykładników predykatu wyższego rzędu jest zdecydowanie więcej. W dalszym ciągu podzielimy czasowniki na te, które pełnią funkcję predykatu pierwszego rzędu oraz wyższego rzędu i w tych grupach będziemy je kolejno omawiać. W pierwszym przypadku weźmiemy pod uwagę następujące kwestie¹⁰³:

- 1) ilość implikowanych argumentów
- 2) rodzaj implikowanych argumentów (żywotne osobowe, żywotne nieosobowe, nieżywotne rzeczowe, nieżywotne materiałowe, niescharakteryzowane)
- 3) znaczenie i tłumaczenie
- 4) aspekt

Przy predykatkach wyższego rzędu omówimy:

- 1) ilość implikowanych argumentów
- 2) relacje między predykatem jądrowym a predykatem wewnętrznym:

¹⁰² S. Karolak, *Składnia wyrażen predykatywnych*, W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa 1984, s. 56

¹⁰³ S. Karolak, *Składnia wyrażen predykatywnych*, W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa 1984

a) tożsamość lub brak tożsamości między argumentami przedmiotowymi predykatu jądrowego i wewnętrznego, dla dwuargumentowych predykatów jądrowych mogą być one następujące:

- pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego np. *Se opravičujem, da vam jemljem besedo. (mi – mi)*
- pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy lub nietożsamy z argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego np. *Mi bomo to vprašanje posredovali računskemu sodišču in zavežem se, da bomo poskrbeli, da boste dobili tudi odgovor. (mi – jaz); Vso drugo izdajo pa se zavežem urediti do 1. januarja 1902 (jaz – jaz)*

Dla predykatów trójargumentowych:

- pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z pierwszym argumentem predykatu jądrowego np. *Obljubim vam, da nisem zadnjič tukaj.*
- pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego np. *Pooblašcam svojega praporščaka Andreja Rovana, da jih pregleda.*
- pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z pierwszym lub drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego lub nie jest tożsamy z żadnym z nich np. *Dokažite mi, da nimam prav, jaz vam pa garantiram, da sem to posredno iz vaših podatkov dobil.*

Verjetno niso vsi prebrali oziroma vam garantiram, da niso.

S predlagano dieto ti garantiram dobro počutje.

b) relacje czasowe między treścią predykatu jądrowego i wewnętrznego.

- treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego np. *Pozivam vas, da v to ime izpraznimo čaše do dna!*

- treść predykatu wewnętrznego jest uprzednia wobec treści predykatu jądrowego np. *Čestitam gospodu ministru, Borutu Šukljetu za izvolitev.*

- treść predykatu wewnętrznego jest aktualna tzn. Może być uprzednia, następcza lub równoczesna z treścią predykatu jądrowego np.

Verjetno niso vsi prebrali oziroma vam garantiram, da niso.

S predlagano dieto ti garantiram dobro počutje

Garantiram, da nas ni 68 tukaj notri.

- treść predykatu wewnętrznego jest omnitemporalna

Ugovarjam zoper dvojno moralo.

3) forma argumentu nieprzedmiotowego

- zdanie podrzędne np. *Pozivam vas, da v to ime izpraznimo čaše do dna!*
- wyrażenie znominalizowane np. *Jaz vam ponudim svojo podporo, milostiva.*
- bezokolicznik np. *Dovolim ti biti dve uri več s prijatelji*
- zdanie podrzędne, które uległo kondensacji i jest reprezentowane przez jeden argument, a predykat jest ukryty np. *Obljubljam vam kruh, vodo in Coca Colo!* W tym przypadku mamy do czynienia z argumentem nieprzedmiotowym o bardzo niskim stopniu wyeksplikowania.

4) znaczenie i tłumaczenie

5) aspekt – w jakim aspekcie czasownik występuje częściej

Wyjaśnienia wymagają ponadto użyte powyżej terminy predykat jądrowy i predykat wewnętrzny. Kiedy predykat wyższego rzędu implikuje strukturę predykatowo – argumentową, to w całej wypowiedzi mamy dwa predykaty i musimy je od siebie odróżnić. Predykat wyższego rzędu jest nadrzędny i nazywać go będziemy **predykatem jądrowym**¹⁰⁴ (tutaj są to czasowniki performatywne). **Predykat wewnętrzny**¹⁰⁵ to ten drugi, podrzędny predykat (występujący w strukturze predykatowo – argumentowej argumentu nieprzedmiotowego implikowanego przez predykat wyższego rzędu). Lepiej będzie widzieć to na przykładzie:

Predlagam (1) ti, da se malo zbereš (2).

Predykat (1) ogólnie, także bez kontekstu wypowiedzi, jest argumentem wyższego rzędu. W wypowiedzi złożonej z dwóch zdań składowych jest również argumentem jądrowym dla odróżnienia go od predykatu (2), który występuje wewnątrz argumentu nieprzedmiotowego, dlatego nazywamy go wewnętrznym. Argument wewnętrzny może być ponadto predykatem pierwszego rzędu (jak w powyższym przykładzie), ale może być również predykatem wyższego rzędu, np w wypowiedzi:

Obljubim, da bom nasprotoval taki odločitvi.

Tutaj predykat wewnętrzny *bom nasprotoval* ma charakter predykatu wyższego rzędu, ponieważ implikuje argument nieprzedmiotowy wyrażony w powyższym przykładzie za pomocą nominalizacji.

¹⁰⁴ S. Karolak, *Składnia wyrażen predykatywnych*, W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa 1984, s. 70

¹⁰⁵ *Ibidem*, s. 76

Wspólną cechą czasowników performatywnych jest implikowanie co najmniej jednego argumentu przedmiotowego. Argument ten jest zawsze osobowy i wyrażony jest bądź zaimkiem w pierwszej osobie, bądź jest ukryty w osobowej końcówce czasownika. Ponadto cechą wspólną trójargumentowych czasowników performatywnych pełniących funkcję predykatu wyższego rzędu jest fakt, iż drugi argument przedmiotowy musi być również typu osobowego. Teoretycznie można obiecać psu spacer, ale człowiek przy zdrowych zmysłach zdaje sobie sprawę z absurdalności takiej wypowiedzi. Na powierzchni pozycja argumentu może być uzupełniona przez wyrażenie typu rzeczowego np. *Občini obljubim...*, jednak gminę tworzą ludzie i to tym ludziom składa się obietnicę, więc w strukturze głębokiej argument jest osobowy. Fakt ten odróżnia czasowniki performatywne od innych form tych samych czasowników, np. czasownik performatywny *dovolim* wymaga dwóch argumentów osobowych, natomiast w użyciu nieperformatywnym drugi argument może być nieosobowy – *Dovolim psu gristi sosedu*. Wyjątkiem jest czasownik *stavim*, przy którym drugi argument musi być nieosobowy lub nieżywy (np. *Stavim sto funtov, da bom v štirinajstih dneh znal partituro na pamet.*). Tak więc w części o predykatkach wyższego rzędu nie będziemy zaznaczać jakiego typu są argumenty przedmiotowe, gdyż są one zawsze osobowe (oprócz *stavim*)

Przechodząc do analizy czasowników musimy jeszcze dodać, że przykładowe zdania będą zawierały czasowniki w takim aspekcie, w jakim występują częściej. Ewentualne odstępstwa zostaną w odpowiednim momencie skomentowane.

3.2 Czasowniki performatywne jako predykaty pierwszego rzędu

KRSTIM

- 1) *Janez, jaz te **krstim** v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha*
- 2) *Ljubi mošt, jaz te v imenu svetega Martina **krstim** v vino*

Ilość i rodzaj argumentów: 1) Argumenty w zasadzie są dwa, oba żywe osobowe, fraza *v imenu Očeta in Sina in Svetega Duha* jest wymagana przez kontekst chrześcijańskiego obrzędu, nie przez właściwości semantyczne – składniowe czasownika. 2) W drugim znaczeniu pojawia się trzeci obligatoryjny argument niescharakteryzowany (*v vino*). Poza tym drugi argument nie musi być ani osobowy ani żywy, jak w pierwszym znaczeniu, jest niescharakteryzowany.

Tłumaczenie i znaczenie: Czasownik ten ma dwa performatywne znaczenia. Po pierwsze za jego pomocą udziela się chrztu w tradycji chrześcijańskiej. W tym znaczeniu polskim odpowiednikiem jest czasownik *chrzczyć*. W drugim znaczeniu tłumaczymy go jako *nadaję imię, mianuję*.

Aspekt: Jest to czasownik dwuaspektowy.

VDAJAM SE, VDAM SE

Vdam se!

Ilość i rodzaj argumentów: Argumenty są dwa – jeden osobowy, drugi również osobowy, ale tylko w performatywnym znaczeniu. Poddać się możemy komuś, na wojnie, jeżeli mówimy, że poddajemy się czemuś, nie jest to performatywne użycie (np. *Vdam se v usodo, da dneva ne bom mogla začeti z osvajanjem Šmarne gore*.) Drugi argument jest przeważnie ukryty.

Tłumaczenie i znaczenie: Dokładnym polskim odpowiednikiem jest *poddaję się*.

Aspekt: Częściej używany jest czasownik dokonany

POZDRAVLJAM, POZDRAVIM

*Zaključujem sejo in vas lepo **pozdravljam**!*

Ilość i rodzaj argumentów: dwa argumenty, oba osobowe, choć drugi może być na powierzchni wyrażony rzeczowo (np. *Pozdravljam vso bivšo Jugoslavijo*.)

Tłumaczenie i znaczenie: Polskim odpowiednikiem jest *pozdrawiam*.

Aspekt: Częściej jest używana forma niedokonana.

3.3 Czasowniki performatywne jako predykaty wyższego rzędu

BODRIM, OBODRIM

*Seveda je knjiga sijajna informacija, vendar vas še vedno **bodrim**, da si poiščete kvalitetnega jogijskega terapevta,*

*Vas **bodrim** k nadaljnjemu delu v čast in slavo naše domovine.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vas*) i jeden argument nieprzedmiotowy (*si poiščete kvalitetnega jogijskega terapevta, nadaljnjemu delu v čast in slavo naše domovine*).

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie: Czasownik *bodrim* tłumaczymy jako *zachęcam*, pod względem formalnym i znaczeniowym jest on zgodny ze słoweńskim odpowiednikiem, różni się natomiast w kwestii stylistyki. Polski wyraz jest stylistycznie neutralny, słoweński nacechowany – charakterystyczny jest dla wyższej formy języka literackiego.

Aspekt: Forma niedokonana jest w zasadzie jedyną używaną we współczesnym języku słoweńskim, dokonane *obodriti* jest wyrazem przestarzałym.

ČESTITAM

Slovenija je krasna država, čestitam vam, da ste postali člani Evropske unije in boste kmalu tudi v evroobmočju.

Čestitam gospodu ministru, Borutu Šukljetu za izvolitev.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *gospodu ministru, vam*), jeden nieprzedmiotowy (*izvolitev, ste postali člani Evropske unije*). Argument nieprzedmiotowy bardzo często jest pomijany, domyślamy się go z kontekstu, co nie jest możliwe w przypadku takich czasowników, jak np. *predlagam, svetujem* itp.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest uprzednia wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie: *Čestitam* możemy przetłumaczyć jako *gratuluję*, odpowiada mu ono stylistycznie, formalnie (jedyna różnica polega na tym, iż w przypadku użycia formy znominalizowanej, słoweński czasownik wymaga poprzedzenia jej przyimkiem *na* z biernikiem lub *k* z celownikiem, w języku polskim po *gratuluję* następuje sama forma znominalizowana w dopełniaczu). Inny jest natomiast zakres znaczeniowy. Czasownik słoweński oprócz znaczenia *gratuluję*, jest też używany jako *składam życzenia, życzę szczęścia*, np.:

Ob dnevu republike čestitamo vsem delovnim ljudem.

W takim znaczeniu ma inne właściwości – jest predykatem pierwszego rzędu, który implikuje dwa argumenty przedmiotowe.

Aspekt: Jest to czasownik dwuaspektowy.

DOVOLJUJEM, DOVOLIM

Dovolim vam, da sklenete misel, pa bomo potem nadaljevali.

Dovolim ti biti dve uri več s prijatelji, vendar moraš pred tem narediti vse naloge

Seveda Ti dovolim prevajanje in objavljenje »Martina Kačurja«.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], *vam*, *ti*) i jeden nieprzedmiotowy (*sklenete misel*, *biti dve uri več s prijatelji*, *prevajanje in objavljenje*).

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, nominalizacja lub bezokolicznik

Tłumaczenie: Polski czasownik *pozwalam* odpowiada słoweńskiemu na płaszczyźnie semantycznej, formalnej i stylistycznej.

Aspekt: Czasownik dokonany używany jest znacznie częściej niż niedokonany.

GARANTIRAM

Garantiram, da nas ni 68 tukaj notri.

Verjetno niso vsi prebrali oziroma vam garantiram, da niso.

Dokažite mi, da nimam prav, jaz vam pa *garantiram*, da sem to posredno iz vaših podatkov dobil.

S predlagano dieto ti garantiram dobro počutje

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], *ti*) i jeden nieprzedmiotowy (*nas ni 68 tukaj notri*, *niso [prebrali]*, *sem to posredno iz vaših podatkov dobil*, *dobro počutje*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu jądrowego może być tożsamy albo z pierwszym (przykład trzeci) albo z drugim (przykład czwarty) argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego. Nie musi być jednak tożsamy z żadnym z nich (przykład drugi).

– Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna względem treści predykatu jądrowego, może się odnosić do przeszłości (przykład drugi), przyszłości (przykład czwarty) lub teraźniejszości (pierwszy przykład).

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie: Zarówno słoweńskie *garantiram*, jak i polskie *gwarantuję* to wyrazy zapożyczone, odpowiednio dostosowane do danego języka, są swoimi dokładnymi odpowiednikami.

Aspekt: *Garantirati* to czasownik dwuaspektowy, istnieje również czasownik dokonany *zagarantirati* (zagwarantować), jest jednak rzadko używany, zwłaszcza w performatywnym znaczeniu.

GLASUJEM

Glasujem za vstop Hrvaške v EU.

Jaz glasujem za to, da Hrvaška čimprej vstopi v EU.

Ilość i rodzaj argumentów: dwa argumenty – przedmiotowy (*jaz*) i nieprzedmiotowy (*vstop Hrvaške v EU, Hrvaška čimprej vstopi v EU*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego (można powiedzieć *Glasujem za to, da bom jaz predsednik*), ale przeważnie brak takiej tożsamości (jak w powyższych przykładach).

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja W przypadku zdania konieczne jest użycie zaimkowego korelatu *to* (zarówno w języku słoweńskim, jak i w polskim)

Tłumaczenie: Generalnie polskie *głosuję* nie różni się od słoweńskiego poza pewnym wymaganiem formalnym – *glasujem za* łączy się z biernikiem, tak jak polskie *głosuję na*, jednak *głosuję za* łączy się z narzędnikiem.

Aspekt: Jest to czasownik dwuaspektowy.

IZJAVLJAM, IZJAVIM

In ponovno izjavljam vsakomur, ki se dá obrezati, da je dolžan v celoti izpolnjevati postavo.

Izjavljam, da nisem bila pravnomočno obsojena in da nisem v kazenskem postopku

Podpisana sem vdova pokojnega Zvonka Repiča in izjavljam, da pokojni ni bil lastnik družbe ADDEX.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], vsakomur) i jeden nieprzedmiotowy (*je dolžan v celoti izpolnjevati postavo/ nisem bila pravnomočno obsojena/ pokojni ni bil lastnik družbe ADDEX*) Drugi argument przedmiotowy najczęściej jest ukryty.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Zdecydowanie najczęściej pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z pierwszym argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego (jak w przykładzie drugim), ale może być też tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym (przykład pierwszy) lub z żadnym z nich (przykład trzeci).

– Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne

Tłumaczenie i znaczenie: Słoweńskiemu czasownikowi odpowiada polskie *oświadczam*.

Aspekt: Forma dokonana nie jest używana w wypowiedziach performatywnych.

IZZIVAM, IZZOVEM

Izzivam te, da definiraš pojem komunist.

Obama, izzivam te na TV-soočenje!

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], te) i jeden nieprzedmiotowy (*definiraš pojem komunist, TV-soočenje*).

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie: *Izzivam* to czasownik wieloznaczny, według SSKJ¹⁰⁶ ma trzy znaczenia, z czego jedno może być performatywne i to właśnie znaczenie pokazują powyższe przykłady. Jednak nie da się go oddać jednym polskim czasownikiem, gdyż łączy w sobie znaczenia czasowników *wyzywam* i *prowokuję*. Ten drugi czasownik nie jest performatywny, dlatego gdy mamy do czynienia z wypowiedzią performatywną, tłumaczymy *izzivam* jako *wyzywam*. Pod względem formalnym czasowniki polski i słoweński są bardzo zbliżone.

¹⁰⁶ <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

Aspekt: Czasownik dokonany jest w znaczeniu performatywnym używany bardzo rzadko.

JAMČIM

*Nisi še videla takega,« je rekla. »Jaz **jamčim**, da nisi.*

*Jaz, spodaj podpisani **jamčim**, da alinee, zapisane v spričevalu, držijo.*

***Jamčim** pa za to, da bom delal, da bo čimveč takih, ki bodo tako ravnali.*

*Le brez skrbi; **jamčim** za dolgove svojega prijatelja.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], vam), jeden nieprzedmiotowy (dolgove svojega prijatelja, alinee držijo) Drugi argument przedmiotowy najczęściej jest ukryty.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy albo z pierwszym (przykład trzeci) albo z drugim (przykład pierwszy) albo z żadnym (przykład drugi, czwarty) argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna względem treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: Predykat wewnętrzny może być wyrażony jedynie przez osobową formę czasownika, nie ma możliwości użycia nomen actionis ani bezokolicznika. Jednak w przypadku czasownika *jamčim* bardzo często predykat wewnętrzny jest pomijany, a struktura predykatowo – argumentowa wyrażająca argument nieprzedmiotowy reprezentowana jest tylko przez argument(y) przedmiotowy/e. W takiej sytuacji mówimy o niskim stopniu wyeksplikowania argumentu nieprzedmiotowego. Tak jest w przykładzie czwartym, podstawowa struktura predykatowo – argumentowa miała by postać: *Jamčim, da bo moj prijatelj plačal svoje dolgove*. Możliwość takiej kondensacji istnieje w przypadku zdań z wieloma czasownikami performatywnymi, jednak mówić o niej będziemy jedynie tam, gdzie jest to zjawisko często spotykane.

Tłumaczenie: Czasownikowi *jamčim* odpowiada polskie *ręczę*, choć ma ono nieco węższy zakres znaczeniowy, często bardziej pasuje tłumaczenie *gwarantuję*.

Aspekt: Jest to czasownik dwuaspektowy.

KLIČEM, POKLIČEM

1) *Pač pa tako kot v začetku svojega nastopa **kličem** k odgovornosti.*

*Svojega starega mladostnega prijatelja Wolfganga **kličem** za pričo.*

***Pokličem** na pomoč vse svetnike in svetnice in še samega Boga, da te sežgem z ognjem in presekam z nabrušenim mečem.*

***Kličem** vas, da se zberete v Božjo družino in se krepite ob Očetovi moči.*

2) *Vi, ki ste se oglasili, **kličem** vas!*

*Ministra za obrambo tudi **kličem** v dvorano.*

*Ponovno **kličem** predsednika vlade, da pride v dvorano.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], *prijatelja Wolfganga/svetnke/vas/ministra/predsednika vlade*) oraz jeden nieprzedmiotowy (*odgovornosti/ odgovor/ pričo/ pomoč/ da pridete v dvorano*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Tłumaczenie i znaczenie: Czasownik ten jest wieloznaczny, tutaj interesują nas dwa znaczenia wyróżnione w słowniku SSKJ:

– *izražati željo, zahtevo po kaki dejavnosti*

– *izražati željo, zahtevo po prisotnosti na kakem mestu*¹⁰⁷

Znaczenia te różnią się od siebie jednak tylko pozornie. Kiedy chcemy czyjejś obecności w jakimś miejscu, to życzymy sobie, aby ta osoba w to miejsce przybyła, a więc pośrednio oczekujemy wykonania pewnej czynności, jaką jest przebycie w dane miejsce. To rozróżnienie znaczeń ma jednak wpływ na składnię zdania, dlatego będziemy je uwzględniać. Jeśli chodzi o tłumaczenie, to polskim odpowiednikiem jest czasownik *wzywam* odpowiadający mu semantycznie i formalnie.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: W obu znaczeniach możliwe jest użycie zdania podrzędnego (jak w przykładach piątym i ósmym) lub formy znominalizowanej. W pierwszym znaczeniu zdecydowanie częściej występuje nominalizacja, w znaczeniu drugim jest ona w zasadzie tylko teoretyczną opcją, poprawne byłoby zdanie *Kličem k prihodu*; jednak brakuje przykładów wskazujących na stosowanie takiej formy. W użyciu jest jedynie zdanie podrzędne o mniej lub bardziej niskim stopniu wyeksplikowania argumentów. Pełny stopień wyeksplikowania mamy w przykładzie ósmym (forma rzadko spotykana), w szóstym i siódmym argumenty są ukryte.

Aspekt: W znaczeniu performatywnym częściej stosowany jest aspekt niedokonany.

¹⁰⁷ http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=klicati&hs=1

NAJAVLJAM, NAJAVIM

V imenu poslanske skupine najavljam, da poslanska skupina ne bo podprla tega amandmaja. Ker verjamem, da že dolgo časa ta pogovor teče, samo najavljam, da sem temu natančno sledil, kaj je gospod Battelli tukaj začel primerjati.

Najavljam obisk z vipavskim županom pri vas, in upam, da boste toliko korektni, da me boste sprejeli..

Najavljam 8. točko dnevnega reda - prva obravnava predloga zakona o triglavskem narodnem parku.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], [vam]) oraz jeden nieprzedmiotowy (*bomo k temu členu vložili amandma/ sem temu natančno sledil/ obisk/8. točko dnevnega reda*) Drugi argument przedmiotowy najczęściej jest ukryty.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z pierwszym albo drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego lub z żadnym z nich.
- Biorąc pod uwagę definicję czasownika *najaviti* treść predykatu wewnętrznego powinna być następcza wobec treści predykatu jądrowego, jednak istnieje kilka przykładów, gdzie jest ona uprzednia (przykład drugi)

Forma argumentu nieprzedmiotowego: Nominalizacja, zdanie podrzędne lub skondensowana forma zdania podrzędnego (przykład czwarty – pełne zdanie brzmiałoby: *Najavljam, da bomo zdaj obravnavali 8. točko dnevnega reda*)

Tłumaczenie i znaczenie: Żaden z polskich czasowników nie jest dokładnym odpowiednikiem słoweńskiego *najavljam*. Do definicji w SSKJ, która brzmi:

*narediti, da je prihod koga vnaprej znan/ narediti, da postane kaj vnaprej znano*¹⁰⁸

najbardziej pasuje *zapowiadam*, ale nie zawsze jest najlepszym wyborem. W pierwszym przykładzie lepiej brzmi *oglašzam/ oznajmiam/ oświadczam*. W przykładzie drugim *zapowiadam* w ogóle nie ma racji bytu, bo nie można zapowiadać czegoś, co już się zdarzyło, to jednak jest również niezgodne z definicją czasownika słoweńskiego. Pytanie czy jest to błędne użycie, czy jednak dopuszcza się takie zastosowanie tego czasownika, no co przykładów jest niewiele. Pod względem formalnym czasownik *zapowiadam* jest podobny do *najavljam*.

Aspekt: Forma dokonana nie jest używana w wypowiedziach performatywnych.

¹⁰⁸ http://bos.zrc-sazu.si/cgi/a03.exe?name=sskj_testa&expression=najaviti&hs=1

NAROČAM, NAROČIM

1) *Naročam bujenje.*

Naročam kavo.

2) *Posebno pa naročam vam, kuharjem in kuharicam, kletarjem in kletaricam, da postrežete Pavlu, kar najboljše znate in morete.*

Ilość i rodzaj argumentów: niezależnie które ze znaczeń performatywnych – trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], [si], *vam*) i nieprzedmiotowy (*bujenje*, *postrežete Pavlu*) – w zależności od znaczenia. W pierwszym znaczeniu drugi argument przedmiotowy jest ukryty.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– W znaczeniu 1) – brak tożsamości argumentów. W znaczeniu 2) – pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– W obu znaczeniach treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego i tłumaczenie: Czasownik *naročam* ma dwa performatywne znaczenia i łączy znaczenia oraz właściwości formalne większej ilości polskich czasowników: 1) *zamawiam* 2) *zlecam/polecam/zarządzam*. W pierwszym znaczeniu dla wyrażenia argumentu nieprzedmiotowego nie można użyć zdania podrzędnego, a jedynie jego skondensowanej formy (jak w drugim przykładzie) lub nominalizacji (przykład pierwszy). Jeśli chodzi o drugie znaczenie to możliwe jest użycie zdania podrzędnego (trzeci przykład) lub bezokolicznika. Wśród przykładów brak tego ostatniego, jednak jest dopuszczalny, choć prawdopodobnie rzadko stosowany.

Aspekt: W znaczeniu performatywnym częściej stosowany jest aspekt niedokonany, choć ogólnie czasownik w pierwszej osobie liczby pojedynczej strony czynnej czasu teraźniejszego trybu oznajmującego przeważa w formie dokonanej.

NASPROTUJEM

Nasprotujem temu, da se kot prednostna obravnava točka spremembe zakona o lokalni samoupravi.

Zahtevam enakost pred zakonom in nasprotujem ločevanju med političnimi in navadnimi krajami avtomobilov!

Absolutno nasprotujem taki odločitvi.

Ilość i rodzaj argumentów: dwa argumenty – przedmiotowy ([*jaz*]) i nieprzedmiotowy (*se kot prednostna obravnava točka spremembe zakona o lokalni samoupravi, odločitvi*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Brak tożsamości argumentów
- Treść predykatu wewnętrznego może wyrażać następcość, równoczesność lub uprzedniość względem treści predykatu jądrowego (aktualność) albo być omnitemporalna, jak w drugim przykładzie.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne (z obligatoryjnym korelatem *to*) lub nominalizacja

Tłumaczenie: Słoweński czasownik możemy oddać kilkoma wyrażeniami polskimi o węższym znaczeniu: *protestować*, *sprzeciwiać się*, *przeciwstawiać się*, *być przeciwko*, *nie zgadzać się*, jednak bezsprzecznie performatywne jest jedynie *protestować*, ponieważ kolejnych dwóch czasowników raczej nie używamy w pierwszej osobie czasu teraźniejszego, a następne dwa wyrażenia oznaczają czynności wewnętrzne, o których słownie tylko informujemy. Biorąc więc pod uwagę jedynie czasownik *protestuję* stwierdzamy oprócz różnic znaczeniowych, że jest on w pewnym stopniu nacechowany emocjonalnie, czego nie powiemy o słoweńskim *nasprotujem*. Ponadto w kwestii składni, *protestuję* łączy się z przyimkiem *przeciw*, a następnie z celownikiem, podczas gdy po *nasprotujem* nie ma żadnego przyimka.

Aspekt: Czasownik ten występuje tylko w aspekcie niedokonanym, nie tworzy się od niego formy dokonanej.

NUDIM, PONUDIM

*Jaz vam **ponudim** svojo podporo, milostiva.*

*Zato pa vam že sedaj **ponudim**, da vam bom osebno izročil ta spis.*

*V zameno **nudim** tri kvadratne metre nerabljene strešne kritine.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vam*), jeden nieprzedmiotowy (*podporo/vam bom osebno izročil ta spis/tri kvadratne metre strešne kritine*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest następca wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: Najczęściej spotykamy nomen actionis oraz zdanie podrzędne o niskim stopniu wyeksplikowania z pominiętym predykatem wewnętrznym. (W przykładzie trzecim mamy przekształcenie zdania *Ponudim, da vam bom dal v zameno tri kvadratne metre nerabljene strešne kritine.*) W pełni wyeksplikowane zdanie podrzędne występuje rzadziej.

Tłumaczenie: Polskim odpowiednikiem jest *oferuję*.

Aspekt: W performatywnym użyciu częściej występuje forma dokonana.

OBJAVLJAM, OBJAVIM

Objavljam izid glasovanja o imenovanju ministrom.

Objavljam, da so trije kolegi prijavili svojo razpravo in imajo možnost, da brez časovne omejitve predstavijo stališča.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], [*vam*]), jeden nieprzedmiotowy (*izid glasovanja/ so trije kolegi prijavili svojo razpravo*) Drugi argument przedmiotowy najczęściej jest ukryty.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z pierwszym albo drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego lub z żadnym z nich.

– Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie i znaczenie: Polskim odpowiednikiem jest czasownik *ogłaszam*. Różnica polega na frekwencji w wypowiedziach performatywnych. Słoweński czasownik występuje w nich rzadko, raczej używa się *obveščam*.

Aspekt: Zdecydowanie dominuje aspekt niedokonany.

OBLJUBIM, OBLJUBLJAM

Obljubim uvrstitev v polfinale.

Obljubim vam, da nisem zadnjič tukaj.

Obljubim, da bo imela Lek Ježica prepoznavno igro.

Obljubljam vam kruh, vodo in Coca Colo!

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vam*), jeden nieprzedmiotowy (*uvrstitev v polfinale, nisem zadnjič tukaj, bo imela Lek Ježica prepoznavno igro*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest najczęściej tożsamy z pierwszym argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego, choć nie zawsze jest to widoczne w strukturze powierzchniowej. W trzecim przykładzie trzeba dotrzeć do podstawowej struktury predykatowo – argumentowej (ta jest derywowana), żeby stwierdzić tożsamość argumentów: *Obljubim, da bom naredil tako, da bo imela Lek Ježica prepoznavno igro*.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego. Wydawać by się mogło, że przykład drugi temu przeczy, jednak jest to specyficzny przypadek, gdzie mówiąc o teraźniejszości, tak naprawdę odnosimy się do przyszłości.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: Oprócz zdania podrzędnego i formy znominalizowanej, które zostały użyte w powyższych przykładach, argument nieprzedmiotowy może zawierać bezokolicznik w funkcji predykatu, najwyraźniej nie jest on jednak często stosowany, gdyż nie udało się znaleźć przykładów w zdaniach performatywnych. Zdanie podrzędne może być też ściągnięte do jednego argumentu przedmiotowego, jak w czwartym przykładzie.

Tłumaczenie: Dokładnym odpowiednikiem słoweńskiego czasownika jest polskie *obeć*.

Aspekt: Czasownik dokonany jest używany nieco częściej niż niedokonany, jednak oba mają dość wysoką frekwencję.

OBVEŠČAM, OBVESTIM

Nadaljujemo sejo. Obveščam vas o, lahko rečem, neformalni odločitvi vseh vodij poslanskih skupin, predsednika in podpredsednikov glede vprašanja.

Obveščam vas, da na podlagi 14. člena zakona o ustavnem sodišču odstopam od kandidature za sodnika ustavnega sodišča.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vas*), jeden nieprzedmiotowy (*odločitvi/ da odstopam od kandidature za sodnika ustavnega sodišča*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z pierwszym lub drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego lub żadnym z nich.

– Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne – zdecydowanie najczęściej, nominalizacja

Tłumaczenie i znaczenie: Najbardziej zbliżone do słoweńskiego czasownika jest polskie *informuję*, odpowiada mu bowiem w dużym stopniu pod względem semantycznym oraz składniowym. Można również użyć czasownika *ogłaszam*, a czasem (jak w drugim przykładzie) bardziej pasuje *oświadczam*, który ma nieco inny odcień znaczeniowy niż *informuję* i *ogłaszam* (zawiera pewien element zobowiązani), ma także inne wymogi formalne (nie dopuszcza nominalizacji).

Aspekt: Forma dokonana praktycznie nie występuje w wypowiedziach performatywnych.

OBVEŽEM SE, OBVEZUJEM SE, ZAVEŽEM SE, ZAVEZUJEM SE

Mi bomo to vprašanje posredovali računskemu sodišču in zavežem se, da bomo poskrbeli, da boste dobili tudi odgovor.

Vso drugo izdajo pa se zavežem urediti do 1. januarja 1902

Drugače pa se obvežem do konca leta napisati knjigo S kolesom in vlakom po Sloveniji

Jaz se obvežem, da to naredim.

Ilość i rodzaj argumentów: dwa argumenty –przedmiotowy ([jaz]) i nieprzedmiotowy (*bomo poskrbeli, da boste dobili tudi odgovor, Vso drugo izdajo... urediti do 1. januarja 1902, konca leta napisati knjigo, to naredim*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego. Tak jak w przypadku innych czasowników tworzących zobowiązania, pozornie może nie być tej tożsamości, ale jest to wtedy struktura derywowana i dopiero, gdy dotrzemy do podstawowej struktury, tożsamość się ujawnia.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: Może go reprezentować zdanie podrzędne albo konstrukcja z bezokolicznikiem. Istnieje również wyrażenie *obvezati se k + NA*, jednak nie znaleziono żadnych przykładów z użyciem takiej formy w wypowiedzi performatywnej.

Tłumaczenie: Czasowniki *zavežem se* i *obvežem se* mają różny zakres znaczeniowy, jednak interesuje nas ich performatywne użycie, a tu mają to samo znaczenie. Nie warto ich więc omawiać osobno, mimo drobnej różnicy stylistycznej – *Obvezati se* w słowniku opatrzone kwalifikatorem *ekspr.* czyli jest nacechowane emocjonalnie. Oba czasowniki tłumaczymy

jako *zobowiązuję się*, Polski czasownik odpowiada słoweńskiemu pod każdym względem, choć jeśli chodzi o formy wyrażające jego argument nieprzedmiotowy, to na pewno częściej niż w języku słoweńskim używamy konstrukcji z *nomen actionis* (np. *Zobowiązuję się do przestrzegania przepisów.*)

Aspekt: Powyższe przykłady zawierają czasowniki dokonane, ponieważ w korpusie Nova Beseda frekwencja dokonanych i niedokonanych jest podobna, a *zavežem se* i *obvežem se* występują w zdaniach lepiej nadających się do naszych rozważań. Jednak jeśli wpisać oba czasowniki do wyszukiwarki internetowej, to zdań z formami niedokonanymi znajdziemy nieporównywalnie więcej niż z dokonanymi.

ODSVETUJEM

Odsvetujem vam uporabo mil, zlasti tekočih.

Odločno odsvetujem, da bi se razprava o številu regij začela v predvolilnem času, ki se mu bližamo.

Odpiranje na silo odsvetujem.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vam*), jeden nieprzedmiotowy (*uporabo mil, se razprava o številu regij začela v predvolilnem času, odpiranje na silo*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego. Może być też jednak omnitemporalna (przykład trzeci).

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Teoretycznie istnieje również możliwość użycia bezokolicznika, jednak nie znaleziono żadnych przykładów.

Tłumaczenie: Polski czasownik *odradzam* jest dokładnym odpowiednikiem słoweńskiego, różnica polega tylko na różnej frekwencji form wyrażających jego argument nieprzedmiotowy – zdanie podrzędne występuje w języku polskim zdecydowanie rzadziej niż w języku słoweńskim, tłumacząc drugi przykład powiemy raczej *Odradzam rozpoczęcie/rozpoczynanie rozprawy (...).*

Aspekt: Czasownik *odsvetujem* jest dwuaspektowy.

OPOMINJAM, OPOMNIM

1) *Gospod Zlobec, zdaj vas pa **opominjam**, da ne skačete v besedo razpravljavcu.*

2) ***Opominjam** vas, da ne razpravljamo o stvareh, ki niso tema dnevnega reda.*

*Tukaj **opominjam** na izgubo projekta digitalnega spomenika Kosovela.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], vas), jeden nieprzedmiotowy (*ne skačete v besedo razpravljavcu, da ne razpravljamo o stvareh, izgubo projekta digitalnega spomenika Kosovela*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Czasownik *opominjam* ma dwa znaczenia performatywne i od tego zależy kwestia tożsamości argumentów. W znaczeniu jak w pierwszym przykładzie, pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego. Kiedy czasownik użyty jest jak w przykładzie drugim i trzecim, pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z pierwszym, z drugim lub z żadnym z argumentów predykatu jądrowego.

– Problem temporalizacji również zależy od znaczenia czasownika. W pierwszym znaczeniu treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego. W drugim użyciu relacja czasowa jest aktualna.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: Również ta kwestia zależy od znaczenia. Czasownik w pierwszym znaczeniu dopuszcza realizację argumentu nieprzedmiotowego jedynie w postaci zdania podrzędnego. *Opominjam* w drugim użyciu pozwala wybrać między zdaniem, a formą znominalizowaną.

Tłumaczenie: Pierwsze znaczenie czasownika *opominjam* oddaje polskie *upominam*, drugie – *przypominam*, *zwracam uwagę*.

Aspekt: Frekwencja użycia czasowników *opominjam* i *opomnim* jest podobna, ale znów tylko w korpusie Nova Beseda (skąd pochodzą przykłady), w całym Internecie zdecydowanie częściej używana jest forma dokonana.

OPRAVIČUJEM SE

***Se opravičujem**, da bom sprožil ali pa rekel nekaj, kar je nenavadno za ta parlament*

***Se opravičujem**, da vam jemljem besedo.*

***Se vam opravičujem**, da sem vas tako grdo napadel.*

***In se vam opravičujem** za ta nesporazum.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vam*), jeden nieprzedmiotowy (*bom sprožil, vam jemljem besedo, sem vas tako grdo napadel, ta nespোরazum*) Argument nieprzedmiotowy może być całkowicie ukryty (*Se opravičujem.*), mamy wtedy do czynienia z najniższym stopniem jego wyeksplikowania.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może, ale nie musi być tożsamy z pierwszym argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna lub omnitemporalna wobec treści predykatu jądrowego (przykłady wskazują na następcość, teraźniejszość i uprzedniość, z omnitemporalnością możemy mieć do czynienia np. *przepraszamy za niepunktualność.*)

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie: Semantyka słoweńskiego czasownika jest nieco inna niż polskiego. Dosłownie przetłumaczylibyśmy go *usprawiedliwiam się, tłumaczę się*, jednak tych czasowników nie używamy w formie performatywnej, pozostaje nam więc czasownik *przepraszam*. Polski czasownik różni się oprócz zakresu znaczeniowego tym jeszcze, że jest bardziej uniwersalny. Słoweńskie *se opravičujem* nie jest całkiem neutralne stylistycznie, charakteryzuje raczej język literacki. Polskie *przepraszam* może być używane w dowolnej sytuacji, przez dowolną osobę, w Słowenii natomiast takie użycie ma inny czasownik – *oprosti/te*, który nie jest formalnie performatywny (ma postać trybu rozkazującego) i dosłownie znaczy *wybacz*.

Aspekt: Co prawda istnieje postać dokonana tego czasownika, ale w performatywnym znaczeniu nie jest używana.

POOBLAŠČAM, POOBLASTIM

Pooblaščam svojega praporščaka Andreja Rovana, da jih pregleda.

*S tem pooblastilom **pooblaščam** spodaj navedeno osebo za razpolaganje s sredstvi na transakcijskem računu.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *svojega praporščaka, spodaj navedeno osebo*), jeden nieprzedmiotowy (*jih pregleda, razpolaganje s sredstvi na transakcijskem računu*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest następca wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie: Dokładnym odpowiednikiem *pooblašcam* jest *upoważniam*. Semantycznie i stylistycznie nie różnią się one od siebie, mają też takie same wymagania formalne, różnica jest we frekwencji użycia konstrukcji wyrażających argument nieprzedmiotowy – w języku słoweńskim częściej używamy *nomen actionis*, w słoweńskim większą frekwencję ma zdanie podrzędne.

Aspekt: Czasownik niedokonany jest używany zdecydowanie częściej, choć można też znaleźć przykłady upoważnień z czasownikiem dokonanym.

POTRJEVATI, POTRDITI

Potrjujem gospodu Pukšiču, da smo o tej temi precej razpravljali na odboru.

Potrjujem, da je Union Olimpija dolžna Sašu Ožboltu 49.000 nemških mark.

Bunke sem dobil in hvaležno *potrjujem* prejem.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *gospodu Pukšiču*), jeden nieprzedmiotowy (*smo o tej temi precej razpravljali na odboru*, *je Union Olimpija dolžna Sašu Ožboltu 49.000 nemških mark*, *prejem*). Drugi argument przedmiotowy najczęściej jest ukryty.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może, ale nie musi być tożsamy z pierwszym argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego. (Brak przykładu na następcość, jednak jest ona jak najbardziej możliwa.)

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie: Dokładnym odpowiednikiem *potrjujem* jest *potwierdzam*.

Aspekt: *Potrdim* występuje częściej, jednak głównie w połączeniu z *lahko*, w znaczeniu performatywnym dominuje *potrjujem*.

POUDARJAM, POUDARIM

Poudarjam, da gre za osebe iz Hrvaške in Bosne in Hercegovine!

Poudarjam, da bo celovit odgovor prišel pisno.

Poudarjam pomen spremembe politike in verjamem, da bo prišlo tudi do novih metod, do nove kvalitete, do novih idej.

Ilość i rodzaj argumentów: dwa argumenty – przedmiotowy ([jaz]) i nieprzedmiotowy (*gre za osebe iz Hrvaške in Bosne in Hercegovine, bo celovit odgovor prišel pisno, pomen spremembe politike*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może, ale nie musi być tożsamy z argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie: Po polsku powiemy *podkreślam*, czasownik ten odpowiada formalnie i stylistycznie słoweńskiemu, znaczeniowo ma inny zakres, ale w funkcji performatywnej ten sam.

Aspekt: W funkcji performatywnej znacznie częściej występuje czasownik niedokonany.

POZIVAM, POZOVEM

Pozivam vas, da v to ime izpraznimo čaše do dna!

Pozivam k ustvarjanju glasbe

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], *vas*) i jeden nieprzedmiotowy (*v to ime izpraznimo čaše do dna, ustvarjanju glasbe*).

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja

Tłumaczenie: Na język polski czasownik *pozivam* przetłumaczymy jako *wzywam*. Ma on te same własności formalne, semantyczne i stylistyczne.

Aspekt: Zdecydowanie przeważa czasownik niedokonany.

PREDLAGAM

Predlagam ti, da se malo zbereš.

Predlagam glasovanje, brez razprave.

Predlagam narediti gastroskopijo.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], ti) i jeden nieprzedmiotowy (*sejo prekinemo, glasovanje, brez razprave, narediti gastroskopijo*). Bardzo często drugi argument przedmiotowy jest nieokreślony (jak w dwóch ostatnich przykładach).

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne lub nominalizacja, rzadko bezokolicznik

Tłumaczenie: *Predlagam* ma podobny zasięg znaczeniowy jak polskie *proponuję*, choć ma w sobie odcień semantyczny czasowników *polecam, zarządzam i radzę*. Stylistycznie i formalnie odpowiada mu z jedną uwagą – użycie bezokolicznika dla wyrażenia predykatu wewnętrznego jest po nim dużo rzadsze niż w języku polskim.

Aspekt: Czasownik ten jest dwuaspektowy.

PREKLICUJEM, PREKLIČEM

Prekličem, kar sem prej rekel.

Preklicujem svoje obvestilo.

Preklicujem glasovanje.

Preklicujem krst mojih dveh otrok, izvršen proti moji volji in v moji odsotnosti.

Ilość i rodzaj argumentów: dwa argumenty – przedmiotowy ([jaz]) i nieprzedmiotowy (*kar sem prej rekel/ obvestilo/ glasovanje*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może, ale nie musi być tożsamy z argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest uprzednia wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne z zaimkiem względnym *kar* lub nominalizacja

Tłumaczenie: W interesujących nas tu znaczeniach polskim odpowiednikiem jest *odwołuję i unieważniam*. Pierwszy czasownik dotyczy dwóch pierwszych przykładów, kiedy to odwołuje się pewne działanie werbalne. Takie działanie odwołuje się tylko za pomocą słów, dlatego performatywny charakter takich wypowiedzi jest niewątpliwy. W przykładzie trzecim i czwartym odwołuje się czynność inną niż werbalna, jednak to również można uczynić

werbalnie i jest to wtedy wypowiedź performatywna. Pytanie tylko, jaka jest skuteczność takich wypowiedzi. W przykładzie trzecim słowa wypowiada uprawniona do unieważnienia głosowania osoba, w czwartym natomiast wypowiedź to oświadczenie wydrukowane w gazecie, które zamieszczali za czasów socjalistycznych rodzice, którzy zostali ateistami. Według prawa kościelnego taka wypowiedź nie może unieważnić chrztu, jest więc w terminologii Austina niewypałem, jednak z punktu widzenia laickiego społeczeństwa słowa te mają moc sprawczą, są więc skuteczne.

Aspekt: We współczesnych tekstach dominuje forma niedokonana, z analizy wypowiedzi w korpusie Nova Beseda wynika, że w literaturze przeważa natomiast aspekt dokonany.

PREPOVEDUJEM, PREPOVEM

***Prepovedujem** ti, da mu daješ potuho in ga prikrivaš!*

***Prepovedujem** kakršno koli taktiziranje.*

*Jaz ti **prepovem** odgovoriti, Nežka!*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], ti) i jeden nieprzedmiotowy (*mu daješ potuho in ga prikrivaš, kakršno koli taktiziranje, odgovoriti*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, bezokolicznik, nominalizacja.

Tłumaczenie: Czasownik ten można przetłumaczyć jako *zabraniam* lub ewentualnie *zakazuję*, choć w performatywnej formie jest on rzadziej używany. Różnica między czasownikami słoweńskim, a polskimi ma charakter formalny – w przypadku wyboru nominalizacji, *predlagam* wymaga biernika, a *zabraniam* i *zakazuję* celownika.

Aspekt: Częściej używana jest forma niedokonana, ale nie jest to duża przewaga. Przykład z bezokolicznikiem zawiera czasownik dokonany, gdyż nie znaleziono odpowiedniego zdania z czasownikiem niedokonanym.

PRIPOROČAM, PRIPOROČIM

***Priporočam** vam, da benevolentno obravnavate ta zakon.*

*Za primerjavo Vam **priporočam** prebrati kolikor-toliko objektivno resnico trenutnih dogodkov v Makedoniji objavljeno v časopisih Newsweek ali Time.*

Priporočam pogovore ob kavi, v službi, na cesti, kjerkoli.

Priporočam se Vaši naklonjenosti

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], *vam*) i jeden nieprzedmiotowy (*benevolentno obravnavate ta zakon, prebrati kolikor-toliko objektivno resnico trenutnih dogodkov v Makedoniji, pogovore ob kavi, v službi, na cesti, kjerkoli*).

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, bezokolicznik, nominalizacja

Tłumaczenie: Polski odpowiednik to *polecam*, ale także *zalecam* i *radzę*.

Aspekt: Czasownik niedokonany ma znacznie większą frekwencję.

PRISEGAM, PRISEŽEM

Prisegam, da nisem igral z roko. Žoga me je zadela v ramo.

Prisegam ti, da o njem ne bom pripovedovala nikomur, razen Jimu.

Pri živem Bogu ti **prisegam**, da je tvoj.

(**Prisegam** ti, Ana, tvoje življenje bo čudovito pod soncem!)

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], *ti*) i jeden nieprzedmiotowy (*nisem igral z roko, o njem ne bom pripovedovala nikomur, razen Jimu, nisem ne kriminallec ne morilec*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może (i najczęściej jest), ale nie musi (przykład trzeci) być tożsamy z pierwszym argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna wobec treści predykatu jądrowego. Odróżnia to czasownik *prisegati* od innych wyrażen tworzących zobowiązanie jak *obljubljati, obvezati se*. Jest tak dlatego, że czasownik ten nie tylko tworzy zobowiązanie, które zawsze dotyczy przyszłości, ale wyraża także zapewnienie, jak *zatrjevati*, co często wiąże się z przeszłością i teraźniejszością.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie intensjonalne

Tłumaczenie: *Prisegam* tłumaczymy jako *przysięgam*. Znaczeniowo są bardzo zbliżone, choć słoweński czasownik ma nieco szerszy zakres pragmatyczny, jest używany również jak

polskie *ślubuję*. Ma też inne, odróżniające go od polskiego czasownika znaczenia, są one jednak nieperformatywne, czym się nie zajmujemy, zwróćmy jednak uwagę na pewną sytuację, z którą mamy do czynienia w czwartym przykładzie. Wypowiedź jest pozornie performatywna, ale właściwie nie tworzy ona zobowiązania, jak zwykła przysięga, jest słowem modalnym wyrażającym przekonanie wypowiadającego o jakimś przyszłym stanie rzeczy. Jest to użycie nacechowane stylistycznie (emocjonalnie), możliwe również w języku polskim. Same czasowniki *prisegati* i *przysięgać* w swym podstawowym znaczeniu (tworzącym oficjalne zobowiązanie) mają styl podniosły, w języku potocznym są używane w nieco innym znaczeniu – jako ekspresywne wyrażenie obietnicy lub zapewnienia. Ich charakterystyka formalna jest podobna.

Aspekt: Częściej używa się czasownika niedokonanego.

PROSIM

Prosim, da na to temo ne pošiljate več vprašanj.

Prosim te za pomoč.

Prosim biti objektivni.

Kavo s smetano prosim!

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *te*) i jeden nieprzedmiotowy (*na to temo ne pošiljate več vprašanj*, *pomoč*, *biti objektivni*, *kavo s smetano*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: Może być on wyrażony przez zdanie podrzędne, nominalizacja, rzadko bezokolicznik. Jako zwrot przy kupowaniu lub zamawianiu implikuje zredukowaną do argumentu przedmiotowego formę zdaniową.

Tłumaczenie: Znaczeniowo dokładnym odpowiednikiem jest czasownik *proszę*. Różni się on nieco formalnie. Po pierwsze w języku słoweńskim bezokolicznik po *prosim* występuje bardzo rzadko, podczas gdy w języku polskim jest często występującą formą. Po drugie kiedy używamy go jako zwrotu przy kupowaniu (lub zamawianiu) czegoś, w języku słoweńskim *prosim* występuje najczęściej po wyrażeniu oznaczającym kupowaną (zamawianą) rzecz (jak

w przykładzie czwartym), po polsku możemy powiedzieć w dowolnej kolejności – *Proszę kawę.* lub *Kawę proszę*; choć ta druga forma jest raczej potoczna.

Aspekt: *Prositi* jest czasownikiem niedokonanym, nie ma czasownika dokonanego o tym samym znaczeniu.

RAZGLAŠAM, RAZGLASIM

1) *Za največjo napako pa **razglašam** predlagano združitev MGLC in Arhitekturnega muzeja Ljubljana.*

2) *Preklicujem torej vojno stanje z njimi in **razglašam** mir.*

***Razglašam** mobilizacijo.*

3) *Z velikim veseljem **razglašam**, da je družba OMV Istrabenz postala zlata pokroviteljica slovenskih nordijcev, ki jih bomo podpirali najmanj do konca olimpijske sezone 2005/06.*

*Ugotavljam, da so ponovne volitve za podpredsednika Državnega zbora bile opravljene in **razglašam** rezultate volitev.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], [*vam/tebi*]) i nieprzedmiotowy (*za največjo napako/ je bil sklep sprejet/ mir/ mobilizacijo/ je družba OMV Istrabenz postala zlata pokroviteljica slovenskih nordijcev/ rezultate volitev*)

Tłumaczenie i znaczenie: Czasownik kilka znaczeń, a w trzech z nich występują wypowiedzi performatywne. Znaczenia te ilustrują przykłady w grupach 1) 2) i 3). We wszystkich przypadkach czasownik słoweński możemy przetłumaczyć jako *ogłaszam*, które jest bardzo zbliżone semantycznie do *razglašam*, pod względem formalnym różni się jedynie w pierwszym znaczeniu, gdzie wymaga grupy nominalnej w narzędniku, podczas gdy słoweński czasownik wymaga grupy nominalnej w bierniku z przyimkiem *za*.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Znaczenie 1) i 3): Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z pierwszym lub drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego, ale częściej nie jest tożsamy z żadnym z nich.

Znaczenie 2): Brak tożsamości argumentów

– Znaczenie 2): Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Znaczenie 1) i 3): Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: W pierwszym znaczeniu najczęściej występuje zdanie podrzędne o najniższym stopniu wyeksplikowania reprezentowane przez argument przedmiotowy poprzedzony przyimkiem *za*. Można by użyć pełnego zdania (*Razglašam, da je predlagana združitev MGLC in Arhitekturnega muzeja Ljubljana največja napaka.*), ale zaciera się wtedy nieco różnica między pierwszym, a trzecim znaczeniem. W znaczeniu drugim argument nieprzedmiotowy może być również reprezentowany przez skondensowane zdanie podrzędne (*Razglašam mir. – Razglašam, da bo od zdaj mir.*) albo przez nomen actionis. Zdanie podrzędne o najniższym stopniu wyeksplikowania może też być użyte w trzecim znaczeniu (*Razglašam rezultate. – Razglašam, da so rezultati naslednji:...*), choć chyba częściej w użyciu jest pełne zdanie.

Aspekt: Zdecydowanie częściej używa się czasownika niedokonanego.

STAVIM

Stavim sto funtov, da bom v štirinajstih dneh znal partituro na pamet

Stavim na remi ali našo zmago.

(*Stavim, da imajo Turki v svoji zbirki klišejev enako slaboumen spomin na nas, kot ga imamo mi na njih.*)

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *sto funtov*) i nieprzedmiotowy (*bom v štirinajstih dneh znal partituro na pamet, remi ali našo zmago*).

Drugi argument jest bardzo często pomijany.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może, ale nie musi być tożsamy z pierwszym argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: nominalizacja, zdanie podrzędne, często też jego zredukowana do samego argumentu forma.

Tłumaczenie: Czasownik ten tłumaczymy jako *stawiam*, które ma podobne właściwości semantyczne (biorąc pod uwagę jedynie performatywne użycie), formalne i stylistyczne. Podstawową różnicą między polskim i słoweńskim czasownikiem jest możliwość ukrycia drugiego argumentu przedmiotowego – w języku polskim nie ma takiej możliwości, w słoweńskim argument ten może i często jest ukryty. Pod tym względem bardziej odpowiada mu inny możliwy polski ekwiwalent: *założyć się*, który również dopuszcza ukrycie drugiego argumentu. W obu językach mamy do czynienia z sytuacją, gdy wypowiedź z tym

czasownikiem wygląda na performatywną, jednak po bliższym przyjrzeniu czasownik ten okazuje się wyrażać jedynie głębokie przekonanie nadawcy o prawdziwości wypowiedzianej treści (przykład trzeci).

Aspekt: *Staviti* to czasownik dokonany. Istnieje niedokonana forma *stavljati*, jednak ma ona inne znaczenie i jako performatyw nie jest używana.

SVARIM, POSVARIM

Svarim pred tem, da bi prišli do slabega zakona.

Svarim vas, da film lahko tudi sovražite.

Svarim pred vplivanjem na razpoloženje s kratkovidnimi argumenti.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vas*) i jeden nieprzedmiotowy (*bi prišli do slabega zakona*, *film lahko tudi sovražite*, *vplivanjem na razpoloženje s kratkovidnimi argumenti*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, nominalizacja

Tłumaczenie: Dokładnym polskim odpowiednikiem jest czasownik *ostrzegam*.

Aspekt: Czasownik dokonany występuje bardzo rzadko w znaczeniu performatywnym.

SVETUJEM

Svetujem vam, da spominu ne zaupate

Svetujem počakati še dve leti, saj bodo cene padle

Svetujem vam obisk pri okulistu, ki bo vzel bris očasne veznice

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vam*), jeden nieprzedmiotowy (*spominu ne zaupate*, *počakati še dve leti*, *obisk pri okulistu*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, nominalizacja lub bezokolicznik

Tłumaczenie: *Radzę* jest dokładnym odpowiednikiem. W obu językach obserwujemy też pewną specyfikę użycia tego czasownika. Jako czasownik performatywny tworzy on radę – mówiąc *svetujem/radzę* dokonuję aktu porady, co jest zgodna z semantyką tego czasownika. Jednak może on tworzyć również groźbę np. *Grčija je z menoj, še niste opazili? Svetujem vam, da mi predate krono prostovoljno*. Groźby nie tworzy się ani po słoweńsku przez użycie *grozim, pretim* ani po polsku mówiąc *grozę* – służy do tego m.in. właśnie czasownik *svetujem/radzę*.

Aspekt: Jest to czasownik dwuaspektowy

UGOVARJAM, UGOVORIM

*S tem ponovno **ugovarjam** zoper butasto tehniko našega glasovanja!*

***Ugovarjam**, da gre za kakršno koli nenamensko porabo javnih sredstev.*

***Ugovarjam** obtožbi, da sem pomagal dr. Šuštarju pri jemanju podkupnine.*

***Ugovarjam** kolegu magistru Kopaču v tem, da glede njegovega izvajanja proti koncu jasno kaže (...) da tisti 3.a člen pomaga tem nacionalnim programom.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *kolegu*), jeden nieprzedmiotowy (*butasto tehniko našega glasovanja, gre za kakršno koli nenamensko porabo javnih sredstev, obtožbi, da sem pomagal dr. Šuštarju pri jemanju podkupnine, glede njegovega izvajanja proti koncu* [...]). Drugi argument przedmiotowy często jest ukryty.

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego. (Ale najczęściej nie jest tożsamy.)
- Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna i omnitemporalna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, nominalizacja

Jeżeli drugi argument przedmiotowy nie jest ukryty i chcemy użyć zdania podrzędnego, to konieczny jest korelat *to* (przykład czwarty).

Tłumaczenie: Nie ma w języku polskim dokładnego odpowiednika. *Ugovarjam* można przetłumaczyć jako *protestuję, sprzeciwiam się, jestem przeciwko, nie zgadzam się*. O tych wyrażeniach była mowa przy okazji czasownika *nasprotovati* (bezsprzecznie performatywne jest tylko *protestuję*), jednak jakkolwiek dany przykład oddamy po polsku, słoweńska wypowiedź i tak będzie performatywna, ponieważ definicja czasownika *ugovarjati* brzmi: z

*besedami izražati nasprotujoče stališče do izjave, mnenja drugega*¹⁰⁹, a więc nazywa on czynność, którą można wykonać jedynie mownie, nie jest to czynność wewnętrzna jak w przypadku polskiego *nie zgadzać się*. Jeśli chodzi o właściwości formalne, to również nie ma jednoznacznego odpowiednika. *Protestuję* to czasownik dwumiejscowy, *jestem przeciwko* też implikuje dwie pozycje, *sprzeciwiam się* raczej nie występuje w pierwszej osobie czasu teraźniejszego, a *nie zgadzam się* to zaprzeczenie. Podsumowując czasownik *ugovarjam* tłumaczymy różnie, w zależności od kontekstu i w zależności od tego zmieniać się może również gramatyczny obraz wypowiedzi.

Aspekt: *Ugovarjati* to czasownik niedokonany, istnieje forma dokonana – *ugovoriti* – ale ma ona nieco inne znaczenie, nie jest używana zamiennie z niedokonaną.

UKAZUJEM, UKAŽEM

Ukazujem, da privedete v sodno dvorano prvoobtoženca Milorada Ulemeka.

Zato vam ukazujem, vsem dvorjanom, da ne spreminjate ničesar.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vam*), jeden nieprzedmiotowy (*privedete v sodno dvorano prvoobtoženca Milorada Ulemeka, ne spreminjate ničesar*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, nominalizacja, bezokolicznik
Zdecydowanie najczęściej występuje zdanie podrzędne, przykładów na zdania performatywne z bezokolicznikiem i nominalizacją nie znaleziono.

Tłumaczenie: Czasownik *ukazujem* można tłumaczyć dwojako – albo jako *nakazuję* (jak w pierwszym przykładzie) albo jako *rozkazuję* (jak w drugim przykładzie). Oba czasowniki odpowiadają słoweńskiemu pod względem formalnym, a także stylistycznym.

Aspekt: Forma niedokonana tego czasownika ma nieco wyższą frekwencję.

VABIM, POVABIM

Vabim na srečanje pri meni.

Vabim vas na Špikov vrh v najbližjo gostilno!

¹⁰⁹ <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>

Vabim vas, da se udeležite 20. seje, ki se prične jutri ob 10.00 uri.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], vas) i jeden nieprzedmiotowy (*srečanje pri meni, Špikov vrh v najbližjo gostilno, udeležite 20. seje*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego jest tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: Można użyć zdania podrzędnego lub formy znominalizowanej. Bardzo częsta jest także kondensacja zdania podrzędnego i wyrażenie go jedynie przez argument (przykład drugi – podstawowa struktura wyglądałaby następująco: *Vabim vas, da pridete na Špikov vrh v najbližjo gostilno*).

Tłumaczenie: Polskie *zapraszam* odpowiada czasownikowi słoweńskiemu pod względem formalnym, stylistycznym, a znaczeniowo różni się tylko w zakresie użyć nieperformatywnych.

Aspekt: Znacznie częściej używana jest forma niedokonana.

VOŠČIM

Prav dober dan voščim vsem spoštovanim poslankam in poslancem.

Čeprav malo pozno, ti iz srca voščim k izvolitvi.

Tem še posebno voščim, da bi doživeli veliko noč kot moč za novo upanje.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], vsem, tem), jeden nieprzedmiotowy (*Prav dober dan, doživeli veliko noč kot moč za novo upanje*) lub tylko dwa argumenty przedmiotowe (predykat pierwszego rzędu)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne (bardzo często zredukowane do argumentu – *Voščim vam dober dan – Voščim, da bi imeli dober dan*), nominalizacja

Tłumaczenie: Czasownik ten możemy przetłumaczyć jako życzenie (jak w pierwszym i trzecim przykładzie). Ma też on nieco inne znaczenie zdefiniowane jako: *izraziti komu dobre želje ob*

prazniku. W tym przypadku czasownik ten nie jest już predykatem wyższego rzędu, nie wymaga argumentu nieprzedmiotowego, ponieważ jego treść zawiera się w znaczeniu czasownika, a przetłumaczymy go jako *Życzę wszystkiego najlepszego/szczęścia*. (jak w przykładzie drugim)

Aspekt: Jest to czasownik dwuaspektowy

ZAGOTAVLJAM, ZAGOTOVIM

Zagotavljam vam, da je to bilo že dolgo, dolgo nazaj.

Zagotavljam, da je pri nas bolnik najbolj pomemben

Zagotavljam vam iskreno zahvalo slehernega haloškega otroka.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], *vam*), jeden nieprzedmiotowy (*je to bilo že dolgo, dolgo nazaj, iskreno zahvalo slehernega haloškega otroka*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z pierwszym argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna i omnitemporalna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, nominalizacja

Tłumaczenie: Pod względem semantycznym i stylistycznym polski czasownik *zapewniam* odpowiada w zupełności słoweńskiemu. Różni się jedynie w kwestii wymogów formalnych. Po pierwsze słoweńskie *zagotavljam* dopuszcza w miejscu drugiego argumentu przedmiotowego zarówno formę biernika, jak i celownika (*vam* lub *vas*). Polski czasownik także pozwala użyć obu form, jednak w znaczeniu performatywnym tylko biernika – *zapewniam was, że (...)*. Celownika używamy gdy mówimy o zapewnianiu komuś czegoś np. *Zapewnili mi dach nad głową*. Druga różnica formalna dotyczy zdań z nomen actionis lub zdaniem zredukowanym do argumentu przedmiotowego. Słoweński czasownik wymaga użycia biernika, polski miejscownika z przymikiem *o*.

Aspekt: Czasownik niedokonany jest używany częściej.

ZAHVALJUJEM SE

Zahvaljujem se za zaupanje.

Zahvaljujem se vam, da ohranjate to tradicijo.

Zahvaljujem se vsem, ki so podprli ta amandma, zlasti tistim, ki so v vladni koaliciji.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], *vam*, *vsem*), jeden nieprzedmiotowy (*zaupanje*, *ohranjate to tradicijo*). Argument nieprzedmiotowy jest często ukryty, domyślny (przykład trzeci)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest uprzednia wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, nominalizacja

Tłumaczenie: Polskim odpowiednikiem jest czasownik *dziękuję*, który różni się jedynie pod względem stylu – *zahvaljujem se* jest zwrotem oficjalnym i stylistycznie bardziej odpowiada mu polskie *składam podziękowania*, *wyrażam wdzięczność*.

Aspekt: Zdecydowanie częściej występuje forma niedokonana.

ZANIKUJEM, ZANIKAM

Zanikam vse obtožbe.

Zanikam, da bi bila v opisanem primeru storjena strokovna napaka.

Ilość i rodzaj argumentów: dwa argumenty – przedmiotowy ([jaz]) i nieprzedmiotowy (*obtožbe/ bi bila storjena strokovna napaka*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być, ale nie musi tożsamy z argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego
- Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: nomen actionis lub zdanie podrzędne

Tłumaczenie i znaczenie: Czasownik ten ma więcej znaczeń, jednak jako performatywny jest używany w zasadzie tylko w jednym, zobrazowanym w powyższych przykładach. Podobnie jest z polskim odpowiednikiem *zaprzeczam*, który różni się od słoweńskiego jedynie na płaszczyźnie formalnej wymaganym przypadkiem nomen actionis.

Aspekt: Forma niedokonana jest używana bardzo rzadko.

ZATRJUJEM, ZATRDIM

Zatrjujem, da obstajajo možje, ki so sposobni povrniti ugled reprezentanci

***Zatrjujem** pa, da tekmecev ne bomo podcenjevali, česar si Slovenci na tihem najbolj želijo.*

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([jaz], *vam*), jeden nieprzedmiotowy (*obstajajo možje.../ niti besedice nisem nikdar žugnil v vašo škodo*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z pierwszym, drugim lub żadnym z argumentów predykatu jądrowego.

– Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: W zasadzie możliwe jest tylko zdanie podrzędne, czasownik łączy się też z nomen actionis, ale w użyciu performatywnym nie znaleziono żadnych przykładów.

Tłumaczenie i znaczenie: Pod względem semantycznym polski czasownik *zapewням* jest dokładnym odpowiednikiem, formalnie różni się jedynie przypadkiem wymaganym dla drugiego argumentu przedmiotowego. Zarówno polski jak i słoweński czasownik mogą tworzyć zapewnienia (przykład pierwszy) oraz zobowiązania (przykład drugi), choć zobowiązanie nie jest tak wyraźne jak w przypadku wypowiedzi z czasownikami typu *obljubim, prisežem, obvežem se*.

Aspekt: Pomimo, iż czasownik dokonany *zatrđim* występuje znacznie częściej, to w wypowiedziach performatywnych zdecydowanie przeważa forma niedokonana.

ZAVRAČAM, ZAVRNEM

1) ***Zavračam** očitke, da je sodišče kršilo zakonska določila o javnosti sodnih obravnav.*

*Se pravi, **zavračam** to, da mi zavlačujemo in povzročamo škodo.*

2) *Predlog gospoda Jarca, da se o vseh amandmajih, danes vloženih, danes glasuje tajno.*

*Predlog **zavračam**. Prosim, glasovanje poteka.*

3) *Štefan, tvoj predlog **zavračam**, sam pa ti predlagam, da ostanemo pri vsebini in brez podtikanj.*

4) ***Zavračam** sodelovanje v politični drži, ki ne upošteva turške resničnosti in njene politike*

5) ***Zavračam** tendenco po uniformiranosti, priznavam imanentnost univerzalnega relativizma!*

(Zavračam tudi njegovo misel, da smo narod hlapcev.)

Ilość i rodzaj argumentów: dwa argumenty – przedmiotowy ([jaz]) i nieprzedmiotowy (*očitke/ to, da mi zavlačujemo in povzročamo škodo/ predlog sodelovanje/tendenco*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

– Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego (w piątym przykładzie widać to po przekształceniu – *Zavračam to, da bi sodeloval...*), ale nie musi (pozostałe przykłady).

– Treść predykatu wewnętrznego jest aktualna wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: Najczęściej występuje nomen actionis, zdarza się również zdanie podrzędne z obligatoryjnym korelatem *to*.

Tłumaczenie i znaczenie: Jest to czasownik wieloznaczny, który w niektórych znaczeniach może być użyty performatywnie. W dwóch pierwszych przykładach tłumaczymy go jako *zaprzeczam*, które różni się formalnie przypadkiem wymaganym przez czasownik oraz możliwością użycia zdania podrzędnego bez korelatu *to* (*Zaprzeczam jakoby...*). W kolejnych dwóch przykładach odpowiednikiem jest polskie *odrzuć*, które jest również wieloznaczne i odpowiada trzem znaczeniom *zavračam* [oprócz wspomnianych przykładów 2) i 3) jako *odrzuć* przetłumaczymy również słoweński czasownik w zdaniu 5)] W przykładzie 2) jest to zwrot urzędowy, który wypowiada lub pisze osoba uprawniona, w tym przypadku marszałek sejmu. Kolejne znaczenie nie dotyczy już języka urzędowego, każdy może użyć tego czasownika, aby odrzucić coś, co się mu proponuje, rzadko jednak w tym znaczeniu spotykamy wypowiedzi performatywne. Przykład 4) obrazuje jeszcze inną możliwość przetłumaczenia czasownika *zavračam*, mianowicie jako *odmawiam*. Formalnie polski odpowiednik znów różni się tylko przypadkiem. Został nam jeszcze przykład 5) oraz nieoznaczona wypowiedź w nawiasie. Definicje tych dwóch znaczeń są do siebie dosyć zbliżone, w obu przypadkach chodzi o wyrażenie negatywnego nastawienia do czegoś. Takie nastawienie jest to pewna wewnętrzna postawa, o której słownie się jedynie informuje, nie ma tu więc elementu performatywności, przynajmniej w ostatnim przykładzie. W zdaniu przedostatnim chodzi jednak o coś więcej, wypowiedź jest oficjalnym aktem odrzucenia pewnej postawy, wyrzeczenia się, co kwalifikuje wypowiedź jako performatywną.

Aspekt: W znaczeniu performatywnym forma dokonana używana jest rzadko, dominuje czasownik niedokonany.

ŽELIM

Želim vam prijetno bivanje v Sloveniji.

Želim vam, da čimprej najdete varno zavetje.

Ilość i rodzaj argumentów: trzy argumenty – dwa przedmiotowe ([*jaz*], *vam*), jeden nieprzedmiotowy (*prijetno bivanje v Sloveniji*, *čimprej najdete varno zavetje*)

Relacje między predykatem jądrowym i wewnętrznym:

- Pierwszy argument przedmiotowy predykatu wewnętrznego może być tożsamy z drugim argumentem przedmiotowym predykatu jądrowego.
- Treść predykatu wewnętrznego jest następcza wobec treści predykatu jądrowego.

Forma argumentu nieprzedmiotowego: zdanie podrzędne, nominalizacja

Tłumaczenie: Dokładnym polskim odpowiednikiem jest czasownik *żyć*.

Aspekt: Niedokonana forma *żelim* zdecydowanie przeważa nad dokonaną *zażelim*.

ZAKOŃCZENIE

Performatywy są zagadnieniem zarówno językowym, jak i pozajęzykowym, społecznym, są częścią naszej codzienności. Dlatego często były badane przez filozofów języka, jako że dziedzina ta łączy w sobie oba poziomy istnienia wypowiedzi performatywnych. Jako, że są one kwestią językową, są regulowane przez zasady danego języka, jednak przede wszystkim podlegają konwencjom pozajęzykowym i to one czynią je performatywnymi. Nie sposób się zgodzić z G. J. Warnockiem, który twierdził, iż tylko performatywy o charakterze prawnym wiążą się z pozajęzykowymi konwencjami, wypowiedzi z czasownikami performatywnymi natomiast są zależne od reguł semantycznych, wykonanie czynności dokonuje się na mocy znaczenia czasownika.¹¹⁰ Wydaje się jednak, iż konwencja językowa na mocy znaczenia zakłada mówienie pewnych słów dla wyrażenia danych treści. Natomiast aby wykonać czynność nie będącą czynnością mówienia czy odnoszenia się do pewnych elementów rzeczywistości i stworzyć pewien stan rzeczy, odwołujemy się do konwencji pozajęzykowej, społecznej, która zakłada wypowiadanie pewnych słów, w pewnych okolicznościach, przez osoby, mające pewne myśli i zamiary.

Performatywy są zależne od różnego typu konwencji, co pokazaliśmy w niniejszej pracy. Mogą podlegać więcej niż jednej konwencji na raz, bywa również, iż konwencja zmienia się w zależności od okoliczności. Warto wspomnieć choćby o grach i zabawach, w których wypowiedzi sprawcze mogą bazować zarówno na formalnych, jak i nieformalnych konwencjach. Przykładowo, nie jest określone prawnie, że aby wygrać grę w *makao*, oprócz pewnych działań dokonanych przy użyciu kart, należy wypowiedzieć słowa: „Makao” i „Po makale”. Jeśli tego nie zrobimy, przeciwnicy zapewne nie uznają naszego zwycięstwa, ale mogą uznać, jeśli taka ich wola (np. jak gracz dopiero się uczy grać). Gdyby natomiast gra w *makao* doczekała się oficjalnych rozgrywek, jak powiedzmy poker, nieformalna konwencja przerodziłaby się w formalną, a tym samym zasada wypowiadania wspomnianych wyżej słów stałaby się nieprzekraczalna w obrębie tychże rozgrywek.

Wypowiedzi performatywnych używamy we wszelkich możliwych dziedzinach życia, choć nie zdajemy sobie z tego sprawy (w pewnym stopniu zwracamy uwagę na sprawczość jakiejś wypowiedzi, kiedy np. ktoś nie chce dotrzymać danej nam obietnicy, mówimy wtedy „Przecież obiecałeś!” przypominając, że jego słowa stworzyły zobowiązanie). W niniejszej pracy z pewnością nie poruszyliśmy wszelkich możliwych sytuacji, w których pojawiają się

¹¹⁰ Poglądy Warnocka zawarte w *Some types of performative utterance* wyklada i cytuje E. Grodziński, *Wypowiedzi performatywne*, Wrocław 1980

performatywy. Mówiliśmy o wypowiedziach w języku słoweńskim. Celem pracy było ukazanie ich charakterystyki oraz w razie różnic między słoweńskimi i polskimi performatywami zwrócenie na dany fakt uwagi. Porównując performatywy w różnych językach największe różnice prawdopodobnie zauważylibyśmy w krajach odległych od siebie kulturowo, tam gdzie reguły społeczne najbardziej się różnią. Taki wniosek nasuwa się biorąc pod uwagę, iż to konwencje społeczne rządzą performatywami. Po przeanalizowaniu materiału z języka słoweńskiego można stwierdzić, iż między polskimi i słoweńskimi wypowiedziami performatywami nie ma większych różnic, być może dlatego, że nie ma ich również w kulturze i społeczeństwie tych dwóch krajów. Podstawową różnicą jest czysto językowa kwestia, a mianowicie możliwość użycia w języku słoweńskim aspektu dokonanego czasownika performatywnego, co w polszczyźnie nie jest dopuszczalne. Kwestia ta nie ma jednak wiele wspólnego z samym zagadnieniem performatywności, ponieważ dotyczy nie tylko wypowiedzi performatywnych, ale ogólnie użycia aspektu dokonanego w czasie teraźniejszym (w języku polskim takie zastosowanie zawsze odwołuje treść wypowiedzi do przyszłości, w słoweńskim jest więcej możliwości, m. in. w znaczeniu performatywnym). Pozostałych różnic nie sposób podsumować i ująć w jedno zagadnienie, jako przykład możemy przytoczyć zwroty grzecznościowe *voščim dober dan* i *voščim prijeten dan* w porównaniu z polskim *życzę miłego dnia* – polskiej formuły używamy na pożegnanie, słoweńskich: *voščim dober dan* – na powitanie, *voščim prijeten dan* – na powitanie lub pożegnanie. Wszelkie tego typu różnice były komentowane w razie ich występowania i nie będziemy ich tu przytaczać.

Podsumowując, założenia pracy zostały osiągnięte, zbadaliśmy słoweńskie performatywy pod względem funkcji, które pełnią, a także dokonaliśmy opisu słoweńskich czasowników performatywnych jako predykatów w wypowiedziach o funkcji sprawczej, zwróciliśmy również uwagę na aspekt, w jakim występują.

BIBLIOGRAFIA

1. J. L. Austin, *Jak działać słowami* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993
2. J. L. Austin, *Performatywy i konstatacje* W: *Brytyjska filozofia analityczna*, M. Hempoliński, Warszawa 1974
3. J. L. Austin, *Wypowiedzi performatywne* W: *Mówienie i poznawanie: rozprawy i wykłady filozoficzne*, Warszawa 1993
4. A. Bajec, R. Kolarič, M. Rupel, *Slovenska slovnica*, Ljubljana 1956
5. E. Benveniste, *Problemes de linguistique generale* T. 1. Paris, 1976
6. J. Bralczyk, *Manipulacja językowa*, W: *Dziennikarstwo i świat mediów* red. Z. Bauer, E. Chudziński, Kraków 2004
7. A. Derganc, *K vprašanju glagolskega vida v performativnih izjavah v slovanskih jezikih*, W: *Zbornik Brižinski Spomeniki*, Ljubljana 1996 s. 185 – 192
8. 3. *Encyklopedia językoznawstwa ogólnego*, red. K. Polański, Wrocław 1999
9. B. Golec, *Ljubljansko škofijsko gospostvo (Pfalz) – zakladnica slovenskih sodnih priseg (1752–1811)*, W: *Arhiv XXVIII, nr 2*, źródło: <http://www.arhivsko-drustvo.si>
10. M. Grgič, I. Žagar, *Čas in dejanje v jeziku*, Ljubljana 2004, źródło: <http://www2.arnes.si/~ffljzagar>
11. E. Grodziński, *Wypowiedzi performatywne*, Wrocław 1980
12. R. Grzegorczykowa, *Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy* W: *Język, a kultura. Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorczykowa, Wrocław 1994
13. R. Grzegorczykowa, *Wprowadzenie do semantyki językoznawczej*, Warszawa 2001
14. R. Grzegorczykowa, *Wykłady z polskiej składni*, Warszawa 1998
15. M. Hempoliński, *Brytyjska filozofia analityczna*, Warszawa 1974
16. S. Karolak, *Składnia wyrażen predykatywnych*, W: *Gramatyka współczesnego języka polskiego. Składnia*, red. Z. Topolińska, Warszawa 1984
17. W. Kryzia, *Semantyka i pragmatyka aspektu dokonanego w języku słoweńskim*. W: *Kategorie w języku. Język w kategoriach*. Katowice 2009

18. O. Kunst Gnamuš, *Performativni glagoli v opisni slovnici slovenskega jezika*. W: *Jezik in slovstvo*, 39 1994, s. 189–198.
19. R. Lečič, *Slovenski glagol*, Ljubljana 2004
20. J. Lyons, *Semantyka*, Warszawa 1984
21. M. Marcjanik, *Głos w dyskusji nad referatem R. Grzegorzczkovej "Problem funkcji języka i tekstu w świetle teorii aktów mowy"*, W: *Język, a kultura. Funkcje języka i wypowiedzi*, red. J. Bartmiński, R. Grzegorzczkova, Wrocław 1994
22. R. Martin, *Language et croyance*, Bruksela, 1987
23. L. Nowak, *Performatywy a język prawny i etyczny*, W: „Etyka” 3, 1968
24. E. V. Paduczewa, *Teoria aktów mowy i pojęcie wypowiedzi*, W: *Wypowiedź i jej odniesienie do rzeczywistości*, Warszawa 1992
25. J. R. Searle, *Czynności mowy*, Warszawa 1987
26. J. R. Searle, *Expression and meaning. Studies in the Theory of Speech Acts*, Cambridge London New York New Rochelle Melbourne Sydney, 1979
27. *Slovar Slovenskega Knjižnega Jezika* Inštitut za slovenski jezik Frana Ramovša ZRC SAZU źródło: <http://bos.zrc-sazu.si/sskj.html>
28. F. Studnicki, *Wypowiedzi dokonawcze*, W: „Studia Cywilistyczne” XIII – XIV 1969
29. J. Szymura, *Język, mowa i prawda w perspektywie fenomenologii lingwistycznej J. L. Austina*, Wrocław 1982
30. S. Škrabec, *Boj z učeno senco* W: *Cvetje z vertov svetega Frančiška*, nr 16, W: *Jezikoslovna dela 2*, red. J. Toporišič, Nova Gorica 1994
31. S. Škrabec, *Bom!* W: *Cvetje z vertov svetega Frančiška*, nr 11, W: *Jezikoslovna dela 2*, red. J. Toporišič, Nova Gorica 1994
32. G. J. Warnock, *Some types of performatives utterance* W: *Essays on J. L. Austin*, red. G. J. Warnock, Oxford 1973
33. Z. Zaron, *Ze studiów nad składnią i semantyką czasownika: polskie czasowniki z uzupełnieniem werbalnym oznaczające relację osobową z argumentem zdarzeniowym*, Wrocław 1980
34. D. Zdunkiewicz, *Akty mowy* W: *Współczesny język polski*, red. J. Bartmiński

35. Z. Zupanič Slavec, *Zagovori – magične korenine medicine*, s. 4, *žródło*: www.dlib.si
36. I. Žagar, *How to do things with words – the polyphonic way*, 1991, *žródło*:
<http://www2.arnes.si/~ffljzagar>
37. I. Žagar, *Kako obljubljeni – kratek pregled*, 1989, *žródło*: <http://www2.arnes.si/~ffljzagar>
38. I. Žagar, *Performativity as tens and aspect*, 2005, *žródło*: <http://www2.arnes.si/~ffljzagar>
39. I. Žagar, *Čas kot dovrš(e)nost in ne dovrš(e)nost*, 2001, *žródło*:
<http://www2.arnes.si/~ffljzagar>
40. I. Žagar, *Zagatnost performativnosti ali kako obljubiti*, Ljubljana 1989, *žródło*:
<http://www2.arnes.si/~ffljzagar>

Źródła internetowe:

- <http://www.amzs.si/data/pooblastilo/index.html>
- http://bos.zrc-sazu.si/s_beseda.html
- http://www.diecezja.kalisz.pl/opiekun/KsKwiatkowski/WodaZycia/w05_187_15.htm
- <http://www.dlvkos.si/file/Microsoft%20Word%20-%20obrazec%20pogodba.pdf>
- <http://www.kovinar.pittini.it/slo/kontakt.php>
- http://www.misas.org/sta.tic/descarga/ord_slovensko.pdf
- http://www.modra-zavarovalnica.si/fileadmin/user_upload/Priloga_2.pdf
- http://moc.celje.si/uprava/documents/razpisi/razpis65_obr7.pdf
- http://www.mswia.gov.pl/portal/pl/73/33/Zawieranie_Malzenstw_i_Akt_Malzenstwa.html
- <http://nl.ijs.si/e-zrc/bs/html/bsCT.html>
- <http://www.obnovi.me/?viewPage=13>
- <http://www.odi.si/vodstvo.html>
- <http://www.olympic.si/olimpijskitek/olimpijsko-gibanje>
- www.phpbb.com/phpbb/viewtopic.php?mforum=leonardo
- http://www.policija.si/index.php/novinarsko-sredie/index.php?option=com_content&view=article&id=5035

<http://www.postanivojak.si/index.php?id=174>

<http://www.redit.si/?q=node/52>

http://www.shakti-joga.si/SDE_VPIS.pdf

<http://www.uradni-list.si/1/content?id=86881>

http://www.uradni-list.si/files/RS_-2011-026-01167-OB~P001-0000.PDF

<http://www.varuh-rs.si/publikacije-gradiva-izjave/govori-referati-in-clanki/novice/detajl/sodnik-in-sodstvo-v-notranjih-in-zunanjih-odnosih/?cHash=339d0f09ad>

<http://www.zdravniskazbornica.si/zzs.asp?FolderId=386>

<http://www.zts.org/index.php?id=10>

<http://zupnije.rkc.si/lj-vic/?id=91&fmod=13>

<http://zupnije.rkc.si/grgar/dokumenti/Sveti%20krst%20-%20potek%20obreda.pdf>

SPIS TREŚCI

Wstęp.....	1
Rozdział I – Teoria wypowiedzi performatywnych.....	4
1. Wypowiedź performatywna w badaniach J. L. Austina.....	4
1.1 Uwagi wstępne.....	4
1.2 Definicja wypowiedzi performatywnej, antyteza <i>performatyw – konstatacja</i>	5
1.3 Charakterystyka wypowiedzi performatywnych – kryteria ich wyodrębnienia.....	7
1.3.1 Ocena prawdziwy – fałszywy, a fortunny – niefortunny.....	7
1.3.2 Kryterium gramatyczne.....	11
1.4 Teoria aktów mowy.....	15
2. Zagadnienie wypowiedzi performatywnych w Słowenii.....	21
2.1 Pierwsze wzmianki.....	21
2.2 Współczesne badania.....	25
Rozdział II– Funkcje wypowiedzi performatywnych.....	29
1. Klasyfikacja funkcji wypowiedzi.....	29
2. Funkcja sprawcza.....	31
3. Funkcja informacyjna.....	33
4. Funkcja nakłaniająca.....	39
Rozdział III – Typy wypowiedzi o funkcji sprawczej.....	49
1. Uwagi wstępne.....	49
2. Wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy konwencji społecznych.....	50
2.1 Wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy formalnych konwencji społecznych.....	50
2.1.1 Akty prawne.....	50
2.1.1.1 Przepisy prawne.....	50
2.1.1.2 Ślubowania i przysięgi.....	55
2.1.1.3 Dokumenty urzędowe.....	58
2.1.1.3.1 Uwagi wstępne.....	58
2.1.1.3.2 Dokumenty tworzące bezpośrednio stan rzeczy, którego dotyczą.....	58
2.1.1.3.3 Dokumenty tworzące stan rzeczy, którego dotyczą jedynie w wymiarze prawnym	65
2.1.2 Wypowiedzi performatywne w rozgrywkach sportowych.....	67
2.1.3 Inne wypowiedzi performatywne na mocy prawa.....	69
2.2 Wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy nieformalnych konwencji społecznych.....	73

2.2.1 Uwagi wstępne	73
2.2.2 Nieformalne konwencje społeczne jako podstawa sprawczego charakteru wypowiedzi	74
3. Wypowiedzi o funkcji sprawczej na mocy wiary.....	84
3.1 Uwagi wstępne.....	84
3.2 Akty sakramentalne.....	85
Rozdział IV – Czasowniki performatywne.....	92
1. Uwagi wstępne.....	92
2. Aspekt czasowników w wypowiedziach performatywnych.....	93
3. Charakterystyka czasowników performatywnych.....	95
3.1 Zarys teoretyczny.....	95
3.2 Czasowniki performatywne jako predykaty pierwszego rzędu.....	99
3.3 Czasowniki performatywne jako predykaty wyższego rzędu.....	100
Zakończenie.....	133
Bibliografia.....	135
Spis treści.....	139